

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE XVIII. YÜZYIL İSTANBUL VAKIFLARI
VE COĞRAFİ DAĞILIMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ramazan ERTUĞRUL
21903298007

Danışman
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL 2002

T 110860

ÖNSÖZ

Ahkâm Defterlerine göre İstanbul'daki vakıflar ve coğrafi dağılımları çerçevesinde ele aldığımız tezimizde, giriş bölümünde vakıf hakkında genel bilgiler verdik. Vakıfın tanımı, vakıf çeşitleri, vakıflarla ilgili terimler, vakfın tarihçesi, farklı devletlerdeki uygulaması vb. konularda genel bilgiler verdik.

İkinci bölümde ise, araştırmamıza kaynaklık teşkil eden eserlerde mevcûd vakıfların tasnifini yaptık. Eserlerdeki vakıfların dökümü, yerleşim yerlerine göre vakıfların dağılımı; vakıflara göre yerleşim yerlerinin dağılımı, vakıfların kayda geçirilme gerekçeleri gibi konulara yer verdik. Gerekli gördüğümüz yerlerde tablolara yer verdik.

Tezin tabiatı icabı, dar bir çerçeve içinde (Zira, değerlendirmeye tabi tutulan bilgiler ancak mevcûd eserlerdekiyle sınırlıdır) mümkün olduğunca ayrıntılara inmeye çalıştık. Ancak yine de bazı eksikliklerin olması da muhtemeldir.

Bu çalışmamızda, her türlü yardım ve destekte bulunan değerli hocam sayın Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU beye teşekkürü bir borç biliyorum.

Maltepe 2002.

Ramazan ERTUĞRUL

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
Vakıf	2
Vakfın Unsurları	3
Vakıflarla İlgili Bazı Terimler	3
Bir Vakfın Sahih ve Muteber Olması İçin Gerekli Şartlar	5
Vakfedilebilen Mallar	6
Mevkufu'n Aleyhde Aranan Şartlar	7
Vakıf Çeşitleri	8
A. Mahiyetleri Bakımından Vakıflar	8
B. Mülkiyetleri Bakımından Vakıflar	8
C. İdaresi Bakımından Vakıflar	9
D. Kiraya Verilmeleri Bakımından Vakıflar	9
E. Vakfı Meydana Getiren Mallara Göre Vakıflar	10
F. 1935 Vakıflar Kanuna Göre Vakıflar	10
Vakıfların Kurulması	10
Vakıfların Sona Ermesi	11
Vakıfların Yönetimi ve Kontrolü	11
Vakıfların Fonksiyonları (Gördüğü Hizmetler)	15
Vakıfların Tarihçesi	17
A. İlkçağlarda Vakıf	17
B. Batıda Vakıf	18
C. İslâm Toplumlarında Vakıf	19
C.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi	19
C.2. Abbasî ve Emevîler Döneminden Osmanlılara	20
C.3. Osmanlılar'da Vakıf	21
C.3.a. Osmanlı Toprak Düzeni ve Mirî Vakıflar	22

II. BÖLÜM

I. TEZE KAYNAKLIK TEŞKİL EDEN ESERLER	25
İstanbul Vakıf Tarihi-1	25
İstanbul Ticaret Tarihi-1	25
İstanbul Tarım Tarihi, 1-2	25

İstanbul Esnaf Tarihi, 1-2.....	26
İstanbul Finans Tarihi-1.....	26
II. ESERLERDEKİ VAKIFLARIN DÖKÜMÜ.....	26
Vakıfların eserlere göre dağılımı.....	29
1. İstanbul Esnâf Tarihi.....	29
2. İstanbul Ticaret Tarihi.....	30
3. İstanbul Finans Tarihi.....	30
4. İstanbul Tarım Tarihi.....	31
5. İstanbul Vakıf Tarihi.....	31
III. VAKIFLARIN BULUNDUĞU YERLER.....	34
(VAKIFLARA GÖRE YERLERİN TASNİFİ).....	34
III. YERLEŞİM YERLERİNE GÖRE VAKIFLARIN DÖKÜMÜ	
(AYNI YERDEKİ VAKIFLAR)	43
1. Kocaeli.....	43
2. Eyüp.....	43
3. Edirne.....	43
4. Bursa.....	44
5. Dersaadet.....	44
6. Üsküdar.....	48
7. Galata.....	51
8. Haslar.....	52
IV. VAKIFLARIN KAYDA GEÇİRİLME GEREKÇELERİ.....	54
1. Vakıf Ahâlisinin Kayıtlı Oldukları Yerlere Nakl ve İskân Edilmesi.....	55
2. Zarara Uğrayanların Zararının Tazmînine Dair.....	55
3. Vakıf Dükkânlarını İşletme Nizamına Aykırı Hareket Edenlerin Önlenmesi.....	55
4. Vakıf Dükkânlarındaki Emtianın Alım-Satım Nizâmlarına Uyulması.....	56
5. Vakfın İşletme Nizâmı ve Vakfiye/Nizâmnamenin Yenilenmesi.....	56
6. Vakıf Dükkânlarını Açma ve İşletme Nizamına Aykırı Hareket Edenlerin Engellenmesi.....	56
7. Vakfa Ait Mahsüllerin Harmanlanması, Pazarlanması, Nakledilmesi ve Bu Mahsüllerden Vergi Alınmaması.....	57
8. Vakfa Ait Mahsüllerden Alınacak Vergi.....	57
9. Vakfın Tevliyetine, Görevlisine, Reâyâsına, Vergisine, Gelirine,	

Mallarına ve Mahsüllerine Müdahale Edilmemesi.....	58
10. Vakıf Emlâkine Müdahalenin Önlenmesi.....	59
11. Vakfın Arazisine Müdahale Edilmemesi.....	59
12. Vakıf Mallarının ve Emlâkinin Satım, Onarım ve Kiralanması.....	60
13. Vakfın Gelir Kaynakları Hakkında.....	60
14. Vakıfla İlgili Vergi, Borç ve Kira Hususunda Yaşanan İhtilaf.....	60
15. Vergi ve Kirasını Vermeyen Reâyâdan Gerekli Borçlarının Tahsili.....	61
16. Vakıf Arazi, Emlâk ve Mahsûlatı Hakkında Yaşanan İhtilaf	61
17. Reâyâdan Fazla, Farklı ve Haksız Yere Vergi ve Kira Alınmaması.....	62
18. Vakfa Ait İltizam, Tevliyet, Mal ve Tasarruf Hakkının Devri ve Bu Konuda Yaşanan İhtilaflar.....	62
19. Vakfın Zarara Uğratılmasının Engellenmesi.....	63
20. Vakfa Görevli Atanması.....	63
21. Vakıf Arazilerinin Yeniden Tespiti.....	64
22. Vakfın Emlâkinin İstibdâli.....	64
23. Vakfın Arazisinin İstibdali.....	65
V. Vakıfların merkezler.....	67
SONUÇ.....	69
BİBLİYOGRAFYA	

Giriş

İnsan gerçekten çok komplike bir varlık. Hırsları, zaafı, acımasızlığı ile birlikte şefkate, re'fete, yardımseverlik duygularınada sahip. İşte vakıf müessesesi bu şefkat ve yardımseverlik duygularının en önemli tezahürlerinden birisi. Bizde çalışmamızda bu önemli müesseseyi ele aldık.

Çalışmamızın I. Bölümünde vakfın tanımı, çeşitleri, vakıflarla ilgili terimler, vakıfların kuruluşları, kuruluşlarında, kurucularında, vakıflardan istifade edenlerde aranan şartları, vakfın sona ermesi, yönetimi ve kontrolleri gibi teknik konuları inceledik. Bu konular ele alınırken tezimizin özelliği ve vakıf müessesesinin tabiatından dolayı vakıfları İslam hukuku çerçevesinde ele aldık. Özellikle Türk-İslam tarihinde çok büyük önemi olan vakıfların toplumlarda eda ettikleri fonksiyonları inceledik. İnsanoğlunun yazıyı bulmasıyla başlayan Tarih dönemlerinin başlangıcından itibaren var olan vakıf kurumunun İslam tarihiyle ivme kazandığını ve Osmanlıyla zirveye çıktığını gördük ve vakıfların tarihi gelişimini inceledik.

Çalışmamızın II. Bölümünde 18. yy Ahkam defterlerine göre İstanbul vakıfları ve coğrafi dağılımlarını inceledik. Bu vakıfların kayda geçirilme nedenlerinin dökümünü verdik.

Sosyal adaletsizliğin sivil toplum örgütleri tarafından önlenmesinin en önemli araçlarından olan vakıf kurumlarının ülkemizde ve dünyamızda yaygınlaşması ve sosyal adaletsizliğin en aza inmesine katkı sağlaması en büyük temennimiz.

I. Bölüm

Vakıf¹

Kelime anlamı itibâriyle değişik manalara gelen² vakıf, terim olarak bir mülkü ammenin (kamunun) menfaatine ebedî olarak tahsîs etmek³, demektir.

Hukukta, bir gerçek yada tüzel kişiliğin belirli bir mülkü, başka bir kişi yararına veya belirli bir hizmeti yerine getirmek üzere yönetme hakkına sahip kıldığı ilişkiler bütünü⁴ anlamına gelir.

İslâm tarihinin başlangıcında vakıf terimi yerine daha geniş bir anlamı ihtiva eden “*sadaka*”⁵ terimi kullanılmaktaydı. Bir malın aslını haps edip, semerelerini bir hayır işine tahsis etmek işlemine, bir yoksula yapılan yapılan bir defalık harcamalardan ayırmalardan ayırmak üzere, hadisteki ifadesiyle “*sadaka-i cariye*” denilmekte idi. Hz. Ali zamanında *Beytü'l-mal* (devlet hazinesi)'den yapılan devlet reisi tahsislerinin sonradan gelen halifelerce bozulmaması için satılmamak, bağışlanmamak, mirasa konu olmamak üzere “*sadaka-i mevkufe*”, ardından “*mevkufat*” ve son olarak “*vakf*”⁶ şekline dönüştü.

İslâm hukukunda, ayn-ı memlûkü menfaatleri insanlara ait olmak üzere ve Cenâb-ı Hakk'ın mülki hükmünde bulunmak üzere temlik ve temellükten te'biden men ve menfaatlerini insanlara tasadduktur⁷.

İmam-ı Azâm, vakfın bağlayıcı olmadığı, vâkıfın dilediği zaman ondan rücû' edebileceği, mevkuf vâkıfın mülkünde kalmak üzere semeresinin vakfedilebileceği görüşü cumhur ulemâ karşısında zayıf kalmıştır. Vakfın, sahîh ise lâzım (bağlayıcı) olduğu belirtilmiştir⁸.

¹ Gerek tezimiz itibariyle, gerekse vakıf müessesesinin tabiatı icâbı vakıfları, İslâm hukuku ve çerçevesinde ele alacağız.

² Vakıf: Ayakta durmak, durdurmak, fildişi bilezik. M. Zeki PAKALIN, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB yayınları, III/577; Vakıf: Gereken yerde bir süre durma, bekleme; bir işten haberi olan, bir şeyi öğrenmiş olan, bilen; Arafatta bekleyen. *Meydan Larousse*, XII/5045, İstanbul 1988.

³ PAKALIN, *a.g.e.*, III/577.

⁴ *Ana Britannica*, s. 499, İstanbul 1992.

⁵ *Osmanlı Ansiklopedisi*, V/201, İstanbul 1996.

⁶ *a.g.e.*, s. 201.

⁷ PAKALIN, *a.g.e.*, s. 577

⁸ *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, Zaman Yayınları, X/247, İstanbul 1994.

Vakıf, çoğu âlimlere göre mendûp bir sünnet, Hanefiler göre mübahtır⁹. Vakfa dair hükümlerin azı sünnete, çoğu ulemânın içtihadına dayanır.

Vakfın Unsurları

Vakfın asla ait şartları; 1. Vâkıf, 2. Mevkuf, 3. Mevkufu'n-aleyh, 4. Mütevellî, 5. Vakfiyye, 6. Kurbet, 7. Siga¹⁰. Şikle âit şartları ise; 1. İlân (Vakfiyyenin iki şahit önünde okunması), 2. Tescîl (mahkemece onaylanması)¹¹.

Vakıfla İlgili Bazı Terimler¹²

1. Vâkıf: Vakfeden kişi, vakıf konusu olan malın sahibi.
2. Mevkuf: Vakfedilen mal, mülk yada gelir kaynağıdır
3. Mevkufu'n-aleyh (meşrûtü'n-leh): Vakıf gelir ve menfaatlerinin, vâkıf tarafından kendisine tahsis edilen yer yada şahıstır.
4. Mütevellî (vakıf emini): Vâkıfın, mevkufu belirli biçimde yönetmekle görevlendirdiği kişidir.
5. Vakfiyye (vakıf senedi): Vakıf mallarının nasıl kullanılacağına vâkıf tarafından açık ve ayrıntılı biçimde belirtildiği tek taraflı sözleşme metnidir. “*Şartü'l- vâkıf kenassi ş-Şâri*” (Vâkıfın şartı, Şâri'nin nassı gibidir)¹³ anlayışı, ayet ve hadislerle desteklenen bedduâlar vakfiyyelerin korunmasında önemli rol oynamıştır. Bir vakfiyye Allah'a hamd, Peygambere duâ ve vakfın kurulma sebebinin açıklandığı *dibâce*(giriş) bölümü ile vakfın gelir kaynaklarının, harcama yerlerinin, idaresinin açıklandığı bölüm ve vakıf şartlarına uyulmasının istendiği, uymayanlara bedduâ edildiği, tarih ve şahitlerin imzasının bulunduğu sonuç bölümünden oluşur¹⁴.

⁹ “... esas itibarıyla vakıf yapmak mübah olan dahildir. Vakıflar ve sadakaların iyi niyetle yapılan bir bölümü mendup ve müstehap sayıldığı gibi, vacip derecesinde olanları da vardır.” Dr. Nazif ÖZTÜRK, *Elmalı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıf*, Ankara 1995, s. 53.

¹⁰ *Ana Britanicca*, XXI/499-500; *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, XI/247.

“Şafi mezhebine ait Menheç adlı kitapta vakfın rüknü dört olarak kabul edilmiştir: Vâkıf, mevkuf, mevkufu'n-aleyh, siga (vakfediş ifade eden sözler)” ÖZTÜRK, *a.g.e.*, gös. yer.

(Rükün kelimesini “kurucu unsur” kavramı ile karşılayan Ahmet Akgündüz ise rükünleri yukarıdaki gibi dört tane gibi kabul eden Malikî, Şafi, Hanbelî, Zeydî hukukçuların aksine rükünü “siga”dan ibaret sayan Hanefî hukukçuların görüşünü tercih etmiştir.) Doç. Dr. Ahmet AKGÜNDÜZ, *İslam Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s.58.

¹¹ *Meydan Larousse*,

6. Kurbet: Vâkıfın, vakfetme neticesinde Allah'a yakınlaşmayı ummasıdır.
7. Siga¹⁵: Vafedilişle ilgili sözlerdir.
8. Ruus: Bir vakfın idaresi için müteveli ve diğer ilgililere verilen görevlendirme belgesidir.
9. Galle: Her türlü vakıf gelirdir.
10. Câbi: Vakıf gelirlerinin toplayan memurdur.
11. Cihet: Vakıf müesseselerine ait hizmetlerdir. Bu hizmetleri yapanlara “*hademe-i vakf*” denir. (İmam, müezzin, hâtip, müteveli v.s.)
12. Vazife: Vakıf gelirlerinden verilen aylıktır.
13. Mürtezika: Vakıf gelirlerinden yaralanan, kendilerine vakıf menfaati şart olan kişilerdir.
14. Vakf-ı lâzım: Vâkıf ve hâkim tarafından feshi câiz olmayan vakıftır.
15. Vakf-ı gayr-i lâzım: Vâkıf ve hâkim tarafından feshi câiz olan vakıftır.
16. Vakf-ı müneccez: Şarta bağlı olmaksızın hemen yapılan vakıftır.
17. Vakf-ı muallâk: Bir şarta bağlı olarak yapılan vakıftır. (Batıldır)
18. Vakf-ı muzaaf: Gelecek bir zamana atfen yapılan vakıftır. (Sahih değildir)
19. Vakf-ı mevkut: Bir vakitle sınırlanan ve ve bu yüzden sahîh olmayan vakıftır.
20. Vakf-ı mariz: Ölümle neticelenecek bir hastalık halinde yapılan bir vakıftır.
21. Vakf-ı fuzulî: Bir kimsenin mülkü olmayan birşeyi vakfetmesidir.
22. Vakf-ı müşterek: Birden çok kişinin birlikte kurduğu vakıftır.
23. Vakf-ı müşa: Vâkıfın ortak olduğu mülkten kendi hissesine âit olan bölümü vakfetmesidir.
24. Vakf-ı irsadî¹⁶: Bir devlet arazisinin kullanım hakkının, padişah veya yetkili kıldığı kişi tarafından mülküyeti devlette kalmak üzere bir kişi yada yere bırakılmasıdır.
25. Vakf-ı fâsid (Gayr-i sahîh vakıf): Bazı dış özellikler bakımından usule uygun olmayan vakıftır.

¹⁵ Elmalı Hamdi Yazır sigayı ifade eden sözlerin ehemmiyeti üzerinde durur; 27 madde ile batıl ve sahîh olan sigaya örnek verir. ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 53-56.

Bir Vakfın Sahîh ve Muteber Olması İçin Gerekli Şartlar

Vakfın Kuruluşu ile İlgili Şartlar¹⁷:

1. Vakıfta te'bîd(ebedîlik) ittifakla şarttır.
2. Vakıf için ebedî bir masraf tayini hususu ise İmam Muhammed ile Ebu Yusuf arasında ihtlaf konusudur.
3. Vakfın münci olması yani hemen yapılması şarttır. Yani ileri bir tarihe ve şarta bağlanması doğru değildir. Ölüme bağlı yapılan vakıflar vasiyet hükmüne geçeceğinden istisna edilmiştir.
4. Vakıf malının teslim ve kabzı da yine iki imam arasında ihtilafıdır. İmam Ebu Yusuf mütevelliyi vâkıfa kefil addederken, İmam Muhammed ise mevkufu'n-aleyhlere vekil saymaktadır. Bu ise ihtilafın şiddetini azaltmaktadır.
5. Vakfın kuruluşunda ilan ve şhâd şarttır.
6. Vakıfta mevkufu'n-aleyhin muayyen değilse, kabulü şart değildir.
7. Vakıfta kurbet (Allah rızasına uygunluk) şarttır.

Vâkıfta Aranan Şartlar:

1. Vâkıf temlik ve teberrua ehil olmalıdır¹⁸. (Çocuk, deli ve bunakların yaptığı vakıf sahîh değildir.)
2. Vâkıf, sefahat ve borç sebebiyle mahcûr olmamalıdır.
3. Vâkıfın rızası bulunmalıdır.
4. Vâkıfın, vakfettiği şeyi hayır ve sevap kazanmak inanç ve niyeti ile vakfetmelidir.

Mevkufda Aranan Şartlar:

1. Mevkuf, vâkıfın malı olmalıdır.

¹⁶ PAKALIN, *a.g.e.*, s. 576.

¹⁷ PAKALIN, *a.g.e.*, s. 578-579; ÇETİN, *a.g.e.*, s. 10-11; *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, XI/260-291; ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 56-63.

¹⁸ "Temlike ehliyet, mülkünü üçüncü şahıslar bir bedel karşılığında veya meccânen devredebilmektir. Teberrua ehliyet ise, mülkünü veya hakkını karşılıksız bir başkasına devretme veya ortadan kaldırabilme yetkisidir." AKGÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 114-118; ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 72.

Bir hükmî şahıs olan şirketler de, hissedârlarının reyi ve rızası bulunması ve ortaklardan herbirinin vakıf kurabilme özellik ve ehliyetine sahip olması durumunda "emvâl-ı müşterekesi"ni vakfedebilir. Vârisi olmayan kimsenin "mâriz-i mevt (ölüm halindeki)" vakfı da sahîh gibi muteber olur. Vârisi bulunan kimsenin bu haldeki vakfı vasiyet gibi yalnız sülûs (üçte bir) malından muteberdir. Fazlası vârisleerin icâzetine bağlıdır. Ki bu da vâkıfın vefatından sonra olmalıdır. AKGÜNDÜZ, *a.g.e.*, s. 121-124; ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 73-74.

2. Mevkufun ayn olması (borç yada menfaat değil, para, hayvan, akar gibi şeylerden) şarttır.
3. Mevkufun muayyen ve malûm olması şarttır.
4. Mevkufun müstehikku'l-kal (sökülmeye ve yıkılmaya mahkûm) olmaması gerekir¹⁹.
5. Mevkufun mülk ve akar olması gerekir. (Mirî ve metrûk arazilerden yapılacak vakıflar, ulu'l-emr dahi meşrû surette temlik etmedikçe sahîh olamaz. Bunlara "irsadât" enir ki vakıftan başka bir şeydir. Arazi-yi mevâd dahi ihya edildikten sonra ihya eden tarafından vakfedilebilir. Hülâsa vakfedilebilecek arazi "arazi-yi memlûke"den ibarettir²⁰.)
6. Malın aslının zikredilmesiyle parçaları da vakfa dahi olur.
7. Vakfedilen akarın belirtilen miktarı ile hududu uyuşmaz ise hududa itibar olunur.

Vakfedilebilen Mallar²¹

1. Akar: Arazi, ev, dükkân, bostan ve buna benzer akarların vakfedilmesi ittifâkla sahîhtir. Çünkü akarda ebedîlik sözkonusudur.
2. Menkulun vakfedilmesi: Kandil, hasır gibi mescid araçları, silah, elbise, eşya türleri gibi menkul (taşınabilir) malların vakfi cumhûr ulemâya göre câizdir. Hanefî âlimleri menkulda ebedîliğin sözkonusu olamayacağı gerekçesiyle örfte uygulana gelen ve teâmül haline gelmiş olanların dışındakileri câiz görmemişlerdir²².
3. Müşa'ın vakfedilmesi: Hisseli malın vakfı ihtilâflıdır. Mâlikîler paylaşılmamış müşa'ın vakfına, henüz ele geçmemiş olması sebebiyle karşı çıkarken, İmam-ı Muhammed her türlüşüne karşı çıkmıştır. Cumhûr ulemâ ise müşa'ın vakfını câiz görmüşlerdir²³.
4. İrtifâk hakkının vakfedilmesi: Bir evin yalnızca üst yada yalnızca alt katını vakfetmek, Şafî ve Hanbelîlere göre caiz iken, Hanefîlere göre, hakkın mal sayılamayacağı cihetle câiz değildir.

¹⁹ Girdar, binâ yapmak, ağaç dikmek veya toprağı işlemek gibi arz üzerinde kiracıları tarafından meydana getirilen ve müstakar olan mülklere dir. Gedik de bir nevi girdardır. Esnaftan bir sınıfa yada sanayiden bir sanata mahsus ve cins itibariyle muteber alât ve edevât-ı lazımedir ki, br akar veya binanın kiralınmasıyla, içine sabit olarak konulmuştur. Muttasil gediğe "sükna" denilir. ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 85

²⁰ ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s.74-75.

²¹ *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*, X/251-256.

²² Menkulün vakfında ihtiyaç ve örfün sağlayacağı meşruiyetlerden İmam Ebu Yusuf ihtiyacı, İmamı Ebu Yusuf ise ihtiyacı öne çıkarmaktadır. Akara bağı menkulün vakfı ise (arsa, bina, çiftlik, ziraat aletleri vb.) ittifakla caizdir. Menkulün vakfında Halid b. Velid (zırh), Talha (silah, at) gibi bazı sahabelerin uygulamaları; mushaf, kitap, cenaze alâtı gibi ihtiyaçlar örfte delil kabul edilerek uygun görülmüştür. ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s.79-80.

²³ Mescid vakfında şuyu ise, vakfin kurulmasına ittifakla manidir. ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 92-93.

5. İktâ'ların vakfî: Köylüler tarafından işlenen, fakat mülkiyeti devlete âit arazinin vakfedilmesi ise şöyledir: Toprağı işleyen köylü, toprağın sahibi olmadığı için vakfedemez. Devlet başkanı genel bir maslahat (kamu yararı) dolayısıyla vakfedebilir. Savaşla alınmış topraktan da vakıfta bulunabilir. Sulhen alınan topraklar ise, sahibinin toprağı olduğu için vakfedemez. Ölü araziye ihyâ edenler, ihyâ ettikleri bu araziye vakfedebilirler.
6. Havz arazîlerinin vakfedilmesi: Sahip olduğu araziye işletmekten âciz oldukları için devletin, vergi almak amacıyla el koyduğu arazi vakfedilemez.
7. İrsad vakfî: Devletin mülkiyetindeki bir arazinin yöneticileri tarafından okul, hastane gibi kamu yararına vakfedilmesi câizdir.
8. Merhûnun vakfî: Rehin verilmiş malın vakfî cunhûra göre sahîh değildir. Hanefiler, mâlikiyet cihetiyle câiz olduğu görüşündeler.
9. Kiralanmış ayn'ın vakfî: Kiracının kiraladığı şeyi vakfetmesi, ebbdîlik ilkesine uymadığı için câiz değildir.

Mevkufu'n-Aleyhde Aranan Şartlar:

1. Te'bîdin gerçekleşmesi için müebbed bir mevkufu'n-aleyh olmalıdır. İbadullahda, aynen ve şahsen müebbediyet tasavvur edilemeyeceğinden, mevkufu'n-aleyhler bir "unvan-ı külli" ile tayin olunurlar. İşbu unvan veya "vasf-ı külli"ye "ciheti vakf" adı verilir. Mevkufu'n-aleyh dediğimiz işbu cihete "meşrutu'n-leh" ve "masraf-ı vakf" dahi denilmektedir. Mevkufu'n-aleyh bizzat ibadullah olmaması durumunda, insanlara faydasının ebedî olup olmaması sıhhatini belirler.
2. Mevkufu'n-aleyh zikredilince şahsen veya vasfen tayini şarttır.
3. Mevkufu'n-aleyhin vasfen zikrinde "tansis-i hacet (ihtiyacın açık belirtilmesi) şarttır²⁴.
4. Hîn-i vakıfta (vakfın kuruluşunda) mevkufu'n-aleyh zikredilmemişse, zekata müstehak fukara mevkufu'n-aleyh olur.

Vakıfların umumî masraflarının karşılanabilmesi ve çalışanlarının ücretlerinin ödenebilmesi için, vakfa, kurucusu tarafından taşınır ve taşınmaz mallar vakfedilmiştir. Bunlar arasında araziler (bazı köylerin tamamı, her türlü ziraat işletmeleri, çiftlikler, tarlalar, bağlar, bahçeler) bir cemaat veya aşiretten alınan vergiler, mesken olarak kullanılan binalar,

dükkânlar ve kâr amacıyla yapılmış deri, gemi, nakit para gibi menkuller yer almaktadır. Ayrıca mülküyeti devlete âit olan mirî arazinin vakıf haline getirilmesi usulü de yaygındır²⁵. Harcanarak ve tüketilerek biten şeylerin vakfı, *ebedilik* ilkesine uymadığından sahih görülmemiştir²⁶.

Günümüzde unsurları tamam olmak şartıyla menkul, gayr-ı menkul, maddî yada nominal her türlü değer, vakıf konusu olabilir. Bununla birlikte toprak, hisse senetleri ve başka menkul kıymetler, en çok vakfedilen mal ve mülkler arasındadır²⁷.

Vakıf Çeşitleri²⁸

A. Mahiyetleri Bakımından Vakıflar:

1. Hayrî Vakıflar: Gelirlerinin bir kısmı yada tamamının fakirler ve hayır hizmetleri için harcanması şartı ile kurulan vakıflardır.
2. Zürrî Vakıflar: Gelirlerinin, vâkıfın nesline verilmesini şart koşan vakıflardır. *Vakf-ı Ebnâiyye*: Erkek çocukların yararına yapılan vakıftır. *Vakf-ı Evlâdiyye*: Erkek ve kız çocukları ile bunların çocukları yararına yapılan vakıftır²⁹.

B. Mülkiyetleri Bakımından Vakıflar³⁰

1. Sahîh Vakıflar: Mülk arazi iken usulüne uygun olarak vakfedilen arazilerdir. Vakıf kurulduktan sonra mevkuf arazi artık vâkıfın mülkü olmaktan çıkar. Menkul, gayr-i menkul bütün mülk malların vakfı sahîh vakıflardandır.
2. Gayr-i Sahîh Vakıflar: Mirî araziden hükümdâr veya onun izni ile başkasının vakfettiği arazilerdir. Arazinin mülkiyeti (rakabesi) devlete âit olduğu için, vakfedilen şey, arazinin kendisi değil o araziden elde edilen vergi geliridir. Bu çeşit vakıflara tahsisat kabîlinden olduğu için gayr-i sahîh vakıflar veya irsadî vakıflar denilmiştir.

²⁴ ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 97-110.

²⁵ Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU, *Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, s. 157.

²⁶ *Ana Biritanicca*, XXI/499.

²⁷ *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, XI/250.

²⁸ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 17-20.

²⁹ PAKALIN, *a.g.e.*, III/576.

³⁰ Ömer Lütfü Barkan sahîh ve gayr-i sahîh vakıfları "Toprak vakıfları" başlığı altında 3 kısma ayırmaktadır: 1. Sahiplerinin mülkü olan (memlûke) öşrî ve ve haracî toprakların vakfedilmesiyle meydana gelen toprak vakıfları 2. Malikâne-divanî sistemine bağlı toprakların vakfedilmesiyle kurulan vakıflar. 3. "Bi'l-cümle hukuk-u şer'îye ve rûsum-u örfiyesi ile ve serbestiyet üzere" vakfedilen topraklardır. Padişah ve vezirler tarafından yapılan bu

C. İdaresi Bakımından Vakıflar

1. *Mazbût Vakıflar*: Bizzat devlet tarafından idare edilen vakıflardır. Üçe ayrılır:

1.a. *Hanedana Ait Vakıflar*: (*Selâtin Vakıfları*): Hükümdar veya onun tayîn ettiği memur tarafından idare edilirken bilâhere Evkaf Nezareti'nin idaresine girmiştir.

1.b. *Mütevellisi Kalmayan Vakıflar*: Mütevellisi vâkıfın çocukları iken, soyunun kesilmesi sebebiyle Evkaf Nezareti'nin idaresine alınan vakıflardır.

1.c. *İdaresi Mazbût Vakıflar*: Mütevellilerine bir maaş bağlanarak idareleri Vakıflar İdaresine geçen vakıflardır.

2. *Gayr-i Mazbût Vakıflar*:

2.a. *Mülhak Vakıflar*: Devlet kontrolü altında mütevelliler tarafından idare olunan vakıflardır.

2.b. *Müstesnâ Vakıflar*: Devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın kendi mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Sekiz tane olup iki grupta toplanmıştır:

2.b.1. *Eizze Vakıfları* (*aziz ve evliyâlara ait vakıflar*): Abdulkadir Geylanî (Bağdat ve Musul'da), Mevlanâ (Konya'da), Hacı Bektaş-ı Veli (Ankara ve Kırşehir'de), Hacı Bayram-ı Veli (Ankara ve Konya'da) vakıflarıdır.

2.b.2. *Guzât Vakıfları* (*gazilere ait vakıflar*): Gazi Evranos (Selanik'te), Gazi Mihâl Bey (Filibe'de), Gazi Ali Bey (Edirne'de), Gazi Süleyman Bey (Filibe'de) vakıflarıdır.

D. Kiraya Verilmeleri Bakımından Vakıflar

Bizzat kendisinden yararlanan akarlar olduğu gibi (yol, köprü, okul, camii v.b.), gelirlerinden istifade edilen akarlar da vardır (ev, dükkân, han, hamam v.b.). Bu gelirler genellikle kira cinsindedir.

1. *İcâre-i Vahideli Mevkuf Akarlar*: Ay ve yıl gibi belli sürelerle mütevellisi tarafından kiraya verilen akarlardır.

2. *İcâre-i Vahide-i Kademeli Mevkuf Akarlar*: İcâre-i vahide ile kiraya verilmiş iken, kira süresi bitiminde belli bir ücret karşılığı kiracılara veya varislerine bırakılan mevkuf akarlardır.

3. *İcâre-eynli Mevkuf Akarlar*: Belli bir süre belirlemeksizin, mütevellisi tarafından “*icâre-i muaccele*” (peşin kira bedeli) adıyla emlâkin değerinin yarısına yakın bir para ve her yıl sonunda “*icâre-i müeccele*” (sonradan ödenecek kira) adıyla az bir ücret alınarak kiraya verilen mevkuf akarlar denir. Vakfi mülkiyeti vakfa, intifâ hakkı kiracıya, ölümü halinde varislerine aittir.

4. *Mukataalı Mevkuf Akarlar*: Kiracının bedel-i hukr yada icâre-i zemin³¹ adı verilen yıllık bir kira (mukataa) ödeyerek vakfedilen arsa üzerinde kendi mülkü olmak üzere bina yapmak, ağaç dikmek suretiyle oluşan mevkuf akarlardır.

E. Vakfi Meydana Getiren Mallara Göre Vakıflar³²

1. *Müessesât-ı Hayriyye*: Vakıflardan yararlanma maldan yararlanma şeklinde olur.

2. *Müstegallât-ı Vakfiyye*: Vakfin gelirinden yararlanılır.

F. 1935 Vakıflar Kanuna Göre Vakıflar³³

1. *Medenî Kanunu'nun Kabulünden Önceki Vakıflar*

1.a. *Mülhak Vakıflar*: İdaresi mütevellisine ait vakıflardır.

1.b. *Mazbût Vakıflar*: İdaresi Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait vakıflardır.

2. *Medenî Kanunu'nun kabulünden sonra tesîs edilen vakıflar*

Vakıfların Kurulması³⁴

1. *Tescîl Suretiyle*: Kadı tarafından, vâkıfın müracaatı üzerine, unsur ve şartlarının tamamlığının onaylanması ve şahitlerce imzalanmasıyla kurulur.

2. *Vasiyet Yoluyla*: Vâkıfın vasiyetiyle kurulur. Varisleri varsa malın üçte biri, yoksa tamamı vakfedilmiş olur.

³¹ *Ana Biritanicca*, XXI/500.

³² *Meydan Larousse*, gösterilen yer.

³³ *a.g.e.*, gös. yer.

³⁴ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 11-12.

3. *Fiil ve Hareket Yoluyla*: Kişinin mülkü üzerinde yaptırdığı camii vb. ibâdet yerlerinde ibâdet edilmesiyle vakfedilmiş olur.

Vakıfların Sona Ermesi³⁵

Vakıf, şu durumlarda sona erer:

1. Amacın tamamen gerçekleşmesi.
2. Amacının gerçekleşmesinin tamamen imkânsızlaşması
3. Amacın, yasak amaçlardan birine yönelmesi.

Sona eren vakfın mal varlığı tasfiye edilir. Tasfiye edilen vakfın mallarının tahsîsi sona erme şekline göre değişik olur. Vakıf amaçlarının yasak amaçlardan birine yönelmesi söz konusu ise, malları, kamu tüzel kişilerine geçer. Öteki durumlarda vâkıfın iradesine göre tahsîs yapılır. Vâkıfın iradesi belli değilse, tahsîsi mütevellî yapar. Bu da mümkün değilse mallar, amacına en yakın kamu tüzel kişisine geçer.

Vakıfların Yönetimi ve Kontrolü³⁶

Vakıfların İdaresi: Vakıf, ya bizzat kurucusu (vâkıf) tarafından veya onun tayîn ettiği bir mütevellî tarafından idare olunur. Buna *tevlîyet*³⁷ denir. Eğer bir mütevellî yoksa, vâkıfın kendisi, ölümünden sonra da çocuklarına tayîn ettiği vâsî, eğer o da yoksa hâkim tarafından tayîn edilen mütevellî vakfı yönetir³⁸.

Mütevellinin âkil, baliğ, emîn ve muktedir olması gerekir. İhtiyaç halinde bir mütevellî kaymakamı da tayîn edilebilir. Mütevellîler, vakfın işlerini vâkıfın istekleri doğrultusunda yürütmek, vakfa gelir getiren müstegallâtı idare etmek, bunlardan sağlanan gelirleri yine vakfiyye hükümlerine göre harcamakla mükelleftirler. Bu işler karşılığında ücret almazlar.

³⁵ *Meydan Larousse*, s. XII/505.

³⁶ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 14-17; “Bu hususta vâkıfın arzu ve iradesi başlıca âmildir. Gözetilmesi icap eden başlıca gaye vâkıfın menfaatidir. Bu idare ya doğrudan doğruya vâkıf tarafından yahut tespit etmiş olduğu şartlara göre tayîn edilen “nâzır” ve “mütevellî” gibi ünvanları olan vekiller tarafından icra olunur. Devlet otoritesinin bunlar üzerinde umumî bir murakabe hakkı mevcut olup, bu da bilhassa kadılar tarafından icra edilir.” *İslam Ansiklopedisi*, s. 160.

³⁷ *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayını, “Evkaf-ı Hümayun” maddesi, XI/521, İstanbul 1995.

³⁸ *Ana Biritanicca*, gös. yer. *Meydan Larousse*, gös. yer.

Vakıf Memurları:

1. İmamü'l-müslimîn (halife): Vakıf hizmetleri esas itibariyle “umûr- amme-i ümmet”ten sayılmıştır. Bu sebeple “makam-ı hilafet” de ve hükümette bir selahiyyet ve velayetin bulunması icap eder. Hatta irsadi vakıflarda bu yetki evveliyle mevcuttur.
2. Kadı: Birinci görevi evkaf davalarında hüküm ve kaza, ikincisi vakıf işlerinde görüş beyanı ve idare memurlarını tayindir. Halife ve kadının vakıf işlerine doğrudan müdahale hakları yoktur. Yetkileri, re'yen ve fikren vakıfların yararını gözetmek ve sağlanan sonuçlarını ehline göstermekten ibarettir.
3. Ashâb-ı Vezâif: Nâzır, mütevellî, kaimakam, mütevellî, hatip, müderris, vaiz, muallim, kütüphaneci gibi bir cihâta (vazife) sahip olanlardır. Sahip olduğu cihetin hizmeti karşılığı vakfın malından istifade edenlere “ashâb-ı vezâif”, etmeyenlere “sahib-i cihet” denir.
4. Hademe-i Evkaf: Fakihler çoğunlukla “hidemât-ı âliye (önemli hizmetler)” erbâbına “ashâb-ı vezâif”; “hidemât-ı safîle (küçük işler)” erbâbına ise “hademe” adını verirler³⁹.

Memurların Tayin Esasları: Vakıf müessesesine ait görevlere cihet denir. Çoğulu “cihât”tır. Vakfın idaresi nâzır, mütevellî ve kaimakam mütevellî denilen sahib-i cihetlere bırakılmıştır. “Tevcih-i cihât”, “ashâb-ı cihât”ın nasb ve tayini demektir. Her hangi bir görevin boşalması halinde, kimlere tevcih olunması lazım geleceğini, vakfın kuruluşu sırasında vâkıf vkfiye şartı olarak belirtmiş ise, o gibi cihâta “meşruta”, böyle bir şart koymamış ise “gayrimeşruta” tabir olunur.

Tevcih-i cihât için iki çeşit kanun vardır. Birincisi, genel olarak ehliyet şartlarını ihtiva eden kanunlar, ikincisi şart-ı vakıftır. Bütün cihât ya vâkıfları, ya mütevellîleri veya hakim tarafından tevcih olunur. Mütevellî ancak kendinden küçük görevlerin tevcihini yapabilir. Bunu da ancak şart-ı vakıfta yer alması veya hakimin vereceği selahiyyetle yapabilir. Vakfın mahiyeti, zarardan korunmasını gerekli kıldığı için ehline tevcih olunmayan cihet iptal edilir⁴⁰.

Ashâb-ı cihâtın mazaretsiz olarak kendi yerine vekil tayini caiz değildir. Bunun için hakim görüşü gerekir. Hakim tarafından belirli bir ihtiyaca dayanmaksızın atanan naip ve kaimakamlar gayr-ı meşru ve tasarrufları gayr-ı muteberdir.

³⁹ ÖZTÜRK, a.g.e., 165-168.

⁴⁰ ÖZTÜRK, a.g.e., 172-179.

Bir cihetin boşalması üç şekilde olur: Vefat, kasr-ı yed (el çekme), azil (görevden alma). El çekme başka birisine bir bedel karşılığı ferağ etme şeklinde olursa doğru olmaz⁴¹.

Vakıfların Kontrolü (denetimi): Denetim işine nezaret⁴² denir. Teftiş makamı, vakıf senedinde yazılı olan amaçların yerine getirilmesi, vakıf mallarının amacına uygun bir şekilde kullanılması hususunu denetler; vakfın kuruluş ve teşkilatındaki eksiklikleri tamamlar; vakfın daha ucuz ve yararlı bir şekilde yönetilme imkânı varsa yönetim şeklini değiştirir; mahkeme kararıyla vakfın amacının değiştirilmesi; gelirinin giderini karşılayamaması halinde vakıf mallarının daha yararlı olanlarla değiştirilmesi veya nakde çevrilmesi; vakıf amacını tehlikeye sokan yükümlülüklerin kaldırılması da teftiş kurulunun⁴³ görevleri arasındadır.

Vakıfların artarak müesseseleştiği H. II. asırdan itibaren vakıfların kontrolünün mahkemelere verildiği görülmektedir. Abbasî devri vakıf idare ve kontrolü bilâhère diğer İslâm devletlerinde de tatbîk edildiğini görüyoruz. Samanîler Devleti'nde *Vakıf Divanı*⁴⁴ da bulunuyordu. Fatimî, Eyyubî ve Memlûk idaresinde kalan Mısır'da vakıfların idare ve kontrolü için *Devâdâr* ve onun emrinde *Nazırü'l-Ahbes*'in görevlendirildiği bilinmektedir. Anadolu Selçukluları'nda vakıfların kontrolü için, *Üstâdü'd-Dar* görevlendirilmiştir. Ahmed Teküdar Han'la müslümanlaşmaya başlayan İlhanlılar da aynı sistemi devam ettirmişlerdir.

Osmanlılar'da⁴⁵, kadılar görevleri icâbı vakıfları teftiş ve kontrol ediyorlardı. Yıldırım Bâyezid, *Müfettiş-i Ahkâm-ı Şer'iyye* adlı görevlileri vakıfların teftişine tayîn etmişti. II. Murad, ve Fâtih Sultan Mehmed devrinde bu kontrol işini Kadıasker yürütüyordu. Hükümdar vakıflarının (selâtin evkafı) idare ve nezareti için ayrıca görevliler (sadriazâm, şeyhü'l-islâm, kapı ağası vb.) tayîn edilmişti. Bu durum, vakıfların yönetiminde merkezî sisteme geçişe zemin hazırlamıştır.

Nitekim XVI. asrın sonlarına doğru Mekke ve Medine'deki müesseselere tahsîs edilen ve ülkenin değişik bölgelerinde bulunan vakıflar, *Evkaf-ı Haremeyn Nezareti* altında toplandı (1586). Kısa sürede, İstanbul'daki evkaf nezaretinin adedi on ikiye ulaşmış, (Eyüp, Üsküdar, Galata kadıları, kaptan paşa, yeniçeri ağası, sekbanbaşı, darüssaade ağaları vakıfları vb.), bazı yolsuzluklar da ortaya çıkınca I. Abdülhamid tarafından *Hamidiye Vakıfları Nezareti* kuruldu (1774). Daha sonra bazı vakıfların da eklenmesiyle nezaretin adı *Evkaf-ı Hamidiye ve*

⁴¹ ÖZTÜRK, a.g.e., s. 184-187; AKGÜNDÜZ, a.g.e., s. 271-273.

⁴² İ.A., gös. yer.

⁴³ *Meydan Larousse*, gös. yer.

⁴⁴ *Ana Biritanicca*, gös. yer.

Mülhakaatı Vakıfları da 1788'de *Hamidiye Vakıfları* ile birleştirilerek merkezî yönetim 1777'den itibaren *Darphane-i Amire Nezareti*'ne verildi. III. Mustafa'nın kurduğu *Laleli ve Mülhakaatı Vakıfları* da 1788'de Hamidiye Vakıfları ile birleştirilerek merkezî yönetim güçlendirildi. II. Mahmut'un 1809'da tesis ettiği vakıfların da eklenmesiyle *Evkaf-ı Selâse* de denilen *Laleli, Hamidiye ve Mahmudiye Vakıfları Mütevelli Kaymakamlığı* ortaya çıktı. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla (1826) yeni vakıflarda eklenince, bu vakıfların *Darphane-i Amire*'ce idaresi güçleşti ve *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* adıyla müstakil bir nezaret kuruldu. Nazırlığına ise Yusuf Efendi⁴⁶ getirildi (1826).

Bu nezaretin kurulma sebepleri arasında çok dağınık bir vaziyette olan vakıf yönetiminin tek elden toplanması, vakıf sisteminde baş gösteren yolsuzlukların ortadan kaldırılması, devlet yapısının Batı tarzında merkezî bir anlayışla yeniden düzenlenmesi, vakıf potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanması, dinî çevrelerin gücünü kırma düşüncesi, Batılı dostları memnun etme eğilimi⁴⁷ de yer almaktadır.

3 Haziran 1838'de *Evkaf-ı Hameyn Nezareti* ve *Darphane Nezareti*, *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* ile birleştirilerek, *Evkaf-ı Hümayun Nazırı Meclis-i Vükelâ*'ya dahil edildi.

Nezaretin, merkez teşkilatı gibi taşra teşkilatı⁴⁸ da, ancak belli merhalelerden sonra istikrâr kazandı. Mahallinden tatin edilen memurlar eliyle taşrada bulunan mazbût vakıfların idaresi istenen şekilde mümkün olmayınca, kargaşa ve dağınıklığa son vermek amacıyla İstanbul'dan müstakil müdürler tayin edilmesi ve yanlarına yeteri kadar kâtip verilmesi kararlaştırıldı (1845). 1863'te çıkarılan "*Taşralarda Kâin Bi'l-cümle Evkaf-ı Şerife'nin Cihât-ı İdaresiyle Evkaf Müdürlüklerinin Harekât ve İcraâtı Hakkında Atîk Layihâ*", taşra vakıflarının idaresi hakkında yapılan en geniş kapsamlı hukuki düzenleme olup, 17 Temmuz 1936'da Vakıflar Kanunu'na dayalı olarak çıkarılan Vakıflar Nizamnâmesi'nin kabulüne kadar yürürlükte kalmıştır.

Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulması⁴⁹, istenen sonucu vermemiş, vakıf gelirlerinin Maliye Hazinesi içinde tutulması, vakıf eserlerinin harap ve bakımsız hale

⁴⁵ ÇETİN, a.g.e., gös. yer; HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 124-125.

⁴⁶ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 160; İ.A., XI/521-522.

⁴⁷ "Batılıların Osmanlı topraklarında gayr-i menkul edinerek merkezî otoriteye daha kolay tesir ve nüfûz edebilme amacıyla, merkezî otoritenin güçlenmesini istedikleri ve bu amacı gerçekleştirebilmek için istimlâk ve intikali mümkün olmayan mirî arazi ve evkaf arazi hakkında yeni bir kanun (*Tevsi'-i İntikal Kanunu* ile *Musakkafat ve Müstegallât-ı Vakfiyye Nizamnâmesi*) çıkarılmasında *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* önemli rol oynamıştır. İ.A., s. 522.

⁴⁸ İ.A., s. 522-524.

⁴⁹ A.g.e., gös. yer.

gelmesine yol açmıştır. Batılıların teşviki ile vakıfların, önce merkezileştirilmesi, ardından imkân ve gelirlerinin devletin diğer sektörlerine aktarılması, daha sonra mirî hazine ile vakıflar arasındaki alacak ve borçların karşılıklı ibrâ edilmesiyle vakıflar borçlu, mütevellileri yoksul, hale getirilmiş, carî giderlerinin karşılanmaması sebebiyle binlerce hayır eseri harap olmuş, hayır hizmetleri durma noktasına gelmiştir.

Evkaf-ı Hümayun Nezareti, 1921 Anayasa'sına (Teşkat-ı Eaâsiye) göre TBMM hükûmeti içerisinde *Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti*'ne dönüştürülmüş; 3 Mart 1924'te de kaldırılarak başbakanlığa bağlı bir genel müdürlük haline getirilmiştir⁵⁰.

Vakıfların Fonksiyonları (Gördüğü Hizmetler)

1. Vakıflar, Selçuklu ve özellikle Osmanlıların kuruluş döneminde yeni fethedilen toprakların iskân edilip (Osmanlılara ait tabirle "*şenlendirilip*") Türkleşmesinde ve İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır⁵¹.
2. Vakıflar şehir, kasaba ve köylerin büyüyüp gelişmesinde, bütün idarî-içtimâî ve iktisadî müesseseleriyle bayındır hale gelmesinde etkili olmuşlardır. Devlet adamları ve hayır sever zenginler eliyle savaşın ve zamanın tahrip ettiği şehirlerdeki müesseseler tamir ediliyor; camii, medrese, han, hamam, yol, köprü, tekke, bimarhane vb. kurumlar tesis edilerek, mamur bir şehir hüviyeti kazanmaları temin ediliyordu⁵².
3. Ulaşım, haberleşme ve taşımacılık alanlarında canlılığı ve işlekliliği sağlayan yollar ve yol güzergâhındaki kervansaraylar, hankâhlar ve diğer konaklama yerleri ekseriyetle vakıflar eliyle yapılmıştır. İktisadî hayatın önemli bir kısmını oluşturan kervan ticaretinin⁵³ emniyetli bir şekilde yapılabilmesi, yolcu ve tacirlere konaklama imkânı, yiyecek, ilaç ve giyecek temini ve hayvanlara bakım gibi fonksiyonlar üstlenen kervansarayların hizmetlerini yüzyıllarca sürdürebilmeleri bânilerinin bağladığı zengin vakıflarla mümkün olabilmıştır.

Tımar sisteminin bozulması, vakıf topraklarının savaşlarda kaybedilmesi, coğrafi keşiflerle ticaret yollarının değişmesi, sanayii inkılâbı ile ortaya çıkan motorlu

⁵⁰ A.g.e., gös. yer.

⁵¹ HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 155; ÇETİN, a.g.e., s. 24.

⁵² "Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk ve Müslüman şehirler, genellikle bir camii etrafında toplanmış olan medrese, imaret, tabhane, darüşşifa, han, hamam, tekke, zaviye vb. gibi dinî, kültürel ve sosyal tesisler çevresinde teşekkül etmiştir. Bu çekirdek kuruluşlar çevresinde genişleyen halkalar suretinde evler, dükkânlar, su yolu, fırın, değirmen, mum imalathanesi, boyahane, salhane, başhane, bayram ve Pazar yerleri gibi iktisadî ve içtimâî ihtiyaçların karşılanabileceği binalar eklenmiştir." HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 154.

⁵³ "Osmanlılarda ticaret ikikiye ayrılırdı: 1. Dükkân ticareti, 2. Kervan ticareti) bkz. a.g.e., s. 137-138.

taşımacılık vb. gibi sebeplerle işlevsiz kalan kervansarayların bazı fonksiyonları (konaklama, yemek gibi) taşrada “köy odaları” geleneğiyle hâlâ yaşatılmaktadır.

4. Eğitim ve sağlık kurumlarının genele yakınının inşâ ve finansmanı vakıflarca gerçekleştirilmiştir⁵⁴. Büyük Selçuklu vezirlerinden Nizamülmülk’ün yaptırdığı Nizamiye Medresesi, daha sonra kurulanlara model olmuş, Türk-İslâm topraklarında birçok medreseler, darü’l-hüffâz, darü’t-tıb, darü’l-mütehassisîn vb. gibi çoğu yatılı olan eğitim kurumları yapılmıştır⁵⁵. Bu kurumlarda çalışan, müderris, muid ve hizmetlilerin maaşları, öğrencilerin harçlıkları, iâşe ve barınmaları, binaların her türlü bakım ve onarımları vakıfların uhdesindeydi.

Darüşşifa, bimarhane gibi kurumlarda, her hastaya ayırım yapılmadan ücretsiz tedavi edilirdi. Vakfın zenginliğine göre, uzmanlık alanlarına göre çalışan hastahaneler de kurulabilmekteydi⁵⁶.

5. Günümüzde, belediyelerin üstlendiği hizmetlerin pek çoğu; su ihtiyacının karşılanması (su kuyuları, su bendleri, su kanalları, çeşme, sebiller, maksemeler, hamamlar vb.), ulaşım, sokakların aydınlatılması, temizletilip güzelleştirilmesi, yol, kaldırım ve köprü yapımı, imaretlerde yemek dağıtımı vb. gibi hizmetler vakıflar tarafından gerçekleştirilirdi⁵⁷.

6. Tesis edilen hayır kurumlarının giderleri, taşınmaz malların vakfedilmesiyle sağlanıyor; nakit para fonları esnâf ve tüccâra kredi kaynağı olarak da kullanılıyordu.

7. Avarız akçesi vakıfları, ortak giderlerin karşılanmasında, fakirlerin ve vergisini ödeyemeyecek durumdaki kişilerin ihtiyaçlarının giderilmesine yardımcı olurdu.

8. Ordunun techîz edilmesine yardım etmek de vakıfların hizmetleri arasında idi⁵⁸.

Son olarak, vakıfların tahsîs edildiği diğer amaçlara da bazı örnekler verip bu bahsi kapatacağız: Dul kadınlar ve çocuklar için bakım evleri açmak; öksüz çocuklara süt anne tutmak; evlâtlıklarla, köle ve cariyelerin sahipleri tarafından azarlanıp hırpalanmasını engellemek için kırdıkları eşyaları tazmîn etmek; yoksul kızlara çeyiz hazırlamak ve düğünlerini yapmak; hapishanedeki mahkûmlara çeşitli yardımlarda bulunmak; çalışamayan yaşlı ve sakat meslek ve sanat erbâbı için yardım fonları kurmak; halka faydalı olan kitapları

⁵⁴ A.g.e., s. 95.

⁵⁵ ÇETİN, a.g.e., s.23; HALAÇOĞLU, a.g.e., s.160-161.

⁵⁶ HALAÇOĞLU, a.g.e., gös. yer.

⁵⁷ HALAÇOĞLU, a.g.e., gös. yer.; ÇETİN, a.g.e., s. 25.

yazdırmak ve ücretsiz dağıtmak; kışın et fiyatlarının artmaması için tedbir almak; hatim-mevlid-aşır okutmak; fukarâya yakacak almak; halka sıcak günlerde su ve şerbet dağıtmak ve bunları soğuk tutmak için, kar tahsîs etmek; çocuklara mesire yerleri yapmak; kışın, geçit vermez dağ başlarına ve vadilere sığınak yapmak; yollarda halkı rahatsız eden, sağlığa zararlı şeylerin üstünü külle örtmek; kış aylarında kuşları, hasta ve garip leylekleri beslemek ve tedavi etmek⁵⁹, sahipsiz kedi ve köpekleri doyurmak.

Vakıfların Tarihçesi

İnsan, her ne kadar bencil ve muhteris bir varlık ise de, onun varlığının önemli bir boyutunu da hemcinslerine karşı şefkat, merhamet ve yardımseverlik duygusu teşkil eder. Yardım anlayışını özünde fedakârlık duygusu vardır. İnsanı böyle bir fedakârlığa sevkeden amil ise, bağlandığı değerlerin yüceliğidir. Allah inancı, bu yüce değerlerin başında gelir⁶⁰.

Bütün büyük dinler sevgi ve yardımlaşma temeline dayanan ahlâkî ve insanî prensipler vaz etmişlerdir. Ancak insan bu yolla, yani inancın, sevgi ve yardım duygularıyla birleştirilmesiyle, ihtiraslara gem vurabilme imkânına kavuşabilmiştir. Vakıf müessesesinin en evvel, dinî kurumlar olarak tezâhürü, zamanla insanî, medenî, içtimaî olmak üzere çeşitlilik göstermesi, tesadüfi olmasa gerektir⁶¹.

Nitekim, İslâm'da, "kurbet" (Allah'a yakınlık), vakıfta maksût olmalıdır. Halbuki başka dinlerde hayrattan beklenen şey, ya ahiret zahiresi, ya dünyalık alınması, ya re'fet hissi, yahut da insaniyet fikridir. Hayır sahibinin hal ve şanına göre sebep değişir. Vâkıf, bir din ile mütedeyyin ve ahirete inanır ise, vakıf sebebi "sevap ümidine" değil ise diğer üç sebepten birine atfolunur⁶².

A. İlkçağlarda Vakıf

Vakıf fikri politeist (çok tanrılı) dönemde başlamıştır. İbadet için yapılan mabetlerin mülk olmaktan çıkışı ve tüzel bir kişilik kazanışı, halkın tanrılarına adak adaması, mabetlerine takdimeler arzemesi yoluyla bir çeşit vakıfta bulunması bu dönemde zikre değer örneklerdir.

⁵⁸ HALAÇOĞLU, *a.g.e.*, s. 155.

⁵⁹ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 21-22 ve 27.

⁶⁰ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 2-3.

⁶¹ PAKALIN, *a.g.e.*, III/577.

⁶² PAKALIN, *a.g.e.*, III/579.

Putperest Roma, Hristiyan Bizans, Hitit, Babil, Mısır, Orta Asya budist toplumlarında vakıf mahiyetinde müesseseler vardır⁶³.

Eski Mısır, Yunan ve Roma'da vakıflar tek amaca yönelikti ve gelirleriyle okullar, kitaplıklar yada yerel bir hayır kurumu desteklenirdi⁶⁴. Mısırlılar yaptıkları hayratın devamına, taarruz ve tecavüzde korunmasına çok dikkat ederlerdi. Hatta vakfiyelerinin de taş üzerine hakkederek zarar verenlere lanet ederlerdi. Vakıf hizmetlilerini askerlik, vergi gibi hizmetlerden muâf tutarlardı. İskenderiye Kütüphanesi, Kudüs havuzları, Zemzem kuyusu, yollar, köprüler, mabedler menfaatinden bütün halkın istifade etmesi için vücuda getirilmiş vakıflardı⁶⁵.

B. Batıda Vakıf

Ortaçağda vakıfların ortak özelliklerinden birincisi, vakıf kavramı ile hayır işleri ve sadaka kavramı arasındaki içiçeliktir. Ortaçağ Avrupası'ndaki vakıflar kiliseye bağlı bir gelir kaynağı olarak manastırların, parasız yemek dağıtılan ve yetimlere bakılan kurumların yada okulların işletilmesi için kullanılırdı. Bu vakıfların ikinci ortak özellikleri isie feodal toplumlarda genellikle her türlü zenginliğin başlıca kaynağı olan toprağın vakfedilmesiydi. Toprağın vakfedilmesindeki önemli amaçlardan biri de, arazinin devlet, kral yada büyük feodal beyin denetiminden çıkarılarak vâkıfın ailesi, çocukları yada başka mirasçıları yararına özelleştirilmesidir. Bu usulün yaygınlık kazanması İngiltere'de 1535'te gelir kaybına uğrayan kralın vakıfları yasaklama teşebbüsüne yol açmıştır.

Rönesans döneminde tacirler, eğitim ve yöredeki yoksullara yardım gibi amaçlarla çok sayıda özel vakıf kurdular.

Vakıf kurumu ve hayır işleri arasındaki bağlantı, kapitalizm geliştikçe hem aşındı, hem de toplumsal katmanlaşmayı önleyen bir faktör olarak hücumu uğradı. Kötü yönetim, amaçlarının güncelliğini yitirmesi gibi sebeplerle XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren ağır eleştirilere hedef oldu. İlk eleştiriler İngiltere'de Adam Smith, Fransa'da Anne Robert, Jacques Turgot gibi iktisatçılardan geldi⁶⁶.

⁶³ ÇETİN, *a.g.e.* gös. yer.

⁶⁴ *Ana Biritanicca*, XXI/499.

⁶⁵ PAKALIN, *a.g.e.*, III/578.

⁶⁶ *Ana Biritanicca*, gös. yer. (Belki konuyla direkt alakası yoktur ama Elmalı Hamdi Yazır'ın vakıflara yönelik eleştiriler hakkındaki düşüncelerini burada zikretmek gerekir: 1-Dinî yönden itirazlar: Bu itirazlardan birincisi, vakfın müebbed olduğu için gelecek nesilleri de kapsayan bir sadaka (teberru) olduğu, bu sebeple sadaka ve teberrular gibi meşrutunleheri tarafından "teslim alınmalarının" mümkün olmadığıdır. Elmalı Hamdi Yazır bu iddiayı şöyle cevaplar: Öncelikle Hz. Ömer döneminde aynı itirazın vukuuna, eslâfin (Hz. Muhammed ve Hz. Ebubekir) döneminde vakıf uygulamalarının var olması delil gösterilmiştir. Ayrıca vakfın temlik kabiline değil

Şirketleşmiş vakıf kuruluşları, bağışa dayalı hayır amaçlı vakıflar ABD’de gelişme göstermiş; eğitim, bilim, tıp, kamu sağlığı ve sosyal refah gibi alanlarda kamu hizmetlerini ve araştırmaları desteklemek üzere oluşturulan özerk örgütlerdir.

C. İslâm Toplumlarında Vakıf

İslâm Fıkhuının doğuşundan önce, diğer hukuk sistemlerinde de mabetlerin tüzel kişiliklerinin tanınmış olması, vakıf kurumunun en azından orijin itibariyle bir Türk-İslâm müessesesi olmadığını göstermektedir. Ne var ki yaygın, sistemli ve etkili bir sosyal yardım kurumu hüviyetini kazanışı da hemen Asr-ı Saadet’le başlamış, Osmanlılarla zirveye ulaşmıştır⁶⁷.

Kabe, İslâm öncesi dönemde tüzel kişiliği tanınan mabetlerden biriydi. Öyle ki, Araplar, Kabe’deki putlar için vakıflar kurmuşlardır.

C.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi:

ıskat kabîlinden oluşu cihetiyle sadaka ve teberruya kıyas edilemeyeceğini, bunun için mevkufu mütevellinin almasının yeterli olacağını ifade etmiştir.

Dinî itirazların ikincisi ise, miras hükümlerini muhtevî Nisa Suresinin ilgili ayetlerinin inzâli ile “habs”i yasaklayan hadislerin varlığıdır. Hamdi Yazır şöyle cevaplar bu itirazı: “Bu hadisler vakfın cevazını değil, lüzumunu men eder. Çünkü burdan maksat “hukuk-u irsiyeye” aykırı olan vakıflardır. Mirasçısı olmayan vâkıfın, malını vakfettesine bir mani olmamak gerekir. Vârisi olan vâkıfların da sağ iken yaptığı vakıflar meşrudur. Çünkü mevkuf vârislerinin değil kendisininindir. Bu hadislerin kapsamına giren kısım kişinin ölümden sonraya izafetle veya “mâriz-i mev”te yaptığı vakıflardır. Çünkü bunlar vasiyet hükmünde olacağından hem vârise yapılamaz, hem vârisin iznine bağlıdır.”

2- İktisadî yönden itirazlar: Klasik iktisatçıların vakıf malların tedavülünden men edilmeleri sebebiyle umuma faydalı değil, zararlı olduğu görüşüdür. Elmalı, bu itiraza karşı, tedavülün mutlak faydalı olduğu görüşünü eleştirerek karşı çıkar. Öncelikle fakir ülkelerde genel malların ecnebi eline geçme ihtimali vardır. İkinci olarak fertlerin elindeki gayr-ı menkulün kolayca alınıp satılabilmesi bu malların ihtikârcıların eline düşmesi ihtimalini güçlendirir. Üçüncü olarak gayr-ı menkulün ehlinin eliyle işletilmesinden hasıl olacak gelir, sık tedeavülünden hasıl olacak gelire müreccaktır. Dördüncü olarak malın tedavülünde, devletin bir kısım harç ve vergi gelirleri, vakfedilince ortadan kalkmakla beraber vakıflar, bu vergilerle yapılacak hizmetleri fazlasıyla temin etmektedir.

3- İctimaî yönden itirazlar: Vakıfların ataleti, yoksulluğu, dilenciliği meşrulaştırıp çalışma şevkini, üretimi kırdığı görüşüdür. Elmalı, buna karşılık cemiyetin genel terbiyesinin yosulluğu değil, çalışıp kazanmayı teşvik yönünde olduğunu (“veren el alan elden hayırlıdır”) belirtir. Bir cemiyetten yoksulluğun tamamen ortadan kaldırması mümkün değildir. Bu yüzden yardımlaşma esastır. Aslında mübadele de bir yardımlaşmadır. Fakat mübadelede zayıfın haklarını her zaman muhafaza etmek mümkün olamamaktadır. Halbuki bir cemiyette aciz, zayıf ve mağdurların artması, ahlâksızlığın artmasına ve içtimaî bünyenin parçalanarak o toplumun yok olmasına yol açar. Bu sebeple” teavün-i mübadele”nin yanısıra “teavün-i iştirâk(vergi)” ve “teavün-i ihsan (infâk, hibe, sadaka...)” gibi yardımlaşmalara da ihtiyaç vardır. Şeriat-ı İslamiye’de vakıf “teavün-i ihsan” kabîlinden olup evvela malî ihtiyaçların sonra malî olmayan ihtiyaçların en daimî bir tedavi vasıtasıdır. Zayıf ve yoksulların doğum kontrolü ve diğer imha usulleri (hastalık, savaş v.s.) ile ortadan kaldırılmasını öngören Malthus, yeni iktisat anlayışı bizzat onu uygulayan Fransa’da iflas etmiştir. ÖZTÜRK, *a.g.e.*, s. 133-149.

⁶⁷ *Osmanlı Ansiklopedisi*, V/203.

Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadislerle Müslümanların vakfa konu teşkil eden hususlara⁶⁸ ısrarla teşvik edilmeleri⁶⁹, infâkı (başkalarını da düşünme) Müslümanlar arasında bir yarış haline getirmiş; hatta infâktan da öte isar (kendisinden önce başkalarını düşünme) boyutuna ulaştırmıştır⁷⁰.

İslâm tarihinde ilk vakıf 625'te Hz. Peygamber tarafından Medine'de, kendisine ait yedi hurma bahçesini İslâm'ın savunulması için vakfedilmesiyle kurulmuştur. Yine Hz. Peygamber, Fedek hurmalığı isimli mülkünü yiyeceği tükenen yolculara; Hayber hurmalığının üçte ikisini müslümanlara, üçte birini ehl ü iyâline ve fakir muhâcirlere vakfetmişti.

629'da Hz. Ömer, Medine'deki Semeg adlı mülkünü, Hz. Peygamber'in tavsiyesi ile fakirlere vakfetmişti. O sırada, *"Sevdiğiniz şeylerden sarf etmedikçe iyiliğe eremezsiniz..."* (Al-i İmran, 92) mealindeki ayetin nüzülü üzerine başta Ebu Talha olmak üzere sahabeler, infâk yarışına girmişlerdi. Hz. Cabir'in ifadesiyle, muhâcir ve ensârdan mal ve kudret sahibi olup da vakf ve tasadduktan bulunmayan kalmamıştı⁷¹.

Hz. Ömer, kendi vakıflarına bizzat nezaret ederken, Peygamberimizin vakıflarına ise, Hz. Ebubekir nezaret ediyordu.

Hz. Osman döneminde başlayan Beytü'l-mal'e (mirî) ait arazinin vakfedilmesi uygulamasının aile vakıflarına dönüşmesini önlemek amacıyla Hz. Ali zamanında beytülmalden yapılan devlet reisi tahsislerinin sonradan gelen gelen devlet reislerince bozulmaması amacıyla satılmamak, bağışlanmamak, mirasa konu olmamak üzere sadaka-i mevkufe uygulaması doğdu⁷².

C.2. Abbasî ve Emevîler Döneminden Osmanlılara:

706 yılında Emevîye Camii'ni yaptıran Velid b. Abdülmelik, bir camiye ilk defa bir köy ve mezra tahsîs etti. Hayır kurumlarının artarak müesseseleştiği bu dönemde nezaret

⁶⁸ "Yoksul, düşkün ve yetimleri gözetme, köle ve esirleri hürriyetlerine kavuşturma, yolcu ve misafirleri yedirip barındırma, yeni Müslüman olanları İslâma ısındırma, ibadet yerleri ile topluma yararlı eserleri inşâ ve tamir etme, öğrenme ve öğretmeyi teşvik etme, sağlığı koruma, temizliği sağlama..." ÇETİN, *a.g.e.*, s. 6.

⁶⁹ "Ey Muhammed! Sana ne sarfedeceklerini sorarlar, deki: 'Sarfedeceğiniz mal ana, baba, yakınlar, yetimler, düşkünler, yolcular içindir. Yaptığımız her iyiliği şüphesiz Allah bilir. (Bakara, 215)"; "Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe iyiliğe eremezsiniz. Her ne harcarsanız, şüphesiz Allah onu bilir. (Al-i İmran, 92); "Onlar, içleri çektiği halde, yiyeceği yoksula, öksüze ve esire yedirirler. Biz sizi ancak Allah rızası için doyuruyoruz', derler. (İnsan, 78)"; "Komşusu aç iken, tok olarak yatan kimse mümin değildir. (Ahmed bin Hanbel)"; "Bir hurmanın yarısı ile, bunu da bulamazsanız güzel sözlerle ateşten korununuz. (Müslim, zekat: 68)"

⁷⁰ ÇETİN, *a.g.e.*, s. 5-6.

⁷¹ PAKALIN, *a.g.e.*, gös. yer.

makamı da önem kazandı ve her vakfın nezareti ulemâdan bir zata tevcih edildi. 1250’de bütün evkafın nezaret-i ammesi Nazıru’l-Ahkâm’ın uhdesine verildi⁷³.

Emevîler zamanında beytülmale ait gayr-i menkullerin aile vakıflarına aktarılması uygulamasına karşı çıkan, mevkufatın teftiş ve defterinin yapılmasını isteyen Ömer b. Abdülaziz’in öldürülmesi, bu vakıfların iptâl ve ılgasına mani oldu. Aynı gaye için mücadele eden İmam-ı Azam Ebu Hanife de Abbasî halifesi Ebu Cafer Mansur tarafından izale edildi. Daha sonra gelişen Hanefî fihri ise “Ehl-i örf”ün arzusuna uygun bir görünüm kazanarak aile vakıflarını, evlâda yapılan vakıfları, vâkıfın mevkuf üzerindeki tasarrufunu kolaylaştırıcı hükümler getirdi⁷⁴. Tabii ki bu uygulama mülk araziden yapılan vakıflarda değil, mirî araziden yapılan vakıflarda görülmüyordu.

Selçuklu devrindeki uygulamalar da esasen Abbasî döneminin bir devamı niteliğindedir.

İslâm toplumlarında, hayır kurumlarının, Katolik Avrupa’dakinin aksine, bağımsız vakıflar şeklinde tezâhür etmesinin sebebi, ümmet ve devlet kavramlarının arasına 300 yıllık ayrı bir örgütlenme tarihi girmemiş olmasıdır. Nitekim Protestan Avrupa’daki uygulamada tarihimizdeki uygulamaya benzerlik göstermektedir.

C.3. Osmanlılar’da Vakıf

Osmanlılar zamanında kuruluş döneminde fethedilen toprakların fetihle hizmeti geçen eizze (azizler, veliler) ve guzâta (gaziler) mülk olarak tevdi edilmesi, onların da bu toprakları aile vakıfları haline getirmeleri (Tanzimat döneminde bu vakıflar “*müsresnâ vakıflar*” olarak adlandırılacaktır), yerel hanedanların türemesine ve merkezî otoriteyi zayıflatacak bir feodalite oluşumu olarak telakki edildiğinden, bu tarz iktalar daha sonra kaldırılacaktır. Fakat bunun yerine uygulanan, arazinin vergi gelirinin sipahilere ve kapıkullarına iktası uygulaması da feodaliteye engel olmakla beraber, alim ve zanaatkârları koruyan bir “*mesen*”⁷⁵ sınıfının doğuşuna engel olacaktır. Mirî arazinin vakfi böylece önlenince, iktisaden en güçlü vakıflar, bizzat sultan ve hanedanın yine mirî araziden yaptıkları “tahsis ve irsad kabilinden vakıflar (gayr-i sahih vakıflar)” olacaktır.

Fransız İhtilali’nde kilise vakıflarının hedef oluşu gibi, Osmanlı’nın “batılılaşma” döneminde de bu irsâd kabilinden vakıflar hedef tahtası yapılarak kanuna aykırı biçimde tasfiye edilecektir.

⁷² *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI/201.

⁷³ PAKALIN, a.g.e., III/579.

⁷⁴ *Osmanlı Ansiklopedisi*, VI/202-203.

C.3.a. Osmanlı Toprak Düzeni ve Mirî Vakıflar

Osmanlıların yönetim düzenine uygun olarak, özellikle merkezî yönetim güçlendikten sonra uyguladıkları toprak düzeni, feodal beylerin gücünün kırılmasına, dolayısıyla Avrupa'daki gibi bir feodalitenin doğmasına mani olmuştur. Osmanlı toprak düzeninin dayandığı tarihî birikimi şöyle özetleyebiliriz⁷⁶:

C.3.a.1. Kökeni Orta Asya Türk Geleneğine Dayanan, "Ülkenin Hanedana Ait Olduğu" Telakkisi:

Hanedan üyeleri arasında sonu gelmez kavgalar yol açan bu anlayışın zararını Fetret Dönemi'nde çok acı bir şekilde yaşayan Osmanlı'nın, Çelebi Mehmed'le merkezî otoriteyi güçlendirme teşebbüsü, Şeyh Bedreddin isyanı gibi köylü isyanlarını netice verecektir.

C.3.a.2. Roma ve Sasanî Askerî İktâ Sistemi:

Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Batı Roma İmparatorluğu'nun barbar kavimlerce yıkılışından (476) Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar geçen 500 yıllık fetret dönemi, Osmanlıların 11 yıllık fetretine göre çok uzun sürdüğünden yerleşik, köklü bir feodal sınıf doğurabilmiş, üstelik Katolik kilisesi de bu toprak mülkiyetinden payını almıştı.

Cismanî iktidar ve ruhanî iktidar arasındaki uzun çatışmalar XVI. yy'da mahallî güçlerin, papalığın feodalite içindeki ruhanî gücünü kırabilmek için Reform hareketini desteklemeleriyle farklı boyutlara ulaşacaktır. Bunu müteakiben Fransız ihtilaliyle kilisenin dünyevî gücünün kaynağı olan topraklarına el konulacaktır.

İşte Osmanlı'nın kısa süren fetreti ve karşısında kilise gibi bir kurumun olmayışı diğer iki unsurla (ülkenin hanedanın ortak malı olduğu anlayışı, İslâm toprak mülkiyeti anlayışı) birlikte Batı'dakinden farklı bir macera izlemesine sebep olacaktır.

II. Bayezid döneminde, kuruluş dönemi aile vakıflarına meşrûiyet verilirken, diğer mirî arazi, mahallî hanedanlara değil, kapıkulu sistemine bağlanmıştır. Ancak, bu sistemin Abbasîler ve Romalılar'da olduğu gibi, merkezî sistemi yıkıcı rol oynamasını önlemek için yeniçerileri Osmanlı potasında eritmeye çok özen gösterilmiştir⁷⁷.

⁷⁵ a.g.e, s. 207.

⁷⁶ a.g.e, s. 209-217.

⁷⁷ *Osmanlı Devleti Tarihi*, I/338,350. Editör: Ekmeleddin İHSANOĞLU, İstanbul 1999.

Batıda feodal sistem, merkezi iktidardan önce oluştuğu için, merkezî iktidar, feodal güçlerin varlığını (asaletini) tanımak zorunda kalmıştı. Osmanlı'da ise, ikta tevcihini bizzat merkezi iktidar yaptığı için, böyle bir asalet asla tanınmamış; zeamet ve tımar bir hak değil, gerekirse geri alınabilecek bir lütuf olarak kalmıştır.

Osmanlılar'da feodaliteye en yakın görünüm ise, eizze ve guzât vakıfları idi. Ne var ki onlarda, XIX. yy'dan itibaren çoğunluğu millî sınırlar dışında kalacak, Anadolu'da kalanlar da, tekke ve zaviyeleri ilga eden mevzuatla, Cumhuriyet döneminin başlarında ehemmiyetini kaybedecektir.

İkta sisteminin yerini iltizam usulüne bırakması⁷⁸ (vergi toplama hakkının açık arttırma ile satılması) bırakması, vergilerde kanunîlik ilkesinin terkedilmesi ile ortaya çıkan rüşvet, zulüm ve haksızlıklar, toprak köylüsünün çift bozarak şehirlere, medreselere, ayanların etrafında kümelenmeye sürüklemiş; Celâlî isyanları ve suhte kıyımları görülmüştür.

Askerî ikta sisteminin bozulması, ayan ve eşrafın türemesine, Sened-i İttifak'la (1808) güçlerinin zirvesine ulaşmalarına yol açacak; ancak II. Mahmud bunların gücünü kırmaya muvaffak olacaktır.

C.3.a.3. Tarih Birikimin Diğer Bir Unsuru da İslâm Hukukunun Toprak Mülkiyetlerini Düzenleyen İlkeleridir

İslâm hukukunda, toprak mülkiyeti de, kamu gücü gibi, felsefî temelde ise Allah'a aittir. Ancak, kamu hukuku düzeyinde her ikisi de topluma (ümmete) aittir. Toplum "*Velayet-i Emr*" i, ehil yöneticiye tevdi eder. Bu yönetici (veliyü'l-emr) de, devlet örgütü aracılığıyla diğer kamu görevlilerini ve toprak parçası üzerindeki yararlanma hakkını ehil olanlara tevcih eder. Bu kişilerin toprak üzerinde "*mülkiyet hakkı*" yoktur. Ancak Emevî ve Abbasî dönemlerinde uzun merkezî iktidar boşlukları, Osmanlı mirî arazi düzeninin aksine feodal görünümler doğurmuştur.

Arazi-yi memlûke, özel mülkiyet konusu olan arazi idi. Bu da mesken arsaları ile, onların mücavir bölgelerindeki arsaları. Mirî arazi, mülkiyet hakkı (rakabesi) beytülmale ait arazi idi. Bu arazinin yararlanma hakkı, sahib-i arz (tımar sahibi) taafından sözleşmeyle çiftçiye bırakılırdı. Bu sözleşmede kira süresi belirtilmediğinde "*icâre-i fâside*" tabiri kullanılır. Tanzimatla birlikte, mirî arazi üzerindeki tasarruf hakkı hızlanarak mülkiyetleşme sürecine girecektir.

⁷⁸ HALAÇOĞLU, *a.g.e.*, s. 239.

Arazi kanunâmesi (1858) ile vakıf arazi ikiye ayrılmıştır⁷⁹:

1. Mülk araziden yapılan vakıflardır ki, “*evkaf-ı sahîha*” dır.

2. Mirî araziden yapılan tahsis ve irsad kabîlinden vakıflar. Kamu yararına olanlar olanlar da, evlâdlık vakıflar gibi, özel bir amaca matuf olanlar da, gayr-ı sahîh kabul edilir ve iptal edilebilirler.

Sahîh tahsisler de ikiye ayrılır: Ya mirî arazinin bir parçası doğrudan doğruya bir hayır kurumuna tahsis edilir. Ya da, mirî araziden bir kesiminin gelirleri bir cihete tahsis edilir. Şte, Tanzimat’tan sonra bu fon tahsisleri kaldırılarak, bu gibi arazilerin ihale yetkisi Evkaf Hazinesi’ne aktarılmıştır.

---

⁷⁹ *Osmanlı Ansiklopedisi*, V/219, 223.

II. BÖLÜM

TEZE KAYNAKLIK TEŞKİL EDEN ESERLER

Tezimize kaynaklık teşkil eden eserler, istanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Şleri Daire Başkanlığı istanbul Araştırmaları Merkezi tarafından, *İstanbul Külliyyâtı* başlığı altında yayımlanan eserlerdir. Bu eserleri şöyle sıralayabiliriz:

İstanbul Vakıf Tarihi-1:

istanbul Vakıf Tarihi -1 adı altında toplanan belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi istanbul Ahkâm Defterleri serisinden kronolojik ve konu tasnifli olarak belirlenip seçilen belgelerden oluşmaktadır. Vakıfla ilgili görülerek seçilen belgeler, istanbul Ahkâm Defterleri serisinin ilk yedi defteri taranarak elde edilen, 1742-1764 tarihleri arasında yer alan hükümlerdir. Eser 416 sayfadan oluşmaktadır. *İstanbul Külliyyâtın* 'nın V. eseridir.

İstanbul Ticaret Tarihi-1:

istanbul Ticaret Tarihi -1 adı altında toplanan belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi istanbul Ahkâm Defterleri serisinden kronolojik ve konu tasnifli olarak belirlenip seçilen belgelerden oluşmaktadır. Ticaretle ilgili görülerek seçilen belgeler, istanbul Ahkâm Defterleri serisinin ilk dokuz defteri taranarak elde edilen, 1742-1779 tarihleri arasında yer alan 466 hükümdür. Eser 382 sayfadan oluşmaktadır. *İstanbul Külliyyâtı* 'nın III. eseridir.

İstanbul Tarım Tarihi, 1-2:

Osmanlı Tarım Tarihi iki ciltlik bir eser olup, her iki cilt de 413'er sayfadır. Osmanlı Tarım Tarihi adı altında toplanan belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi istanbul Ahkâm Defterleri serisinden kronolojik ve konu tasnifli olarak belirlenip seçilen belgelerden

oluşmaktadır. Ticaretle ilgili görülerek seçilen belgeler, stanbul Ahkâm Defterleri serisinin ilk altı numaralı defteri taranarak elde edilen (I. cilt, 1743-1757 tarihli ilk dört defteri; II. cilt ise, 1757-1763 tarihli 4, 5 ve 6. defteri), 1743-1763 tarihleri arasında yer alan hükümlerdir. Osmanlı Tarım Tarihi'nin I. cildi, *İstanbul Külliyyâtı*'nın IV., II. cildi ise X. eseridir.

İstanbul Esnaf Tarihi, 1-2:

stanbul Esnaf Tarihi de iki ciltlik bir eserdir. I. cilt 389, II. cilt ise 409 sayfadır. stanbul Esnaf Tarihi adı altında toplanan belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi stanbul Ahkâm Defterleri serisinden kronolojik ve konu tasnifli olarak belirlenip seçilen belgelerden oluşmaktadır. Esnaf tarihi ile ilgili görülerek seçilen belgeler, stanbul Ahkâm Defterleri serisinin ilk oniki defteri taranarak elde edilen 1742-1793 tarihleri arasında yer alan hükümlerdir. stanbul Esnaf Tarihi-1, *İstanbul Külliyyâtı*'nın I.; stanbul Esnaf Tarihi -2 ise II. eseridir.

İstanbul Finans Tarihi-1:

İstanbul Külliyyâtı'nın VI. eseri olan stanbul Finans Tarihi -1, 412 sayfadır. stanbul Finans Tarihi-1 adı altında toplanan belgeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi stanbul Ahkâm Defterleri serisinden kronolojik ve konu tasnifli olarak belirlenip seçilen belgelerden oluşmaktadır. Finans tarihi ile ilgili görülerek seçilen belgeler, stanbul Ahkâm Defterleri serisinin ilk onbir defteri taranarak elde edilen 1742-1787 tarihleri arasında yer alan hükümlerdir.

ESERLERDEKİ VAKIFLARIN DÖKÜMÜ

Bu bölümde, mevcut eserlerde yer alan vakıfları değerlendirmeye aldık. Aynı ismi taşıyan, aynı yada ayrı yerlerde bulunan ve fakat, farklı gerekçelerle kayda geçmiş olan vakıfların değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yaptığımız taramada 323 vakfın mevcûd olduğunu gördük. Bu vakıflardan 30 tanesinin kadınlar, 293 tanesinin de erkekler tarafından tesîs edildiğini görmekteyiz. Vakıflardan 11 tanesi padişah vakfidir. Diğer vakıflar ise, hanedan üyelerine (valide sultan, hanım sultan, vb.), yüksek rütbeli devlet memurlarına (sadrazam, şeyhülislâm, vezir, nişancı, defterdar, vb.), tasavvuf erbâbına (Azîz Mahmûd Hüdâî, Hacı Kıssahan, vaz Fakih, vb.), halktan kimselere, camii, tekke, zaviyelere aittir.

En geniş emlâk ve araziye sahip olan vakıfların başında padişah vakıfları gelmektedir. Meselâ Fatih Sultan Mehmed Evkafı 45 yerde geçmektedir. Oğlu Bâyezîd-i Veli'nin 59 yerde, Sultan Selim Evkafı 20, Sultan Mehmed Evkafı 21, Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı 33, Sultan Ahmed Evkafı'nın ise 12 yerde ismi geçmektedir. Padişah vakıfları haricinde ismi 10 ve 10'dan fazla kayda geçmiş sadece 4 vakıf vardır. Bunlar, Haremeyn Evkafı 27, Ayasofya-yı Kebî Camii Ekafı 13, Mahmud Paşa Vakfı 11 ve Hacı Hamza Beg Vakfı ise 10 defa farklı gerekçelerle kayda geçmiştir.

Eserlerdeki mevcûd vakıflar şunlardır:

Abdî Efendi Vakfı, Abdullah Ağa Vakfı: 2⁸⁰, Abdülbaki Efendi Camii Vakfı, Abdüsselam Vakfı: 2, Acem Yakup Vakfı, Ahi Çelebi Camii Vakfı: 6, Ahmed Ağa Camii Evkafı: 2, Ahmed Paşa Vakfı: 3, Ahmed Paşa-yı Fenerî, Ahmed Usta Vakfı, Ali Paşa Vakfı: 2, Ali Paşa-yı Cedîd Vakfı, Amucazâde Hüseyin Paşa Vakfı, Atik Valide Sultan Evkafı: 9, Ayas Paşa Evkafı: 2, Ayasofya-yı Kebîr Camii Vakfı: 13, Ayazma Cami-i Şerîf Evkafı: 6, Aynî Hasan Efendi Vakfı, Aynîşah Sultan Vakfı: 5, Ayşe Hatun Vakfı: 2, Ayşe Sultan Vakfı: 4, Azîze Vakfı, Bahtiyar Mustafa Vakfı, Bali Paşa Vakfı, Bayram Paşa Vakfı: 3, Behruz Ağa Vakfı, Bezirgânzâde Vakfı: 2, Boluvîzâde Vakfı, Bosnevî Mehmed Ağa Vakfı, Bostancıbaşı Abdullah Ağa Vakfı, Bostaniyân-ı Hâssa Vakfı, Cafer Efendi Vakfı, Cebeci Mescidi Vakfı, Cevher Ağa Vakfı, Cezayirî Ahmed Paşa Vakfı, Çizmecibaşı Mahmud Bedreddin Vakfı, Çakır Baba Mescidi Vakfı: 2, Çakırbaşı Hasan Paşa Vakfı, Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfı, Çelebi Hasan Paşa Vakfı, Çelebi Kadı Vakfı, Çelebi Sultan Mehmed Evkafı: 4, Çivîzâde Vakfı, Davud Ağa Vakfı: 2, Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfı: 5, Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfı: 5, Dîvan Sakaları Mühimmatı Vakfı, Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfı, Ebâ Eyyübü'l-Ensârî Vakfı: 8, Edirne Bostancı Ocağı Vakfı, Edirne Vakfı, Efdâlzâde Vakfı, Elvan Dede Vakfı, Emetullah Hatun Vakfı: 2, Emine Hatun Vakfı, Emînzâde Ahmed Ağa Vakfı, Emir Sultan Vakfı, Evkaf-ı Hümayun Evkafı, Evlâdlık Evkafı: 3, Fatıma Hatun Vakfı: 2, Fatıma Sultan Vakfı, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı: 45, Fazıl Ahmed Paşa Vakfı, Fazlullah Kadı Zaviyesi Evkafı, Fazlullah Paşa Vakfı: 4, Fenarîzâde Nişancı Şemseddîn Çeleci Vakfı: 2, Ferahşad Sultan Vakfı: 2, Fetva Emîni Halil Efendi Vakfı, Feyzullah Efendi Vakfı, Feyzullah Paşa Vakfı, Fîruz Ağa Vakfı, Fîruze Hatun Vakfı, Gazanfer Ağa-yı Atık Vakfı, Gazi Fazlullah Paşa Vakfı: 2, Gazi Mihâl Beg Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı: 8, Gazi Sinan

Paşa Evkafı, Gazi Süleyman Paşa Vakfı, Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfı: 2, Gülistan Hatun Vakfı, Hâce Sinan Paşa Evkafı, Hacegî Vakfı, Hacı Ahmed Ağa Vakfı, Hacı Bayram Kaftanî Vakfı, Hacı Derviş Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı: 10, Hacı Hasan Vakfı, Hacı İbrahim Beg Vakfı: 2, Hacı Kethüda Vakfı, Hacı Kıssahan Zaviyesi Vakfı, Hacı Mehmed Ağa Vakfı: 2, Hacı Musa Vakfı, Hacı Muslihiddin Vakfı: 2, Hacı Mustafa Vakfı, Hacı Ramazan Ağa Vakfı, Hacı Şaban Vakfı, Hadice Sultan Vakfı, Halil Efendi Vakfı, Hammamîzâde Muhiddîn Vakfı, Hamza Fakih Vakfı, Haremeyn Evkafı: 27, Hasan Paşa Vakfı, Hasanzâde Vakfı, Haseki Sultan Evkafı: 2, Hatice Binti İbrahim Vakfı, Hatice Hatun Vakfı: 4, Havva Hatun Vakfı: 2, Haydar Çavuş Camii Vakfı: 5, Hayrunnisa Hatun Vakfı, Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfı: 2, Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafı: 3, Hızır Beg Vakfı, Hoca Dursun Vakfı, Hoca Hüseyin Vakfı, Hoca Pirî Vakfı, Hoca Sinan Paşa Vakfı, Hoca Üveys Vakfı, Hubî Hatun Vakfı: 3, Hüdaî Mahmud Efendi Vakfı: 2, Hüseyin Ağa Vakfı, İbrahim Efendi Vakfı: 2, İbrahim Paşa Vakfı: 2, İlyas Beg Tekkesi Vakfı: 5, İmam Süleyman Efendi Vakfı, İshak Fakih Vakfı, İskender Ağa Mescidi Vakfı, İskender Bey Vakfı, İsmail Ağa Vakfı, İsmihan Sultan Vakfı: 3, İvaz Fakih Vakfı: 2, Kadı Fazlullah Zaviyesi Vakfı, Kaptan Hasan Paşa Vakfı, Kaptan Piyale Paşa Vakfı, Kara Çelebizâde Mehmed Efendi Vakfı, Kara İbrahim Paşa Vakfı, Kara Mehmed Halife Vakfı, Kara Mustafa Paşa Vakfı, Kasım Paşa Evkafı: 4, Kaşıkçı Mustafa Efendi Vakfı, Kâtip Bali Vakfı: 2, Kâtip Hacı İbrahim Vakfı: 2, Kâtip Sinan Mescidi Vakfı, Kayış Mustafa Ağa Vakfı: 2, Ketenci Ömer Paşa Vakfı, Kıbrısî Şeyh Abdullah Vakfı, Kırımî Seyyid Ahmed Vakfı, Kıssahan Hacı Muslihiddin Vakfı, Kızıлтаş Camii Vakfı, Kilarî Süleyman Ağa Evkafı, Kiremitçi Mustafa Ağa Vakfı, Koca Hacı Mehmed Paşa Camii Vakfı, Koca Mustafa Paşa Vakfı, Kocabey Vakfı, Kömürcü Hacı Osman Vakfı, Kutbeddin Çelebi Vakfı: 2, Küçük Ayasofya Camii Evkafı: 5, Kürt İbrahim Paşa Vakfı, Lala Hüseyin Paşa Vakfı: 2, Mahmud Ağa Vakfı: 2, Mahmud Paşa Camii Vakfı: 11, Mahmud Paşa-yı Veli Vakfı, Manisalı Mehmed Paşa Camii Vakfı, Mehmed Ağa Vakfı: 2, Mehmed Ali Vakfı, Mehmed Bin Abdullah Vakfı: 2, Mehmed bin Abdulmennan Vakfı: 2, Mehmed Çavuş Vakfı, Mehmed Paşa Cami-i Şerif Evkafı: 4, Mehmed Vakfı, Merzifonî Mustafa Paşa Vakfı, Mihrimah Sultan Evkafı: 4, Mimar Kemal Vakfı, Mimarçıbaşı Hacı Kasım Vakfı, Molla Gürânî Vakfı: 2, Molla Kestel Vakfı, Muhasebeci Ahmed Efendi Vakfı, Muhiddin El-Fenarî Camii Evkafı, Murad Paşa-yı Atîk Vakfı, Muslihiddin Vakfı, Mustafa Beg Vakfı, Mustafa Efendi Vakfı, Mustafa Paşa Evkafı: 3, Münteha ve Kamer Hatun Vakfı, Nakkaşbaşı Muhyiddin Evkafı, Nalbend Camii Vakfı, Nazikî Hatun Vakfı, Neslişah Sultan Camii Evkafı,

⁸⁰ Bu rakamlar vakıfların kaç kez -farklı gerekçelerle- kayda geçirildiğini göstermektedir.

Nigâr Hatun Vakfı, Nişancı Mehmed Paşa Camii Vakfı: 2, Nişancı Paşa Vakfı, Odabaşı Ali Çelebi Vakfı, Okçu Musa Vakfı, Öksüzce Vakfı, Payaszâde Mustafa Çelebi Vakfı, Pir Ahmed Bey Vakfı, Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfı: 2, Piyale Paşa Vakfı, Rabia Hatun Vakfı: 2, Ragıb Mustafa Paşa Vakfı, Revanî Çelebi Vakfı: 2, Rıdvan Bin Abdullah Vakfı, Rukiye Hatun Vakfı: 2, Rum Mehmed Paşa Vakfı, Ruznâmçeci İbrahim Efendi Vakfı, Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakfı, Sadrazam Seyyid Ali Paşa Vakfı, Sadrazam Süleyman Paşa Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı: 5, Safiye Hatun Vakfı: 2, Sarıkadı Vakfı, Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii Vakfı: 2, Selçuk Sultan Vakfı, Selman Ağa Vakfı, Seretıbbâ Hamza Vakfı, Serettıba Ömer Efendi Vakfı, Seydi Ömer Vakfı, Seyyid Ahmed Şükrü Vakfı, Seyyid Halil Efendi Vakfı, Seyyid Mehmed Efendi Vakfı, Sinan Paşa Vakfı: 3, Sivas Zaviyesi Vakfı, Sufi Mehmed Paşa Evkafı: 5, Sultan Ahmed Camii Evkafı: 12, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı: 59, Sultan Camii Vakfı, Sultan Mahmud Vakfı, Sultan Mehmed Camii Vakfı: 21, Sultan Orhan Camii Vakfı: 9, Sultan Selim Camii Evkafı: 20, Sultan Süleyman Han Evkafı: 3, Süleyman Ağa Vakfı, Süleyman Paşa Camii Vakfı, Şaban Efendi Vakfı, Şah Sultan Vakfı, Şahkulu Tekkesi Vakfı: 2, Şakire Hatun Vakfı, Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı: 33, Şeyh Ebu İshak Karrunî Evkafı, Şeyh Ebulvefâ Vakfı, Şeyh Mahmud Hüdâyî Vakfı, Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfı: 2, Şeyh Sinan Camii Vakfı: 2, Şeyh Sinan Efendi Vakfı, Şeyh Sinan Erdebilî Vakfı, Şeyh Süleyman Efendi Vakfı, Şeyhülislam Feyzullah Vakfı, Şeyhülislam Muhaşşi Sadi Efendi Vakfı, Şeyhülislâm Muhyiddîn Efendi Vakfı, Tahtakadı Vakfı, Tersane Emini Hüseyin Ağa Vakfı, Teşrifatî Akif Mehmed Vakfı, Timürçi Çiftliği Zaviyesi Vakfı, Torumzâde Hacı Mehmed Vakfı, Tuzcu Hasan Efendi Vakfı, Uzun Yusuf Vakfı, Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı, Valide Sultan Camii Evkafı: 6, Vezir Mustafa Paşa Vakfı, Yahşi Beg Vakfı, Yalı Camii Vakfı: 2, Yavaşça Şahin Camii Vakfı: 2, Yazıcı Mehmed Ağa Vakfı, Yeniçeri Bölüğü Vakfı, Yenikapı Mevlevîhanesi Vakfı, Yıldırım Bâyezid Han Vakfı: 6, Zülfikar Ağa Vakfı.

Vakıfların eserlere göre dağılımı:

a. İstanbul Esnâf Tarihi:

Bu eserde, 25 tane vakıf vardır. Bu da mevcûd vakıfların yaklaşık olarak % 8'ini teşkil etmektedir. Bu vakıflardan Sultan Ahmed Han Evkafı: 8, Ayasofya-yı Kebîr Evkafı: 7, Ayazma Cami-i Şerîf Evkafı: 6, Valide Sultan Camii Evkafı: 4 defa; Ebâ Eyyüb-i Ensârî Vakfı, Fazlullah Paşa Vakfı, Kasım Paşa Evkafı, Mehmed Paşa Cami-i Şerîf Evkafı,

Mihrimah Sultan Evkafı, Sinan Paşa Vakfı ve Valide-i Atîk Cami-i Şerîf Vakfı ise 2'şer defa kayda geçmiştir. Eserde birer defa yer alan vakıflar ise şunlardır:

Amucazâde Hüseyin Paşa Vakfı, Cezayirî Ahmed Paşa Vakfı, Cizmecibaşı Mahmud Bedreddin Vakfı, Evkaf-ı Hümayun Evkafı, Gazanfer Ağa-yı Atîk Vakfı, Haremeyn-i Şerîf Evkafı, Haydar Çavuş Vakfı, İbrahim Paşa Vakfı, Kara Mustafa Paşa Vakfı, Kocabey Vakfı, Merzifonî Mustafa Paşa Vakfı, Sultan Bâyezid Evkafı, Şeyh Mahmud Hüdâyî Vakfı, Yenikapı Mevlevîhanesi Vakfı.

b. İstanbul Ticaret Tarihi:

İstanbul Ticaret Tarihi'nde yer alan vakıf sayısı 15 tanedir. Bunun genele nispeti ise yaklaşık olarak % 5'tir. Bu eserde en çok ismi geçen vakıf, Fâtih Sultan Mehmed Han Evkafı olup, 5 ismi kayda geçmiştir. Diğer vakıflardan Ayasofya-yı Kebîr Camii Vakfı, Mahmud Paşa Evkafı, Mehmed Paşa Evkafı ve Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı 2'şer defa; Atîk Valide Sultan Camii Evkafı, Ayas Paşa Evkafı, Fazlullah Kadı Zaviyesi Evkafı, Gazi Süleyman Paşa Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Neslişah Sultan Camii Evkafı, Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfı, Sultan Ahmed Han Evkafı, Sultan Mehmed Han Vakfı ve Şeyh Ebu İshak Karrunî Evkafı ise birer defa kayda geçen vakıflardandır.

c. İstanbul Finans Tarihi:

16 vakfın yer aldığı bu eserdeki vakıfların genele oranı yaklaşık olarak % 5'dir. Mevcût vakıflardan Sultan Mehmed Han Evkafı 6, Fâtih Sultan Mehmed Han Evkafı 5, Sultan Selim Han Evkafı 2 defa kayda geçmişken, Ayasofya-yı Kebîr Cami-i Evkafı, Ayşe Sultan Vakfı, Edirne Bostancı Ocağı Vakfı, Fenarîzâde Şemseddîn Çelebi Vakfı, Feyzullah Efendi Vakfı, Gazi Fazlullah Paşa Vakfı, Kadı Fazlullah Zaviyesi Vakfı, Küçük Ayasofya Camii Evkafı, Nakkaşbaşı Muhyiddin Evkafı, Sultan Ahmed Han Vakfı, Sultan Bâyezid Vakfı, Sultan Çelebi Mehmed Evkafı ve Şehzâde Sultan Mehmed Vakfı da birer kez ismi zikredilmiştir.

d. İstanbul Tarım Tarihi:

İstanbul Tarım Tarihi eserindeki mevcûd vakıf sayısı 54'dür. Bu vakıfların toplam vakıf sayısına oranı ise, yaklaşık olarak %17'dir. Bu vakıflar arasında ismi en çok kayda geçmiş olan vakıf, Sultan Bâyezid-i Veli olup, 55 defa zikredilmiştir. Diğer vakıflar ve kayda geçme adetleri ise şöyledir:

Ahi Çelebi Camii Vakfi: 6, Ahmed Paşa-yı Fenerî, Ali Paşa Vakfi: 2, Atik Valide Sultan Evkafi: 4, Ayas Paşa Vakfi, Aynîşah Sultan Vakfi: 4, Ayşe Sultan Vakfi, Bayram Paşa Vakfi, Behruz Ağa Vakfi, Çelebi Sultan Mehmed Evkafi: 3, Ebâ Eyyübü'l- Ensarî Vakfi: 6, Fâtih Sultan Mehmed Han Camii Evkafi: 30, Edirne Vakfi, Emir Sultan Vakfi, Fazlullah Paşa Vakfi: 2, Fenarîzâde Nişancı Şemseddîn Çeleci Vakfi, Ferahşad Sultan Vakfi: 2, Gazi Mustafa Paşa Vakfi: 2, Hâce Sinan Paşa Evkafi, Hacı Hamza Beg Vakfi: 3, Hacı Kıssahan Zaviyesi Vakfi, Hadice Sultan Vakfi, Haremeyn-i Şerifeyn Evkafi: 2, Haseki Sultan Evkafi, Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafi: 2, Hoca Sinan Paşa Vakfi, Hüdaî Mahmud Efendi Vakfi: 2, İlyas Beg Vakfi: 3, İvaz Fakih Vakfi: 2, Kıssahan Hacı Muslihiddin Vakfi, Kilarî Süleyman Ağa Evkafi, Kutbeddîn Evkafi, Küçük Ayasofya Vakfi: 3, Mahmud Paşa Vakfi: 8, Mahmud Paşa-yı Veli Vakfi, Mihrimah Sultan Vakfi: 2, Mustafa Paşa Evkafi, Selçuk Sultan Vakfi, Sinan Paşa Vakfi, Sivas Zaviyesi Vakfi, Sufî Mehmed Paşa Evkafi, Sultan Ahmed Camii Evkafi: 2, Sultan Camii Vakfi, Sultan Mahmud Vakfi, Sultan Mehmed Han Evkafi: 9, Sultan Orhan Camii Vakfi: 4, Sultan Selim Camii Evkafi: 17, Sultan Süleyman Han Evkafi: 3, Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafi: 25, Şeyh Sinan Camii Vakfi: 2, Şeyhülislâm Muhyiddîn Efendi Vakfi, Tahtakadı Vakfi, Timürçi Çiftliği Zaviyesi Vakfi, Valide Sultan Vakfi: 2, Yıldırım Bâyezid Han Vakfi: 6.

e. İstanbul Vakıf Tarihi:

En çok vakfın bulunduğu eser İstanbul Vakıf Tarihi'dir. 213 vakfın yer aldığı bu eserdeki vakıflar, toplam vakıfların yaklaşık olarak % 66'sına tekabül etmektedir. Bu vakıfların adları ve kayda geçirilme adetleri ise şöyledir:

Abdî Efendi Vakfi, Abdullah Ağa Vakfi: 2, Abdülbaki Efendi Camii Vakfi, Abdüsselam Vakfi: 2, Acem Yakup Vakfi, Ahmed Ağa Camii Evkafi: 2, Ahmed Paşa Vakfi: 3, Ahmed Usta Vakfi, Ali Paşa-yı Cedîd Vakfi, Atik Valide Sultan Vakfi: 2, Ayasofya Camii Vakfi: 3, Aynî Hasan Efendi Vakfi, Aynîşah Sultan Vakfi, Ayşe Hatun Vakfi: 2, Ayşe Sultan Vakfi: 2, Azîze Vakfi, Bahtiyar Mustafa Vakfi, Bali Paşa Vakfi, Bayram Paşa Vakfi: 2, Bezirgânzâde Vakfi: 2, Boluvîzâde Vakfi, Bosnevî Mehmed Ağa Vakfi, Bostancıbaşı

Abdullah Ağa Vakfi, Bostaniyân-ı Hâssa Vakfi, Cafer Efendi Vakfi, Cebeci Mescidi Vakfi, Cevher Ağa Vakfi, Çakır Baba Mescidi Vakfi: 2, Çakırbaşı Hasan Paşa Vakfi, Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfi, Çelebi Hasan Paşa Vakfi, Çelebi Kadı Vakfi, Çivizâde Vakfi, Davud Ağa Vakfi: 2, Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfi: 5, Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfi: 5, Dîvan Sakaları Mühimmatı Vakfi, Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfi, Efdâlzâde Vakfi, Elvan Dede Vakfi, Emetullah Hatun Vakfi: 2, Emine Hatun Vakfi, Emînzâde Ahmed Ağa Vakfi, Evlâdlık Evkafi: 3, Fatıma Hatun Vakfi: 2, Fatıma Sultan Vakfi, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfi: 5, Fazıl Ahmed Paşa Vakfi, Fetva Emîni Halil Efendi Vakfi, Feyzullah Paşa Vakfi, Fîruz Ağa Vakfi, Fîruze Hatun Vakfi, Gazi Feyzullah Paşa Vakfi, Gazi Mihal Beg Vakfi, Gazi Mustafa Paşa Vakfi: 6, Gazi Sinan Paşa Evkafi, Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfi: 2, Gülistan Hatun Vakfi, Hacegî Vakfi, Hacı Ahmed Ağa Vakfi, Hacı Bayram Kaftanî Vakfi, Hacı Derviş Vakfi, Hacı Hamza Beg Vakfi: 3, Hacı Hasan Vakfi, Hacı İbrahim Beg Vakfi: 2, Hacı Kethüda Vakfi, Hacı Mehmed Ağa Vakfi: 2, Hacı Musa Vakfi, Hacı Muslihiddin Vakfi: 2, Hacı Mustafa Vakfi, Hacı Ramazan Ağa Vakfi, Hacı Şaban Vakfi, Halil Efendi Vakfi, Hammamîzâde Muhiddîn Vakfi, Hamza Beg Vakfi: 3, Hamza Fakih Vakfi, Haremeyn Evkafi: 24, Hasan Paşa Vakfi, Hasanzâde Vakfi, Haseki Sultan Vakfi, Hatice Binti İbrahim Vakfi, Hatice Hatun Vakfi: 4, Havva Hatun Vakfi: 2, Haydar Çavuş Camii Vakfi: 4, Hayrunnisa Hatun Vakfi, Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfi: 2, Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Vakfi, Hızır Beg Vakfi, Hoca Dursun Vakfi, Hoca Hüseyin Vakfi, Hoca Pirî Vakfi, Hoca Üveys Vakfi, Hubî Hatun Vakfi: 3, Hüseyin Ağa Vakfi, İbrahim Efendi Vakfi: 2, İbrahim Paşa Vakfi, İlyas Beg Tekkesi Vakfi: 2, İmam Süleyman Efendi Vakfi, İshak Fakih Vakfi, İskender Ağa Mescidi Vakfi, İskender Bey Vakfi, İsmail Ağa Vakfi, İsmihan Sultan Vakfi: 3, Kaptan Hasan Paşa Vakfi, Kaptan Piyale Paşa Vakfi, Kara Çelebizâde Mehmed Efendi Vakfi, Kara İbrahim Paşa Vakfi, Kara Mehmed Halife Vakfi, Kasım Paşa Vakfi: 2, Kaşıkçı Mustafa Efendi Vakfi, Kâtip Bali Vakfi: 2, Kâtip Hacı İbrahim Vakfi: 2, Kâtip Sinan Mescidi Vakfi, Kayış Mustafa Ağa Vakfi: 2, Ketenci Ömer Paşa Vakfi, Kıbrısî Şeyh Abdullah Vakfi, Kırımî Seyyid Ahmed Vakfi, Kızıлтаş Camii Vakfi, Kiremitçi Mustafa Ağa Vakfi, Koca Hacı Mehmed Paşa Camii Vakfi, Koca Mustafa Paşa Vakfi, Kömürcü Hacı Osman Vakfi, Kutbeddin Çelebi Vakfi, Küçük Ayasofya Camii Vakfi, Kürt İbrahim Paşa Vakfi, Lala Hüseyin Paşa Vakfi: 2, Mahmud Ağa Vakfi: 2, Mahmud Paşa Camii Vakfi, Manisalı Mehmed Paşa Camii Vakfi, Mehmed Ağa Vakfi: 2, Mehmed Ali Vakfi, Mehmed Bin Abdullah Vakfi: 2, Mehmed bin Abdulmennan Vakfi: 2, Mehmed Çavuş Vakfi, Mehmed Vakfi, Mimar Kemal Vakfi, Mimarcıbaşı Hacı Kasım Vakfi, Molla Gürânî Vakfi: 2, Molla Kestel Vakfi,

Muhasebeci Ahmed Efendi Vakfi, Muhiddin El-Fenarî Camii Evkafı, Murad Paşa-yı Atîk Vakfi, Muslihiddin Vakfi, Mustafa Beg Vakfi, Mustafa Efendi Vakfi, Mustafa Paşa Vakfi: 2, Münteha ve Kamer Hatun Vakfi, Nalbend Camii Vakfi, Nazikî Hatun Vakfi, Nigâr Hatun Vakfi, Nişancı Mehmed Paşa Camii Vakfi: 2, Nişancı Paşa Vakfi, Odabaşı Ali Çelebi Vakfi, Okçu Musa Vakfi, Öksüzce Vakfi, Payaszâde Mustafa Çelebi Vakfi, Pir Ahmed Bey Vakfi, Pirî Mehmed Paşa Vakfi, Piyale Paşa Vakfi, Rabia Hatun Vakfi: 2, Ragıb Mustafa Paşa Vakfi, Revanî Çelebi Vakfi: 2, Rıdvan Bin Abdullah Vakfi, Rukiye Hatun Vakfi: 2, Rum Mehmed Paşa Vakfi, Ruznâmçeci İbrahim Efendi Vakfi, Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakfi, Sadrazam Seyyid Ali Paşa Vakfi, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfi: 5, Sadrazam Süleyman Paşa Vakfi, Safiye Hatun Vakfi: 2, Sarıkadı Vakfi, Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii Vakfi: 2, Selman Ağa Vakfi, Seretıbbâ Hamza Vakfi, Serettıba Ömer Efendi Vakfi, Seydi Ömer Vakfi, Seyyid Ahmed Şükrü Vakfi, Seyyid Halil Efendi Vakfi, Seyyid Mehmed Efendi Vakfi, Suffi Mehmed Paşa Vakfi: 4, Sultan Bayezid Vakfi: 2, Sultan Mehmed Camii Vakfi: 5, Sultan Orhan Camii Vakfi: 5, Sultan Selim Han Vakfi, Süleyman Ağa Vakfi, Süleyman Paşa Camii Vakfi, Şaban Efendi Vakfi, Şah Sultan Vakfi, Şahkulu Tekkesi Vakfi: 2, Şakire Hatun Vakfi, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfi: 5, Şeyh Ebulvefâ Vakfi, Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfi: 2, Şeyh Sinan Efendi Vakfi, Şeyh Sinan Erdebilî Vakfi, Şeyh Süleyman Efendi Vakfi, Şeyhülislam Feyzullah Vakfi, Şeyhülislam Muhaşşi Sadi Efendi Vakfi, Tersane Emîni Hüseyin Ağa Vakfi, Teşrifatî Akif Mehmed Vakfi, Torumzâde Hacı Mehmed Vakfi, Tuzcu Hasan Efendi Vakfi, Uzun Yusuf Vakfi, Ümmü Gülsüm Hatun Vakfi, Vezir Mustafa Paşa Vakfi, Yahşi Beg Vakfi, Yalı Camii Vakfi: 2, Yavaşça Şahin Camii Vakfi: 2, Yazıcı Mehmed Ağa Vakfi, Yeniçeri Bölüğü Vakfi, Zülfikar Ağa Vakfi.

Tablo 1: Vakıfların eserlere göre dağılımı

Eserin Adı	Vakıf Sayısı	Genele Oranı
Esnâf Tarihi	25	0.08
Ticaret Tarihi	15	0.05
Finans Tarihi	16	0.05
Tarım Tarihi	54	0.17
Vakıf Tarihi	213	0.66
Toplam	323	0.100

VAKIFLARIN BULUNDUĞU YERLER (VAKIFLARA GÖRE YERLERİN TASNİFİ)

Araştırmamıza konu olan vakıfların hepsi bugünkü Marmara Bölgesi sınırları dahilinde bulunmaktadır. Mevcût vakıfların yayıldığı coğrafi alanı yaklaşık olarak şöyle tarif edebiliriz: Trakya'da, Edirne, Çorlu, Vize, Silivri, Çatalca, B. Çekmece, K. Çekmece, Sarıyer, Büyükdere, Yeniköy, Galata, Dersaadet; Anadolu tarafında ise, Beykoz, Üsküdar, Maltepe, Kartal, Pendik, Tuzla, Gebze, Şile, Kandıra, Kocaeli, İzmit, Bandırma, Bursa. Vakıfların en çok bulunduğu yer Dersaadet'tir. Ardından Üsküdar, Galata ve Haslar, vakıfların yoğunlukla bulunduğu yerlerin başında gelmektedir.

Vakıflar arasında en fazla alana yayılan vakıfların başında Haremeyn Evkafi, Sultan Bâyezid-i Veli ve Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafi'dir. Haremeyn Evkafi'nin bulunduğu yerler, Dersaadet (İskender Paşa Mah. Küçük Ayasofya Mah., Daye Hatun Mah., Toptaşı Mah., Camcı Ali Mah., Hatir Kemal Mah. Abdî Sultan Mah., Deniz Abdal Mah., Molla Güranî Mah. Kızıldaş Mah., Dizdariye Mah.), Üsküdar (Pazarbaşı Mah.), Haslar (Terkos, Yoros) ve Galata (Bandırma)'dır. Sultan Bâyezid Evkafi'na ait emlak ve arazinin bulunduğu yerler ise Galata, Haslar (Ağaçlı, Beykoz, Çatalca, İnceğiz, Vize, Terkos, Halkalı, Büyükçekmece, Küçükçekmece, İkitelli, Elviye, Arnavutköy, İncirli, Ayamama, Köstemirli, Ağarlı, Ağaçlı, Kıraköy), Galata (Yeniköy, Tarabya). Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafi diye kayda geçen yerler ise şuralardır: Galata (Kapıdağı, Marmara), Haslar (Terkos, Silivri, Çatalca, Ormanlı), Üsküdar (Pendik, Adalar, Heybeli, Darıca, Akpınar, Kartal, Gebze Maltepe) ve Galata (Büyükdere, Kapıdağı-Bandırma).

Mevcût diğer vakıfların, buldukları yerlere göre dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir:

Abdî Efendi Vakfi: Galata (Perşembe Pazarı)

Abdullah Ağa Vakfi: Dersaadet (Ali Bey Mah., Karaki Hüseyin Çelebi Mah.)

Abdülbaki Efendi Camii Vakfi: Üsküdar

Abdüsselam Vakfi: Dersaadet (Mimar İyas Mahallesi), Galata (Sütlüce)

Acem Yakup Vakfi: Eyüp

Ahi Çelebi Camii Vakfi: Üsküdar (Gebze,Şile), Edirne

Ahmed Ağa Camii Evkafi: Üsküdar (Yakacık), Dersaadet (Kâtip Kasım Mah.)

Ahmed Paşa Vakfı: Kocaeli (Karamürsel), Dersaadet (Eğrikapı), Kocaeli (Karamürsel)

Ahmed Paşa-yı Fenerî: Üsküdar (Gebze)

Ahmed Usta Vakfı: Dersaadet (Küçük Ayasofya Mah.)

Ali Paşa Vakfı: Haslar (Silivri)

Ali Paşa-yı Cedîd Vakfı: Haslar (Ereğli)

Amucazâde Hüseyin Paşa Vakfı: Dersaadet

Atik Valide Sultan Evkafı: Kocaeli, Üsküdar, Haslar (Çatalca Silivri), Dersaadet

(Samatyakapı)

Ayas Paşa Evkafı: Haslar (Vize, Silivri)

Ayasofya Camii Vakfı: Dersaadet (Bahçekapı, Samatyakapı Yedikule Balat), Galata (Kulekapısı, Yeniköy) Eyüp.

Ayazma Cami-i Şerîf Evkafı: Üsküdar

Aynî Hasan Efendi Vakfı: Dersaadet (Emin Sinan Bey Mah.)

Aynışah Sultan Vakfı: Haslar (Terkos)

Ayşe Hatun Vakfı: Dersaadet (Topbaşı Mah., Çakır Ağa Mah.)

Ayşe Sultan Vakfı: Galata, Galata (Marmara), Dersaadet (Kâğıtçılar Mah.), Üsküdar

(Ayazma Mah.)

Azîze Vakfı: Dersaadet (Arabacı Bâyezid Mah.)

Bahtiyar Mustafa Vakfı: Dersaadet (Camcı Ali Mah.)

Bali Paşa Vakfı: Dersaadet (Koruk Mah.)

Bayram Paşa Vakfı: Dersaadet (Edirnekapı, Haydarhane Mah. Dülgeroğlu Mah.)

Behruz Ağa Vakfı: Haslar (Silivri)

Bezirgânzâde Vakfı: Dersaadet (Bayezid)

Boluvîzâde Vakfı: Dersaadet (Otakçılar)

Bosnevî Mehmed Ağa Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)

Bostancıbaşı Abdullah Ağa Vakfı: Üsküdar (Beylerbeyi)

Bostaniyân-ı Hâssa Vakfı: Üsküdar (Kartal)

Cafer Efendi Vakfı: Dersaadet (Lalelitaş Mah.)

Cebeci Mescidi Vakfı: Galata (kapıdağ-Erdek)

Cevher Ağa Vakfı: Dersaadet (Kürkübaşı Mah.)

Cezayirî Ahmed Paşa Vakfı: Haslar (Bekoz)

Cizmecibaşı Mahmud Bedreddin Vakfı: Galata

Çakır Baba Mescidi Vakfı: Galata (Fındıklı)

- Çakırbaşı Hasan Paşa Vakfı: Dersaadet (Ahmed Çelebi Mah.)
- Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfı: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)
- Çelebi Hasan Paşa Vakfı: Dersaadet (Balıkpazarı)
- Çelebi Kadı Vakfı: Üsküdar (Kandıra)
- Çelebi Sultan Mehmed Evkafı: Bursa, Galata (Kapıdağ-Erdek), Üsküdar (Gebze)
- Çivizâde Vakfı: Dersaadet (Ferhat Paşa Mah.)
- Davud Ağa Vakfı: Dersaadet (Tülbentçi Hüsam Mah., Camcı Ali Mah.)
- Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfı: Dersaadet (Koca Mustafa Paşa Mah., Davud İbrahim Paşa Mah., Hoca Paşa Mah. Hacı Mihrişah Hatun Mah.), Galata (Tophane)
- Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfı: Üsküdar, Üsküdar (Kandıra)
- Dîvan Sakaları Mühimmatı Vakfı: Dersaadet (Emin Sinan Mah.)
- Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfı: Galata (Fındıklı)
- Ebâ Eyyübü'l- Ensârî Vakfı: Üsküdar (Hereke-Gebze), Eyüp
- Edirne Bostancı Ocağı Vakfı: Kocaeli (Gölcük)
- Edirne Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Efdâlzâde Vakfı: Dersaadet (Küçük Karaman)
- Elvan Dede Vakfı: Dersaadet (Hacı Ahmed Mah.)
- Emetullah Hatun Vakfı: Dersaadet (Kızıltaş Mahallesi)
- Emine Hatun Vakfı: Dersaadet (Çakır Ağa Mah.)
- Emînzâde Ahmed Ağa Vakfı: Galata (Beşiktaş-Abbas Ağa Mah.)
- Emir Sultan Vakfı: Üsküdar (Kandıra)
- Evkaf-1 Hümayun Evkafı: Dersaadet (Yenikapı)
- Evlâdlık Evkafı: Haslar (Çatalca-Kamarlı), Galata (Bandırma-Kapıdağı), Dersaadet (Atpazarı)
- Fatıma Hatun Vakfı: Dersaadet (Topbaşı Mah., Kâtip Sinan Mah.)
- Fatıma Sultan Vakfı: Dersaadet
- Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı: Dersaadet, Haslar (Boyalık, Silivri, Terkos, Midye), Galata (Kapıdağ), Üsküdar (Darıca).
- Fazıl Ahmed Paşa Vakfı: Kandıra
- Fazlullah Kadı Zaviyesi Evkafı: Üsküdar (Gebze)
- Fazlullah Paşa Vakfı: Üsküdar (Pendik)
- Fenarîzâde Nişancı Şemseddîn Çelebi Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Ferahşad Sultan Vakfı: Haslar (Çatalca)

- Ferhad Paşa Vakfi: Haslar (Terkos)
- Fetva Emîni Halil Efendi Vakfi: Eyüp (Nişancı Paşa-yı Atık Mah.)
- Feyzullah Efendi Vakfi: Üsküdar (Adalar)
- Feyzullah Paşa Vakfi: Üsküdar (Gebze)
- Fîruz Ağa Vakfi: Dersaadet (Bahçekapı, Ayasofya Mah.)
- Fîruze Hatun Vakfi: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)
- Gazanfer Ağa-yı Atık Vakfi: Eyüp
- Gazi Fazlullah Paşa Vakfi: Üsküdar (Pendik)
- Gazi Mihal Beg Vakfi: Edirne
- Gazi Mustafa Paşa Vakfi: Üsküdar (Gebze-Eskihisar), Galata (Kurşunlu Han)
- Gazi Sinan Paşa Evkafı: Üsküdar
- Gazi Süleyman Paşa Vakfi: Kocaeli (Ereğli)
- Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfi: Dersaadet (Demirkapı), Galata
- Gülîstan Hatun Vakfi: Dersaadet (Haraccı Kara Mehmed Mah.)
- Hâce Sinan Paşa Evkafı
- Hacegî Vakfi: Dersaadet
- Hacı Ahmed Ağa Vakfi: Galata (Ortaköy)
- Hacı Bayram Kaftanî Vakfi: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)
- Hacı Dervîş Vakfi: Haslar (Otakçılar)
- Hacı Hamza Beg Vakfi: Üsküdar (Şile Gürcivan), Haslar (Silivri), İznikmid
- Hacı Hasan Vakfi: Dersaadet (Yavaşca Şahin Mah.)
- Hacı İbrahim Beg Vakfi: Dersaadet (Şeyh Ferhad Mah., Emin Sinan Mah.)
- Hacı Kethüda Vakfi: Dersaadet (Toptaşı Mah.)
- Hacı Kıssahan Zaviyesi Vakfi: Haslar (Beykoz)
- Hacı Mehmed Ağa Vakfi: Üsküdar (Anadoluhisarı, Kefçe Mah.)
- Hacı Musa Vakfi: Haslar (Otakçılar)
- Hacı Muslihiddin Vakfi: Üsküdar (Taşköprü, Kndıra)
- Hacı Mustafa Vakfi: Dersaadet (Toptaşı Mah.)
- Hacı Ramazan Ağa Vakfi: Dersaadet (Cafer Ağa Mah.)
- Hacı Şaban Vakfi: Dersaadet (Kumkapı)
- Halil Efendi Vakfi: Dersaadet (Hoca Hamza Beg Mah.)
- Hamamîzâde Muhiddîn Vakfi: Dersaadet (Hacı Hasanzade Mah.)
- Hamza Fakih Vakfi: Üsküdar (Hamza Fakih Mah.)

- Hasan Paşa Vakfi: Galata (Darphane)
- Hasanzâde Vakfi: Dersaadet (Hasanzâde Mah)
- Haseki Sultan Evkafı: Haslar (Ereğli), Dersaadet
- Hatice Binti İbrahim Vakfi: Üsküdar
- Hatice Hatun Vakfi: Galata (Kasımpaşa), Dersaadet (Lalelitaş, Kızıltaş Mah.)
- Havva Hatun Vakfi: Dersaadet (Camcı Ali Mah., Ördek Kasap Mah.)
- Haydar Çavuş Camii Vakfi: Galata (Bandırma-Kapıdağı)
- Hayrunnisa Hatun Vakfi: Dersaadet (Evliya Hoca Mah.)
- Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfi: Dersaadet (Kadırga, Bahçekapı)
- Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafı: Kocaeli (Karamürsel), Dersaadet
- Hızır Beg Vakfi: Dersaadet (Kara Mehmed Bey Mah.)
- Hoca Dursun Vakfi: Dersaadet (Bayezid-i Cedîd Mah.)
- Hoca Hüseyin Vakfi: Dersaadet (Hoca Hüseyin Mah.)
- Hoca Pirî Vakfi: Dersaadet (Cerrâh İshak Mah.)
- Hoca Sinan Paşa Vakfi
- Hoca Üveys Vakfi: Dersaadet (Hoca Üveys Mah.)
- Hubî Hatun Vakfi: Dersaadet (Bahçekapı, Şehzadebaşı), Üsküdar
- Hüdaî Mahmud Efendi Vakfi: Üsküdar (Bulgurlu, Gebze)
- Hüseyin Ağa Vakfi: Haslar (Yenice)
- İbrahim Efendi Vakfi: Dersaadet (Otakçılar Mehmed Beg Mah., Laleliçeşme)
- İbrahim Paşa Vakfi: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)
- İlyas Beg Tekkesi Vakfi: Üsküdar (Gebze)
- İmam Süleyman Efendi Vakfi: Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)
- İshak Fakih Vakfi: Üsküdar (Kandıra-Tepecikören)
- İskender Ağa Mescidi Vakfi: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)
- İskender Bey Vakfi: Üsküdar (Haydar Paşa Mah.)
- İsmail Ağa Vakfi: Galata (Tophane)
- İsmihan Sultan Vakfi: Üsküdar (Öküz Limanı)
- İvaz Fakih Vakfi: Üsküdar (Çamlıca)
- Kadı Fazlullah Zaviyesi Vakfi: Üsküdar (Pendik)
- Kaptan Hasan Paşa Vakfi: Dersaadet (Bahçekapı)
- Kaptan Piyale Paşa Vakfi: Galata (Okmeydanı)
- Kara Çelebizâde Mehmed Efendi Vakfi: Dersaadet

- Kara İbrahim Paşa Vakfı: Dersaadet (Molla Kestel Mahallesi)
- Kara Mehmed Halife Vakfı: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)
- Kara Mustafa Paşa Vakfı: Galata
- Kasım Paşa Evkafı: Galata (Kasımpaşa), Havza, Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)
- Kaşıkcı Mustafa Efendi Vakfı: Dersaadet (Bayezid)
- Kâtip Bali Vakfı: Dersaadet (Kâtip Bali Mah., Lalelitaş Mah.)
- Kâtip Hacı İbrahim Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah. Sarrac Doğan Mah.)
- Kâtip Sinan Mescidi Vakfı: Dersaadet (Sekbanbaşı Yakup Ağa Mah.)
- Kayış Mustafa Ağa Vakfı: Dersaadet (Kızıлтаş Mah., Kızıлтаş Mah.)
- Ketenci Ömer Paşa Vakfı: Galata (Tophane)
- Kıbrısî Şeyh Abdullah Vakfı: Dersaadet (Koska)
- Kırımî Seyyid Ahmed Vakfı: Dersaadet
- Kıssahan Hacı Muslihiddin Vakfı
- Kızıлтаş Camii Vakfı: Dersaadet (Lalelitaş Mah.)
- Kılarî Süleyman Ağa Evkafı: Haslar (Kurdköy-Terkos)
- Kiremitçi Mustafa Ağa Vakfı: Galata (Beşiktaş)
- Koca Hacı Mehmed Paşa Camii Vakfı: Galata (Kasımpaşa)
- Koca Mustafa Paşa Vakfı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)
- Kocabey Vakfı: Üsküdar (Anadoluhisarı)
- Kömürcü Hacı Osman Vakfı: Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)
- Kutbeddin Çelebi Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Küçük Ayasofya Camii Evkafı: Edirne, Dersaadet, Üsküdar (Gebze), Haslar (Terkos)
- Kürt İbrahim Paşa Vakfı: Edirne (Akça İbrahim Köyü)
- Lala Hüseyin Paşa Vakfı: Dersaadet (Mehmed Bey Mah.)
- Mahmud Ağa Vakfı: Dersaadet (Mahmut Ağa Mahallesi, Hoca Paşa Mah.)
- Mahmud Paşa Camii Vakfı: Haslar (Silivri, Çatalca)
- Mahmud Paşa-yı Veli Vakfı: Haslar (Çatalca)
- Manisalı Mehmed Paşa Camii Vakfı: Dersaadet (Manisalı Mah.)
- Mehmed Ağa Vakfı: Haslar (Beğceğiz), Dersaadet,
- Mehmed Ali Vakfı: Üsküdar (Taşköprü)
- Mehmed Bin Abdullah Vakfı: Haslar (Terkos-Ormanlı)
- Mehmed bin Abdulmennan Vakfı: Haslar (Ağaçlı)
- Mehmed Çavuş Vakfı: Dersaadet (Toptaşı Mah.)

- Mehmed Paşa Cami-i Şerîf Evkafı: Galata (Beşiktaş), Kocaeli (Yalakâbâd)
- Mehmed Vakfı: Haslar (Terkos)
- Merzifonî Mustafa Paşa Vakfı: Dersaadet (Hasköy)
- Mihrimah Sultan Evkafı: Üsküdar, Üsküdar (Tekfurçayırı, Gebze)
- Mimar Kemal Vakfı: Dersaadet (Mimar Kemal Mah.)
- Mimarcıbaşı Hacı Kasım Vakfı: Kocaeli (Karamürsel)
- Molla Gürânî Vakfı: Dersaadet, Desaadet (Bahçekapı)
- Molla Kestel Vakfı: Dersaadet
- Muhasebeci Ahmed Efendi Vakfı: Dersaadet (Yenikapı-Kâtip Kasım Paşa Mah.)
- Muhiddin El-Fenârî Camii Evkafı: Bursa
- Murad Paşa-yı Atîk Vakfı: Dersaadet (Samanveren Mah.)
- Mustafa Beg Vakfı: Dersaadet (Sancakdâr Hayreddin Mah.)
- Mustafa Efendi Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)
- Mustafa Paşa Evkafı: Üsküdar (Gebze)
- Münteha ve Kamer Hatun Vakfı: Dersaadet (Atpazarı)
- Nakkaşbaşı Muhyiddin Evkafı: Haslar
- Nalbend Camii Vakfı: Dersaadet (Mahmud Ağa Mahallesi)
- Nazikî Hatun Vakfı: Dersaadet
- Neslişah Sultan Camii Evkafı: Galata
- Nigâr Hatun Vakfı: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)
- Nişancı Mehmed Paşa Camii Vakfı: Dersaadet (Kumkapı, Kadırğa-Şehsuvar Beg Mah.)
- Nişancı Paşa Vakfı: Eyüp
- Odabaşı Ali Çelebi Vakfı: Galata (Bandırma)
- Okçu Musa Vakfı: Galata
- Öksüzce Vakfı: Dersaadet
- Payaszâde Mustafa Çelebi Vakfı: Dersaadet (Sekbanbaşı Yakup Ağa Mah.)
- Pir Ahmed Bey Vakfı: Galata (Sütlüce)
- Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfı: Haslar (Silivri), Dersaadet
- Piyale Paşa Vakfı: Galata (Kasımpaşa)
- Rabia Hatun Vakfı: Dersaadet (Sofular Mah. Dülgerzâde Mah.)
- Ragıb Mustafa Paşa Vakfı: Dersaadet (Nişancı Kemal Mah.)
- Revânî Çelebi Vakfı: Dersaadet (Debbâğ Yunus Mah., Vefa)

Rıdvan Bin Abdullah Vakfı: Dersaadet (Yarhisar Mah.)

Rukiye Hatun Vakfı: Dersaadet (Toptaşı Mah., Daye Hatun Mah.)

Rum Mehmed Paşa Vakfı: Üsküdar

Ruznâmçeci İbrahim Efendi Vakfı: Dersaadet (Çoban Çavuş Mah.)

Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakfı: Dersaadet (Molla Kestel Mah.)

Sadrazam Seyyid Ali Paşa Vakfı: Dersaadet (Mahmud Ağa Mahallesi)

Sadrazam Süleyman Paşa Vakfı: Üsküdar (Doğancılar)

Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı: Dersaadet, Dersaadet (El-hac Hasan Mah.)

Safiye Hatun Vakfı: Üsküdar (Kefçe Mah.), Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)

Sarıkadı Vakfı

Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii Vakfı: Dersaadet (Aksaray Murad Paşa-yı Atık Mah.

Sarraç İshak Efendi Mah.)

Selçuk Sultan Vakfı: Praveşte

Selman Ağa Vakfı: Galata

Seretıbbâ Hamza Vakfı: Dersaadet (Çıkrıkçı Mahallesi)

Serettıba Ömer Efendi Vakfı: Dersaadet (Küçük Ayasofya)

Seydi Ömer Vakfı: Galata (Karabaş Mah.)

Seyyid Ahmed Şükrü Vakfı: Dersaadet (Toptaşı Mah.)

Seyyid Halil Efendi Vakfı: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)

Seyyid Mehmed Efendi vakfı

Sinan Paşa Vakfı: Haslar (Silivri), Galata (Kasımpaşa)

Sivas Zaviyesi Vakfı: Dersaadet

Sufî Mehmed Paşa Vakfı: Dersaadet (Hobyar Mah.), Haslar (Köstemirli)

Sultan Ahmed Camii Evkafı: Galata (Beşiktaş), Dersaadet, Haslar (Terkos), Üsküdar

Sultan Camii Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Sultan Çelebi Mehmed Evkafı: Üsküdar (Gebze)

Sultan Mahmud Vakfı: Haslar (Ereğli)

Sultan Mehmed Camii Vakfı: Dersaadet (Kadırga), Galata (Kapıdağı, Marmara)

Haslar (Berkene, Yataklı, Terkese, Terkos, Tirkeşe, Silivri, Midye, Çorlu)

Sultan Orhan Camii Vakfı: Üsküdar (Akçaalanı, Kartal, Gemiciler, İhsaniye Mah.,

Gebze)

Sultan Selim Camii Evkafı: Kocaeli, Haslar (Ayestefanos, Midye), Edirne, Dersaadet

(Suhte Sinan Mah.)

- Sultan Süleyman Han Evkafı: Haslar (Elecek-Terkos)
- Süleyman Ağa Vakfı: Galata (Etmekçibaşı Mah.)
- Süleyman Paşa Camii Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Şaban Efendi Vakfı: Dersaadet (Hacı İsa Mah.)
- Şah Sultan Vakfı: Galata (Tophane Tomtom Man.)
- Şahkulu Tekkesi Vakfı: Galata (Okmeydanı), Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)
- Şakire Hatun Vakfı: Üsküdar (Kanlıca)
- Şeyh Ebu İshak Karrunî Evkafı: Üsküdar (Şile)
- Şeyh Ebulvefâ Vakfı: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)
- Şeyh Mahmud Hüdâyî Vakfı: Üsküdar
- Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfı: Üsküdar, Üsküdar (Kısıklı)
- Şeyh Sinan Camii Vakfı: Haslar (Silivri, Çatalca)
- Şeyh Sinan Erdebilî Vakfı: Dersaadet (Bayezid)
- Şeyh Süleyman Efendi Vakfı: Dersaadet, Dersaadet (Çerçi Mah.)
- Şeyhülislam Feyzullah Vakfı
- Şeyhülislam Muhaşşi Sadi Efendi Vakfı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)
- Şeyhülislâm Muhyiddîn Efendi Vakfı
- Tahtakadı Vakfı: Galata (Kâğıthane)
- Tersane Emîni Hüseyin Ağa Vakfı: Galata (Dolmabahçe Çakırbaba Mahallesi)
- Teşrifatî Akif Mehmed Vakfı: Üsküdar (Salacak)
- Timürçi Çiftliği Zaviyesi Vakfı: Üsküdar
- Torumzâde Hacı Mehmed Vakfı: Üsküdar (Adalar)
- Tuzcu Hasan Efendi Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)
- Uzun Yusuf Vakfı: Dersaadet
- Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı: Dersaadet (Hâce Paşa Mah.)
- Valide Sultan Camii Evkafı: Dersaadet (Bahçekapı)
- Valide-i Atîk Cami-i Şerîf Vakfı: Üsküdar
- Vezir Mustafa Paşa Vakfı: Galata
- Yahşi Beg Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Yalı Camii Vakfı: Haslar (Yalıköy-Yoros)
- Yavaşca Şahin Camii Vakfı: Dersaadet (Yavaşca Şahin Mah.)
- Yazıcı Mehmed Ağa Vakfı: Dersaadet (Davut Paşa Mah.)
- Yeniçeri Bölüğü Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Yenikapı Mevlevîhanesi Vakfı: Dersaadet
 Yıldırım Bâyezid Han Vakfı: Üsküdar (Gebze, Tuzla)
 Zülfikar Ağa Vakfı: Dersaadet (Molla Gürânî Mah.)

YERLEŞİM YERLERİNE GÖRE VAKIFLARIN DÖKÜMÜ (AYNI YERDEKİ VAKIFLAR)

a. Kocaeli:

Kocaeli merkez, Gölcük, Ereğli ve Karamürsel’de bulunan vakıflar, Kocaeli ilinin sınırları dahilindeki vakıfları oluşturmaktadır. Bu vakıfların sayısı 7 tane olup değerlendirmeye aldığımız vakıflara oranı ise, yaklaşık olarak % 2’dir. Kocaeli ili sınırları dahilinde bulunan vakıflar ve yer aldıkları yerleri şöyle sıralayabiliriz:

Ahmed Paşa Vakfı: Kocaeli (Karamürsel)
 Atik Valide Sultan Evkafı: Kocaeli
 Edirne Bostancı Ocağı Vakfı: Kocaeli (Gölcük)
 Gazi Süleyman Paşa Vakfı: Kocaeli (Ereğli)
 Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafı: Kocaeli (Karamürsel)
 Mimarcıbaşı Hacı Kasım Vakfı: Kocaeli (Karamürsel)
 Sultan Selim Camii Evkafı: Kocaeli

b. Eyüp:

Bilâd-ı selâseden olan Eyüp’te bulunan vakıfların sayısı oldukça azdır. 6 tane vakfın olduğu Eyüp’teki vakıfların genele nispeti yaklaşık olarak % 2’dir. Bu vakıflar şunlardır: Acem Yakup Vakfı, Ayasofya Camii Vakfı, Ebâ Eyyübü’l- Ensarî Vakfı, Fetva Emîni Halil Efendi Vakfı: (Eyüp-Nişancı Paşa-yı Atık Mah.), Gazanfer Ağa-yı Atık Vakfı, Nişancı Paşa Vakfı.

c. Edirne:

Edirne ve Edirne'ye tabi köylerde bulunan vakıflar 6 tanedir. Değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz vakıflara oranı ise yaklaşık olarak binde 15 dir. Bu vakıflar Ahi Çelebi Camii Vakfı, Gazi Mihaş Beg Vakfı, Küçük Ayasofya Camii Evkafı, Kürt İbrahim Paşa Vakfı (Edirne-Akça İbrahim Köyü) ve Sultan Selim Camii Evkafı'dır.

d. Bursa:

En az vakfın bulunduğı il Bursa'dır. Sadece, Muhiddin El-Fenarî Camii Evkafı ve Çelebi Sultan Mehmed Evkafı Bursa il sınırları dahilinde yer almıştır. Bunun da genele nispeti ise yaklaşık olarak binde 6 dır.

e. Dersaadet:

Araştırma konumuzu teşkil eden vakıfların en çok bulunduğı yer, Dersaadet'tir. Sur içindeki yerleşim yerlerinde 145 vakıf bulunmaktadır. Bu vakıfların değerlendirmeye aldığımız vakıflara nispeti ise yaklaşık olarak % 45'tir. Görüldüğü gibi mevcüt vakıfların nerdeyse yarıya yakını Dersaadet'te bulunmaktadır. Bu vakıfların buldukları semtlere ve mahallelere göre dağılımı ise şöyledir:

Abdullah Ağa Vakfı: Dersaadet (Ali Bey Mah., Karaki Hüseyin Çelebi Mah.)

Abdüselam Vakfı: Dersaadet (Mimar İyas Mahallesi).

Ahmed Ağa Camii Evkafı: Dersaadet (Kâtip Kasım Mah.)

Ahmed Paşa Vakfı: Dersaadet (Eğrikapı)

Ahmed Usta Vakfı: Dersaadet (Küçük Ayasofya Mah.)

Amucazâde Hüseyin Paşa Vakfı: Dersaadet

Atik Valide Sultan Evkafı: Dersaadet (Samatyakapı)

Ayasofya Camii Vakfı: Dersaadet (Bahçekapı, Samatyakapı Yedikule Balat).

Aynî Hasan Efendi Vakfı: Dersaadet (Emin Sinan Bey Mah.)

Ayşe Hatun Vakfı: Dersaadet (Topbaşı Mah., Çakır Ağa Mah.)

Ayşe Sultan Vakfı: Dersaadet (Kâğıtçılar Mah.).

Azîze Vakfı: Dersaadet (Arabacı Bâyezid Mah.)

Bahtiyar Mustafa Vakfı: Dersaadet (Camcı Ali Mah.)

Bali Paşa Vakfı: Dersaadet (Koruk Mah.)

Bayram Paşa Vakfı: Dersaadet (Edirnekapı, Haydarhane Mah. Dülgeroğlu Mah.)

Bezîrgânzâde Vakfı: Dersaadet (Bayezid)

- Boluvîzâde Vakfî: Dersaadet (Otakçılar)
- Bosnevî Mehmed Ağa Vakfî: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)
- Cafer Efendi Vakfî: Dersaadet (Lalelitaş Mah.)
- Cevher Ağa Vakfî: Dersaadet (Kürkçübaşı Mah.)
- Çakırbaşı Hasan Paşa Vakfî: Dersaadet (Ahmed Çelebi Mah.)
- Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfî: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)
- Çelebi Hasan Paşa Vakfî: Dersaadet (Balıkpazarı)
- Çivîzâde Vakfî: Dersaadet (Ferhat Paşa Mah.)
- Davud Ağa Vakfî: Dersaadet (Tülbentçi Hüsâm Mah., Camcı Ali Mah.)
- Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfî: Dersaadet (Koca Mustafa Paşa Mah., Davud İbrahim Paşa Mah., Hoca Paşa Mah. Hacı Mihrişah Hatun Mah.)
- Dîvan Sakaları Mühimmatı Vakfî: Dersaadet (Emin Sinan Mah.)
- Efdâlzâde Vakfî: Dersaadet (Küçük Karaman)
- Elvan Dede Vakfî: Dersaadet (Hacı Ahmed Mah.)
- Emetullah Hatun Vakfî: Dersaadet (Kızıлтаş Mahallesi)
- Emine Hatun Vakfî: Dersaadet (Çakır Ağa Mah.)
- Evkaf-ı Hümâyün Evkafî: Dersaadet (Yenikapı)
- Evlâdlık Evkafî: Dersaadet (Atpazarı)
- Fatıma Hatun Vakfî: Dersaadet (Topbaşı Mah., Kâtip Sinan Mah.)
- Fatıma Sultan Vakfî: Dersaadet
- Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfî: Dersaadet.
- Fîruz Ağa Vakfî: Dersaadet (Bahçekapı, Ayasofya Mah.)
- Fîruze Hatun Vakfî: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)
- Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfî: Dersaadet (Demirkapı)
- Gülistan Hatun Vakfî: Dersaadet (Haraccı Kara Mehmed Mah.)
- Hacegî Vakfî: Dersaadet
- Hacı Bayram Kaftanî Vakfî: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)
- Hacı Hasan Vakfî: Dersaadet (Yavaşca Şahin Mah.)
- Hacı İbrahim Beg Vakfî: Dersaadet (Şeyh Ferhad Mah., Emin Sinan Mah.)
- Hacı Kethüda Vakfî: Dersaadet (Toptaşı Mah.)
- Hacı Mustafa Vakfî: Dersaadet (Toptaşı Mah.)
- Hacı Ramazan Ağa Vakfî: Dersaadet (Cafer Ağa Mah.)
- Hacı Şaban Vakfî: Dersaadet (Kumkapı)

Halil Efendi Vakfı: Dersaadet (Hoca Hamza Beg Mah.)

Hammamîzâde Muhiddîn Vakfı: Dersaadet (Hacı Hasanzade Mah.)

Haremeyn Evkafı: Dersaadet (İskender Paşa Mah. Küçük Ayasofya Mah., Daye Hatun Mah., Toptaşı Mah., Camcı Ali Mah., Hatir Kemal Mah. Abdî Sultan Mah., Deniz Abdal Mah., Molla Gürânî Mah. Kızıltaş Mah., Dizdariye Mah.)

Hasanzâde Vakfı: Dersaadet (Hasanzâde Mah)

Haseki Sultan Evkafı: Haslar (Ereğli), Dersaadet

Hatice Hatun Vakfı: Dersaadet (Lalelitaş, Kızıltaş Mah.)

Havva Hatun Vakfı: Dersaadet (Camcı Ali Mah., Ördek Kasap Mah.)

Hayrunnisa Hatun Vakfı: Dersaadet (Evliya Hoca Mah.)

Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfı: Dersaadet (Kadırga, Bahçekapı)

Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafı: Dersaadet

Hızır Beg Vakfı: Dersaadet (Kara Mehmed Bey Mah.)

Hoca Dursun Vakfı: Dersaadet (Bayezid-i Cedîd Mah.)

Hoca Hüseyin Vakfı: Dersaadet (Hoca Hüseyin Mah.)

Hoca Pirî Vakfı: Dersaadet (Cerrâh İshak Mah.)

Hoca Üveys Vakfı: Dersaadet (Hoca Üveys Mah.)

Hubî Hatun Vakfı: Dersaadet (Bahçekapı, Şehzadebaşı).

İbrahim Efendi Vakfı: Dersaadet (Otakçılar Mehmed Beg Mah., Laleliçeşme)

İbrahim Paşa Vakfı: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)

İmam Süleyman Efendi Vakfı: Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)

İskender Ağa Mescidi Vakfı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)

Kaptan Hasan Paşa Vakfı: Dersaadet (Bahçekapı)

Kara Çelebizâde Mehmed Efendi Vakfı: Dersaadet

Kara İbrahim Paşa Vakfı: Dersaadet (Molla Kestel Mahallesi)

Kara Mehmed Halife Vakfı: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)

Kasım Paşa Evkafı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)

Kaşıkcı Mustafa Efendi Vakfı: Dersaadet (Bayezid)

Kâtip Bali Vakfı: Dersaadet (Kâtip Bali Mah., Lalelitaş Mah.)

Kâtip Hacı İbrahim Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah. Sarrac Doğan Mah.)

Kâtip Sinan Mescidi Vakfı: Dersaadet (Sekbanbaşı Yakup Ağa Mah.)

Kayış Mustafa Ağa Vakfı: Dersaadet (Kızıltaş Mah., Kızıltaş Mah.)

Kıbrısî Şeyh Abdullah Vakfı: Dersaadet (Koska)

Kırımî Seyyid Ahmed Vakfi: Dersaadet

Kızıltaş Camii Vakfi: Dersaadet (Lalelitaş Mah.)

Koca Mustafa Paşa Vakfi: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)

Kömürcü Hacı Osman Vakfi: Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)

Küçük Ayasofya Camii Evkafı: Dersaadet.

Lala Hüseyin Paşa Vakfi: Dersaadet (Mehmed Bey Mah.)

Mahmud Ağa Vakfi: Dersaadet (Mahmut Ağa Mahallesi, Hoca Paşa Mah.)

Manisalı Mehmed Paşa Camii Vakfi: Dersaadet (Manisalı Mah.)

Mehmed Ağa Vakfi: Haslar (Beğçeğiz), Dersaadet,

Mehmed Çavuş Vakfi: Dersaadet (Toptaşı Mah.)

Merzifonî Mustafa Paşa Vakfi: Dersaadet (Hasköy)

Mimar Kemal Vakfi: Dersaadet (Mimar Kemal Mah.)

Molla Güranî Vakfi: Dersaadet, Desaadet (Bahçekapı)

Molla Kestel Vakfi: Dersaadet

Muhasebeci Ahmed Efendi Vakfi: Dersaadet (Yenikapı-Kâtip Kasım Paşa Mah.)

Murad Paşa-yı Atık Vakfi: Dersaadet (Samanveren Mah.)

Mustafa Beg Vakfi: Dersaadet (Sancakdâr Hayreddin Mah.)

Mustafa Efendi Vakfi: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)

Münteha ve Kamer Hatun Vakfi: Dersaadet (Atpazarı)

Nalbend Camii Vakfi: Dersaadet (Mahmud Ağa Mahallesi)

Nazikî Hatun Vakfi: Dersaadet

Nigâr Hatun Vakfi: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)

Nişancı Mehmed Paşa Camii Vakfi: Dersaadet (Kumkapı, Kadirga-Şehsuvar Beg

Mah.)

Öksüzce Vakfi: Dersaadet

Payaszâde Mustafa Çelebi Vakfi: Dersaadet (Sekbanbaşı Yakup Ağa Mah.)

Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfi: Dersaadet

Rabia Hatun Vakfi: Dersaadet (Sofular Mah. Dülgerzâde Mah.)

Ragıb Mustafa Paşa Vakfi: Dersaadet (Nişancı Kemal Mah.)

Revanî Çelebi Vakfi: Dersaadet (Debbâğ Yunus Mah., Vefa)

Rıdvan Bin Abdullah Vakfi: Dersaadet (Yarhisar Mah.)

Rukiye Hatun Vakfi: Dersaadet (Toptaşı Mah., Daye Hatun Mah.)

Ruznâmçeci İbrahim Efendi Vakfi: Dersaadet (Çoban Çavuş Mah.)

Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakfı: Dersaadet (Molla Kestel Mah.)

Sadrazam Seyyid Ali Paşa Vakfı: Dersaadet (Mahmud Ağa Mahallesi)

Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı: Dersaadet, Dersaadet (El-hac Hasan Mah.)

Safiye Hatun Vakfı: Dersaadet (Hoca Hatun Mah.)

Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii Vakfı: Dersaadet (Aksaray Murad Paşa-yı Atîk Mah.)

Sarraç İshak Efendi Mah.)

Seretıbbâ Hamza Vakfı: Dersaadet (Çıkırıkçı Mahallesi)

Serettıba Ömer Efendi Vakfı: Dersaadet (Küçük Ayasofya)

Seyyid Ahmed Şükrü Vakfı: Dersaadet (Toptaşı Mah.)

Seyyid Halil Efendi Vakfı: Dersaadet (Daye Hatun Mah.)

Sivas Zaviyesi Vakfı: Dersaadet

Sufi Mehmed Paşa Vakfı: Dersaadet (Hobyar Mah.).

Sultan Ahmed Camii Evkafı: Dersaadet.

Sultan Mehmed Camii Vakfı: Dersaadet (Kadırga).

Sultan Selim Camii Evkafı: Dersaadet (Suhte Sinan Mah.)

Şaban Efendi Vakfı: Dersaadet (Hacı İsa Mah.)

Şahkulu Tekkesi Vakfı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)

Şeyh Ebulvefâ Vakfı: Dersaadet (Hızır Bey Mah.)

Şeyh Sinan Erdebilî Vakfı: Dersaadet (Bayezid)

Şeyh Süleyman Efendi Vakfı: Dersaadet, Dersaadet (Çerçi Mah.)

Şeyhülislam Muhaşşi Sadi Efendi Vakfı: Dersaadet (Çelebioğlu Mah.)

Tuzcu Hasan Efendi Vakfı: Dersaadet (İskender Paşa Mah.)

Uzun Yusuf Vakfı: Dersaadet

Ümmü Gülsüm Hatun Vakfı: Dersaadet (Hâce Paşa Mah.)

Valide Sultan Camii Evkafı: Dersaadet (Bahçekapı)

Yavaşca Şahin Camii Vakfı: Dersaadet (Yavaşca Şahin Mah.)

Yazıcı Mehmed Ağa Vakfı: Dersaadet (Davut Paşa Mah.)

Yenikapı Mevlevîhanesi Vakfı: Dersaadet

Zülfikar Ağa Vakfı: Dersaadet (Molla Güranî Mah.)

f. Üsküdar:

Üsküdar'a kayıtlı olan vakıflar, Kandıra, Şile, Gebze, Tuzla, Pendik, Kartal, Yakacık, Maltepe, Adalar, Çamlıca, Kısıklı, Beylerbeyi, Kanlıca, Anadoluhisarı ve Üsküdar merkezde yer alan vakıflardır. Bu vakıflar toplam 82 tanedir. Bu vakıfların değerlendirmeye alınan vakıflara oranı ise yaklaşık olarak % 25'tir. Vakıfların buldukları yerlere göre dağılımı ise şöyledir:

- Abdülbaki Efendi Camii Vakfı: Üsküdar
- Ahi Çelebi Camii Vakfı: Üsküdar (Gebze, Şile)
- Ahmed Ağa Camii Evkafı: Üsküdar (Yakacık),
- Ahmed Paşa-yı Fenerî: Üsküdar (Gebze)
- Atik Valide Sultan Evkafı: Üsküdar.
- Ayazma Cami-i Şerîf Evkafı: Üsküdar
- Ayşe Sultan Vakfı: Üsküdar (Ayazma Mah.)
- Bostancıbaşı Abdullah Ağa Vakfı: Üsküdar (Beylerbeyi)
- Bostaniyân-ı Hâssa Vakfı: Üsküdar (Kartal)
- Çelebi Kadı Vakfı: Üsküdar (Kandıra)
- Çelebi Sultan Mehmed Evkafı: Üsküdar (Gebze)
- Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfı: Üsküdar, Üsküdar (Kandıra)
- Ebâ Eyyubü'l- Ensarî Vakfı: Üsküdar (Hereke-Gebze).
- Edirne Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Emir Sultan Vakfı: Üsküdar (Kandıra)
- Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı: Üsküdar (Darıca).
- Fazlullah Kadı Zaviyesi Evkafı: Üsküdar (Gebze)
- Fazlullah Paşa Vakfı: Üsküdar (Pendik)
- Fenarîzâde Nişancı Şemseddîn Çeleci Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Feyzullah Efendi Vakfı: Üsküdar (Adalar)
- Feyzullah Paşa Vakfı: Üsküdar (Gebze)
- Gazi Fazlullah Paşa Vakfı: Üsküdar (Pendik)
- Gazi Mustafa Paşa Vakfı: Üsküdar (Gebze-Eskihisar)
- Gazi Sinan Paşa Evkafı: Üsküdar
- Hacı Hamza Beg Vakfı: Üsküdar (Şile-Gürcivan)
- Hacı Mehmed Ağa Vakfı: Üsküdar (Anadoluhisarı, Keleş Mah.)
- Hacı Muslihiddin Vakfı: Üsküdar (Taşköprü, Kandıra)
- Hamza Fakih Vakfı: Üsküdar (Hamza Fakih Mah.)

Haremeyn Evkafı: Üsküdar (Pazarbaşı Mah.)

Hatice Binti İbrahim Vakfı: Üsküdar

Hubî Hatun Vakfı: Üsküdar

Hüdaî Mahmud Efendi Vakfı: Üsküdar (Bulgurlu, Gebze)

İlyas Beg Tekkesi Vakfı: Üsküdar (Gebze)

İshak Fakih Vakfı: Üsküdar (Kandıra-Tepecikören)

İskender Bey Vakfı: Üsküdar (Haydar Paşa Mah.)

İsmihan Sultan Vakfı: Üsküdar (Öküz Limanı)

İvaz Fakih Vakfı: Üsküdar (Çamlıca)

Kadı Fazlullah Zaviyesi Vakfı: Üsküdar (Pendik)

Kocabey Vakfı: Üsküdar (Anadoluhisarı)

Kutbeddin Çelebi Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Küçük Ayasofya Camii Evkafı: Edirne, Dersaadet, Üsküdar (Gebze)

Mehmed Ali Vakfı: Üsküdar (Taşköprü)

Mihrimah Sultan Evkafı: Üsküdar, Üsküdar (Tekfurçayırı, Gebze)

Mustafa Paşa Evkafı: Üsküdar (Gebze)

Rum Mehmed Paşa Vakfı: Üsküdar

Sadrızam Süleyman Paşa Vakfı: Üsküdar (Doğancılar)

Safiye Hatun Vakfı: Üsküdar (Kefçe Mah.)

Sultan Ahmed Camii Evkafı: Üsküdar

Sultan Camii Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Sultan Çelebi Mehmed Evkafı: Üsküdar (Gebze)

Sultan Orhan Camii Vakfı: Üsküdar (Akçaalanı, Kartal, Gemiciler, İhsaniye Mah.,
Gebze)

Süleyman Paşa Camii Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Şakire Hatun Vakfı: Üsküdar (Kanlıca)

Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı: Üsküdar (Pendik, Adalar, Heybeli, Darıca,
Akpınar, Kartal, Gebze Maltepe)

Şeyh Mahmud Hüdâyî Vakfı: Üsküdar

Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfı: Üsküdar, Üsküdar (Kısıklı)

Teşrifatî Akif Mehmed Vakfı: Üsküdar (Salacak)

Timürçi Çiftliği Zaviyesi Vakfı: Üsküdar

Torumzâde Hacı Mehmed Vakfı: Üsküdar (Adalar)

Yahşi Beg Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Yeniçeri Bölüğü Vakfı: Üsküdar (Gebze)

Yıldırım Bâyezid Han Vakfı: Üsküdar (Gebze, Tuzla)

g. Galata:

Galata'ya dahil edilen vakıflar, Galata'ya bağlı Sarıyer, Büyükdere, Yeniköy, Tarabya, Ortaköy, Beşiktaş, Tophane, Okmeydanı, Kasımpaşa, Kâğıthane ve Söğütözü'nde bulunan vakıflardır. Ayrıca, kayıtlarda “*Galata muzâfâtında olan*” diye tabir edilen Bandırma, Kapıdağ, Erdek ve Marmara Adasındaki vakıflar⁸¹ da, Galata'daki vakıflar arasında değerlendirilmiştir. Galata'da bulunan vakıfların sayısı 41'dir. Bu vakıfların değerlendirmeye aldığımız vakıflara oranı ise, yaklaşık olarak % 13'dür. Bu vakıfların Galata dahiline göre dağılımı ise şöyledir:

Abdî Efendi Vakfı: Galata (Perşembe Pazarı)

Abdüselam Vakfı: Galata (Söğütözü)

Ayasofya Camii Vakfı: Galata (Kulekapısı, Yeniköy)

Ayşe Sultan Vakfı: Galata, Galata (Marmara)

Cebeci Mescidi Vakfı: Galata (Kapıdağ-Erdek)

Çakır Baba Mescidi Vakfı: Galata (Fındıklı)

Çelebi Sultan Mehmed Evkafı: Galata (Kapıdağ-Erdek)

Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfı: Galata (Tophane)

Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfı: Galata (Fındıklı)

Emînzâde Ahmed Ağa Vakfı: Galata (Beşiktaş-Abbas Ağa Mah.)

Evlâdlık Evkafı: Galata (Kuruşunlu Han)

Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfı: Galata

Hacı Ahmed Ağa Vakfı: Galata (Ortaköy)

Haremeyn Evkafı: Galata (Bandırma)

Hasan Paşa Vakfı: Galata (Darphane)

Haydar Çavuş Camii Vakfı: Galata (Bandırma-Kapıdağ)

İsmail Ağa Vakfı: Galata (Tophane)

Kaptan Piyale Paşa Vakfı: Galata (Okmeydanı)

Kara Mustafa Paşa Vakfı: Galata

Kasım Paşa Evkafı: Galata (Kasımpaşa)
 Ketenci Ömer Paşa Vakfı: Galata (Tophane)
 Kiremitçi Mustafa Ağa Vakfı: Galata (Beşiktaş)
 Koca Hacı Mehmed Paşa Camii Vakfı: Galata (Kasımpaşa)
 Neslişah Sultan Camii Evkafı: Galata
 Odabaşı Ali Çelebi Vakfı: Galata (Bandırma)
 Okçu Musa Vakfı: Galata
 Pir Ahmed Bey Vakfı: Galata (Sütlüce)
 Piyale Paşa Vakfı: Galata (Kasımpaşa)
 Selman Ağa Vakfı: Galata
 Seydi Ömer Vakfı: Galata (Karabaş Mah.)
 Sinan Paşa Vakfı: Galata (Kasımpaşa)
 Sultan Ahmed Camii Evkafı: Galata (Beşiktaş)
 Sultan Bâyezid Evkafı: Galata, Galata (Yeniköy, Tarabya)
 Sultan Mehmed Camii Vakfı: Galata (Kapıdağı, Marmara)
 Süleyman Ağa Vakfı: Galata (Etmekçibaşı Mah.)
 Şah Sultan Vakfı: Galata (Tophane Tomtom Man.)
 Şahkulu Tekkesi Vakfı: Galata (Okmeydanı)
 Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı: Galata (Kapıdağı, Marmara, Büyükdere,
 Bandırma)
 Tahtakadı Vakfı: Galata (Kâğıthane)
 Tersane Emîni Hüseyin Ağa Vakfı: Galata (Dolmabahçe Çakırbaba Mahallesi)
 Vezir Mustafa Paşa Vakfı: Galata

h. Haslar:

Haslar adına kaydedilen vakıflar, Silivri, Çatalca, Terkos, Vize, Beykoz, Midye, Halkalı, Büyükçekmece ve Küçükçekmece sınırları dahilinde bulunan vakıflardır. Bu vakıfların toplam sayısı 38'dir. Haslar dahilindeki vakıfların genele oranı ise yaklaşık olarak % 12'dir. Bu vakıfların buldukları yerleşim yerlere göre dağılımı ise şöyledir:

Ali Paşa Vakfı: Haslar (Silivri)

Ali Paşa-yı Cedîd Vakfı: Haslar (Ereğli)

---

⁸¹ Örnek için bkz., *İstanbul Vakıf Tarihi*, s. 31.

- Atik Valide Sultan Evkafı: Haslar (Çatalca Silivri)
- Ayas Paşa Evkafı: Haslar (Vize, Silivri)
- Aynışah Sultan Vakfı: Haslar (Terkos)
- Behruz Ağa Vakfı: Haslar (Silivri)
- Cezayirî Ahmed Paşa Vakfı: Haslar (Beykoz)
- Evlâdlık Evkafı: Haslar (Çatalca-Kamarlı)
- Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı: Haslar (Boyalık, Silivri, Terkos, Midye)
- Ferahşad Sultan Vakfı: Haslar (Çatalca)
- Ferhad Paşa Vakfı: Haslar (Terkos)
- Hacı Derviş Vakfı: Haslar (Otakçılar)
- Hacı Hamza Beg Vakfı: Haslar (Silivri)
- Hacı Kıssahan Zaviyesi Vakfı: Haslar (Beykoz)
- Hacı Musa Vakfı: Haslar (Otakçılar)
- Haremeyn Evkafı: Haslar (Terkos, Yoros)
- Haseki Sultan Evkafı: Haslar (Ereğli)
- Kılarî Süleyman Ağa Evkafı: Haslar (Kurdköy-Terkos)
- Küçük Ayasofya Camii Evkafı: Haslar (Terkos)
- Mahmud Paşa Camii Vakfı: Haslar (Silivri, Çatalca)
- Mahmud Paşa-yı Veli Vakfı: Haslar (Çatalca)
- Mehmed Ağa Vakfı: Haslar (Beğçeğiz)
- Mehmed Bin Abdullah Vakfı: Haslar (Terkos-Ormanlı)
- Mehmed bin Abdulmennan Vakfı: Haslar (Ağaçlı)
- Mehmed Vakfı: Haslar (Terkos)
- Nakkaşbaşı Muhyiddin Evkafı: Haslar
- Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfı: Haslar (Silivri)
- Sinan Paşa Vakfı: Haslar (Silivri)
- Sufî Mehmed Paşa Vakfı: Haslar (Köstemirli)
- Sultan Ahmed Camii Evkafı: Haslar (Terkos)
- Sultan Bâyezid Evkafı: Galata, Haslar (Ağaçlı, Beykoz, Çatalca, İnceğiz, Vize, Terkos, Halkalı, Büyükçekmece, Küçükçekmece, İkitelli, Elviye, Arnavutköy, İncirli, Ayamama, Köstemirli, Ağarlı, Ağaçlı, Kıraköy)
- Sultan Mahmud Vakfı: Haslar (Ereğli)

Sultan Mehmed Camii Vakfı: Haslar (Berkene, Yataklı, Terkese, Terkos, Tirkeşe, Silivri, Midye, Çorlu)

Sultan Selim Camii Evkafı: Haslar (Ayestefanos, Midye)

Sultan Süleyman Han Evkafı: Haslar (Elecek-Terkos)

Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı: Haslar (Terkos, Silivri, Çatalca, Ormanlı),

Şeyh Sinan Camii Vakfı: Haslar (Silivri, Çatalca)

Yalı Camii Vakfı: Haslar (Yalıköy-Yoros)

Tablo 2: Vakıfların yerleşim yerlerine göre dağılımı

Vakfın bulunduğu yer	Vakıf sayısı	Vakıf sayısının genele nispeti
Bursa	2	0.006
Edirne	6	0.015
Eyüp	6	0.015
Dersaadet	145	0.45
Haslar	38	0.12
Galata	41	0.13
Üsküdar	82	0.25
Kocaeli	7	0.02
TOPLAM	327	0.100

VAKIFLARIN KAYDA GEÇİRİLME GEREKÇELERİ

Bu bölümde araştırmamıza kaynaklık teşkil eden eserlerdeki mevcûd vakıfların “*kayda geçirilme gerekçelerini*” inceleyeceğiz. Bu konudaki ölçütümüz, vakıfların farklı gerekçelerle kayda geçirilmiş olmasıdır. Velev ki aynı yerde, aynı vakıf olsun, eğer farklı bir

gerekçeyle kayda geçirilmişse onu da değerlendirmemize dahil ettik. Ancak aynı yerde, aynı ad ve aynı gerekçeyle kayda geçen vakıflardan sadece bir tanesini aldık. Bu bölümde değerlendirmeye tabi tuttuğumuz vakıf sayısı 430'dur. Vakıfların kayda geçirilme gerekçelerini 23 başlık altında topladık. Değerlendirmemizin sonuna da, mukayese için genel bir tablo koyduk.

Vakıf Ahâlisinin Kayıtlı Oldukları Yerlere Nakl ve İskân Edilmesi

Bu gruba dahil ettiğimiz vakıfların özelliği, kayıtlı ahâlisinin buldukları yerleşim yerlerini terketmesidir. Başka yerlere göç edip yerleşen ahâlinin tekrar eski yerine nakledilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun hassasiyetle üzerinde durduğu bir konudur. Uygulamaya göre, eğer ahâli, izinsiz göç edip yerleştiği yerde on yıl kalabilmişse kendilerine dokunulmaz; bu yeni yerlerinde yaşamalarına müsaade edilirdi. Şayet on yıldan az bir zaman göç ettikleri yerlerde farkedilmişlerse tekrar eski yerlerine nakledilip iskân edilmişlerdir. Çalışmamızda bu tasnife dahil olan vakıf sayısı oldukça az olup, toplam 2 tanedir. Bunun da değerlendirmeye aldığımız vakıflara oranı ise, yaklaşık olarak binde 5'tir. Bu vakıflar, Fatih Sultan Mehmed Camii Evkafı ve Yıldırım Bâyezid Han Vakfı'dır.

Zarara Uğrayanların Zararının Tazmînine Dair

Çeşitli nedenlerle zarara uğrayan vakıfların, sözkonusu zararlarının tazmîni lüzumlu görülen vakıflardır. Meselâ vakfa âit geminin denizde batması üzerine mallarının kurtarılıp iâde edilmesi ve zararının karşılanması yoluna gidilmiştir⁸². Bu gruptaki vakıflar 2 adet olup, Fatih Sultan Mehmed Evkafı ve Kürt İbrahim Paşa Vakfı'dır. Değerlendirmeye alınan vakıflara oranı ise, yaklaşık olarak binde 5'tir.

Vakıf Dükkânlarını İşletme Nizamına Aykırı Hareket Edenlerin Önlenmesi

Vakıf dükkânlarını kiralamak ve kiracı olarak kalmak, vakfın öne sürdüğü şartlara riâyetele mümkündür. Kiracıların bu şartlardan herhangi birisini ihlâl etmeleri durumunda önce uyarılırdı; şayet bu hal devam ederse, dükkân/dükkânları boşaltmaları sağlanırdı. Yani vakfın nizamına riâyetele etmek esastı. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı 7 olup; genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu vakıflar, Ayasofya-yı Kebîr Evkafı, Cezayirî Ahmed Paşa Vakfı,

⁸² Örnek için bkz. *İstanbul Ticaret Tarihi*, s.88.

Haremeyn-i Şerîf Evkafi, Kara Mustafa Paşa Vakfı, Kocabey Vakfı, Sultan Ahmed Han Evkafi ve Valide Sultan Camii Evkafi'dir⁸³.

Vakıf Dükkânlarındaki Emtianın Alım-Satım Nizâmlarına Uyulması

Vakıflar, kiracılarından alım-satımı yapacağı her türlü emtia ve eşya için belli kriterler istemekteydi. Üretilcek-alınacak-satılacak malların niteliği belli kayıtlara bağlıydı. Vakıfların, bu konuda gerekli kontrol ve denetimlerde bulduklarını; belirtilen niteliklere sahip olmayan malları üretenleri, alanları ve satanları uyardığını görmekteyiz. Hatta bu uyarıların sıklıkla yapıldığını da müşahade etmekteyiz. Bu gruba dahil edilen vakıflar 10'tanedir. Değerlendirmeye alınan vakıflar arasındaki nispeti ise, yaklaşık olarak % 2'dir Bu vakıflar şunlardır:

Amucazâde Hüseyin Paşa Vakfı, Fazlullah Kadı Zaviyesi Evkafi, Fazlullah Paşa Vakfı, Gazanfer Ağa-yı Atık Vakfı, Kasım Paşa Evkafi, Mihrimah Sultan Evkafi, Sinan Paşa Vakfı, Sultan Ahmed Han Evkafi, Valide Sultan Camii Evkafi ve Yenikapı Mevlevîhanesi Vakfı.⁸⁴

Vakfın İşletme Nizâmı ve Vakfiye/Nizâmnamenin Yenilenmesi

Vakıfların belli bir zaman sonra vakfiyelerini ve işletme nizamnâmelerini değiştirme veya çoğunlukla yenileme cihetine gittiklerini görmekteyiz. Şartların değişmesi sonucu ortaya çıkan yeni durum karşısında, gerek vakıfların menfaatinin korunması, gerekse vakıf kiracılarının haksızlığa marûz kalmamaları için, bu tür değiştirme/yenilemeler zarurî görülmüştür. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıflar 8 tane olup, genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu grubu oluşturan vakıflar şunlardır:

Ayasofya-yı Kebîr Evkafi, Cizmecibaşı Mahmud Bedreddin Vakfı, Ebâ Eyyûb-i Ensârî Vakfı, Hatice Binti İbrahim Vakfı, Merzifonî Mustafa Paşa Vakfı, Münteha ve Kamer Hatun Vakfı, Sultan Ahmed Han Evkafi, Valide-i Atık Cami-i Şerîf Vakfı⁸⁵.

Vakıf Dükkânlarını Açma ve İşletme Nizamına Aykırı Hareket Edenlerin Engellenmesi

⁸³ Örnek için bkz. *İstanbul Esnaf Tarihi*, s. 70.

⁸⁴ Örnek için bkz. *a.g.e.*, s. 205.

⁸⁵ Örnek için bkz. *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 119; *Esnaf Tarihi*, s. 60.

Herhangi bir vakfın malı olan dükkân yada dükkânları açmak, ancak vakfın dükkân açma nizamına uymakla mümkündür. Bu işe teşebbüs edecek şahıslar, vakfın nizamına uyma şartıyla dükkân açabilirlerdi. Bu nizama aykırı hareket edenler, önce uyarılır; nizama uymayışlarının devamı halinde ise dükkândan çıkarılırlardı. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı 11'dir. Değerlendirmeye aldığımız vakıflara oranı ise, yaklaşık olarak %3'tür. Bu vakıflar şunlardır:

Ayasofya-yı Kebîr Evkafı, Ayazma Cami-i Şerîf Evkafı, Evkaf-ı Hümayun Evkafı, Fatih Sultan Mehmed Evkafı, İbrahim Paşa Vakfı, Mahmud Paşa Evkafı, Mehmed Paşa Cami-i Şerîf Evkafı, Sultan Ahmed Han Evkafı, Şeyh Mahmud Hüdâyî Vakfı, Valide Sultan Camii Evkafı, Valide-i Atîk Cami-i Şerîf Vakfı⁸⁶.

Vakfa Ait Mahsüllerin Harmanlanması, Pazarlanması, Nakledilmesi ve Bu Mahsüllerden Vergi Alınmaması

Vakıfa ait mahsüller, bazen, uzak bir yerde bulunabilmektedir. Bu ürünlerin tarladan kaldırılır kaldırılmaz nakledilmesi, ürünün bozulmasına, ziyan görmesine neden olacağından dolayı, hasadın yapıldığı yerlerde harmanlanması yoluna gidilmiştir. Bu ürünlerin buldukları yerlerde harmanlanması bazı sorunlara neden olmuşsa da, vakfın devreye girmesiyle sorun giderilmiştir⁸⁷. Vakıf ürünlerinin nakledilmesinin bazen engellenmek istendiğini görmekteyiz. Bu engellenme genellikle o mahallin yöneticileri tarafından, ürünlerden vergi istenmek suretiyle vukua gelmiştir⁸⁸. Ürünlerin buldukları yerlerdeki pazarlarda rahatça, müdahale edilmeden satılması için vakıfların gereken çabayı gösterdiğini görmekteyiz⁸⁹. Ayrıca harmanlanan, pazarlarda satılan ve nakledilen bu ürünlerden vergi alınmamasının hususun, ilgili makamlara hatırlatıldığını müşahade etmek mümkündür.

Bu gruba giren vakıf sayısı 5'tir. Genele nispeti ise yaklaşık olarak % 1'dir. Bu vakıflar şunlardır: Atîk Valide Sultan Camii Evkafı, Ayşe Sultan Vakfı, Fatih Sultan Mehmed Camii Vakfı, Hüdâî Mahmud Efendi Vakfı ve Sultan Bayezid-i Veli Evkafı.

Vakfa Ait Mahsüllerden Alınacak Vergi

Vakıf adına pazarlarda satılan ürünlerden alınacak vergi, bu verginin türü ve miktarı kanunlar çerçevesinde bazı vakıflara gelir olarak tahsis edildiği görülmektedir. Bu vakıflar

⁸⁶ Örnek için bkz. *İstanbul Esnaf Tarihi*, s. 203.

⁸⁷ Örnek için bkz. *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 152.

⁸⁸ Örnek için bkz. *a.g.e.*, s. 243.

⁸⁹ Örnek için bkz. *a.g.e.*, s.121.

dışında, sözkonusu ürünlerden vergi almaya başka kimse veya kuruluş selahiyetli değildi. Bu gruba giren vakıf sayısı 9 olup, genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu vakıflar şunlardır:

Cami-i Evkafi, Hacı Hamza Beg Vakfı, Kadı Fazlullah Zaviyesi Vakfı, Mahmud Paşa Vakfı, Sultan Ahmed Han Camii Evkafi, Sultan Bayezid-i Veli Evkafi, Sultan Mehmed Han Evkafi, Sultan Orhan Camii Vakfı ve Sultan Selim Camii Evkafi⁹⁰.

Vakfın Tevliyetine, Görevlisine, Reâyâsına, Vergisine, Gelirine, Mallarına ve Mahsüllerine Müdahale Edilmemesi

Çalışmamızda sıkca rastladığımız hususlardan biri de “vakfa müdahale” gelmektedir. Hatta şikâyet ve ikazların büyük çoğunluğunun bu konuda yoğunlaştığını gördük. Vakfa müdahale, bizzat vakfın idarecisi tarafından vakfiyyeye aykırı hareket edilmek suretiyle yapıldığı gibi; başka vakıfların yöneticileriyle, bu vakıfların reâyâsı ve o mahallin idarecileri tarafından da yapılmaktadır. Vakfın tevliyetine genellikle bu vakfa mutasarrıf olmuş eski yöneticileri tarafından hak iddiâ etme yada hakkının tam olarak verilmediği gerekçesiyle vakfın yöneticilerinin çalışmalarını engellemek şeklinde olmaktadır⁹¹. Vakfın reâyâsına müdahaleyse, genellikle diğer vakıf mensupları (yöneticileri/reâyâsı) tarafından arazilerine tecâvüz etmek yada bu arazileri hak iddiâsıyla gaspetme şeklinde olmaktadır⁹². Vakfa tahsîs edilmiş vergi ve gelirlere genellikle mahallî idareciler el koymak istemişlerdir⁹³. Vakfın mahsüllerine müdahale ise, genellikle harmanlamasına, sevkedilmesine ve pazarlanmasına karışılması yada engellenmek istemesi şeklinde olmaktadır. Bu da mahallî idareciler yada diğer vakıf mensupları tarafından yapılmaktadır⁹⁴.

Bu bölümde mütalaa ettiğimiz vakıf sayısı 37 olup değerlendirmeye aldığımız vakıflara nispeti ise yaklaşık olarak % 9'dur. Bu vakıflar şunlardır:

Ahi Çelebi Camii Vakfı, Ali Paşa-yı Cedîd Vakfı, Atîk Valide Sultan Vakfı, Aynışah Sultan Vakfı, Behruz Ağa Vakfı, Bostancıbaşı Abdullah Ağa Vakfı, Çelebi Sultan Mehmed Evkafi, Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfı, Evlâdlık Evkafi, Fatih Sultan Mehmed Evkafi, Gazi Feyzullah Paşa Vakfı, Gazi Mihal Beg Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Haremeyn Evkafi, Haydar Çavuş Camii Vakfı, Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Vakfı, Hoca Sinan Paşa Vakfı, İlyas Beg Tekkesi Vakfı, İvaz Fakih Vakfı, Kara Çelebizâde Mehmed

⁹⁰ Örnek için bkz. *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 344.

⁹¹ Örnek için bkz. *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 36.

⁹² Örnek için bkz. *İstanbul Esnaf Tarihi*, s. 122.

⁹³ Örnek için bkz. *İstanbul Finans Tarihi*, s. 138 ve 258.

Efendi Vakfı, Ketenci Ömer Paşa Vakfı, Mihrimah Sultan Evkafı, Molla Güranî Vakfı, Mustafa Paşa Vakfı, Nakkaşbaşı Muhyiddin Evkafı Sultan, Sadrazam Seyyid Ali Paşa Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı, Sufî Mehmed Paşa Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Mehmed Han Camii Evkafı, Sultan Orhan Camii Vakfı, Sultan Selim Han Evkafı, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı, Şeyh Ebu İshak Karrunî Evkafı, Uzun Yusuf Vakfı ve Yıldırım Bâyezid Han Vakfı.

Vakıf Emlâkine Müdahalenin Önlenmesi

Vakfın emlakine müdahale vakfın kiracıları tarafından haksız olarak yapıldığı gibi vakıfla ilgisi olmayan şahıslar tarafından yapılmıştır. Haksız yere vakıf emlakini zaptedenler uyarıları dikkate almadıkları zaman mahkemeye başvurulduğu görülmüştür. İlgili yerin kadılarınca görülen mahkeme sonucu, haksız yere vakfın emlakini zapteden yada kullananlarının bu haksız tasarrufları giderilmeye çalışılmıştır⁹⁵. Bu gruba giren vakıf sayısı 16'dır. Genele nispeti %4 olan bu vakıflar şunlardır:

Ayasofya-yı Kebîr Evkafı, Fatih Sultan Mehmed Camii Evkafı, Gazi Sinan Paşa Evkafı, Hacı Mehmed Ağa Vakfı, İlyas Bey Vakfı, Mahmud Paşa Camii Vakfı, Mehmed Ali Vakfı, Mehmed Bin Abdullah Vakfı, Mehmed Bin Abdülmennân Vakfı, Mimarıcıbaşı Hacı Kasım Vakfı, Pîr Mehmed Paşa Camii Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Orhan Camii Vakfı, Şahkulu Tekkesi Vakfı, Şehzâde Sultan Mehmed Vakfı ve Yıldırım Bâyezid Han Vakfı .

Vakfın Arazisine Müdahale Edilmemesi

Vakfın arazisine müdahale sebep ve şekli yukarıda, “emlak müdahale” konusunda ifade ettiğimiz şekil ve sebeplerin aynısıdır. Yalnız, arazilere yapılan müdahalelerin, emlak yapılan müdahalelerden oldukça fazla olduğu görülmektedir. Arazi ihlallerinin tarım yapılan alanlarda daha çok vukua gelmektedir. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı 39 olup, genele oranı ise yaklaşık olarak % 9'dur. Bu gruba giren vakıflar şunlardır⁹⁶:

Ahi Çelebi Camii Vakfı, Ahmed Paşa Vakfı, Ahmed Paşa-yı Fenerî, Ali Paşa Vakfı, Atik Valide Sultan Evkafı, Ayas Paşa Vakfı, Ayasofya-yı Kebîr Evkafı, Aynışah Sultan Vakfı, Ayşe Sultan Vakfı, Bayram Paşa Vakfı, Çelebi Sultan Mehmed Evkafı, Demirci

⁹⁴ Örnek için bkz. *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 61 ve *İstanbul Vakıf Tarihi*, s. 126.

⁹⁵ Örnek için bkz. *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 352 ve *İstanbul Esnaf Tarihi*, s. 219.

⁹⁶ Örnek için bkz. *İstanbul Esnaf Tarihi*, s. 326 ve *İstanbul Tarım Tarihi*, s.128.

Çiftliği Zaviyesi Vakfı, Ebâ Eyyübü'l- Ensarî Vakfı, Emir Sultan Vakfı, Aynışah Sultan Vakfı, Fatih Sultan Mehmed Camii Evkafı, Fenarîzâde Nişancı Şemseddîn Çeleci Vakfı, Ferahşad Sultan Vakfı, Ferhad Paşa Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Kıssahan Zaviyesi Vakfı, İlyas Beg Vakfı, İvaz Fakih Vakfı, Küçük Ayasofya Vakfı, Mahmud Paşa Vakfı, Mahmud Paşa-yı Veli Vakfı, Mihrimah Sultan Vakfı, Pir Ahmed Bey Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Mehmed Han Evkafı, Sultan Selim Camii Evkafı, Sultan Süleyman Han Evkafı, Şahkulu Tekkesi Vakfı, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı, Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfı, Şeyh Sinan Camii Vakfı, Tahtakadı Vakfı, Yahşi Beg Vakfı ve Yıldırım Bâyezid Han Vakfı.

Vakıf Mallarının ve Emlâkinin Satım, Onarım ve Kiralanması

Vakıf mal ve emlâkinin hangi şartlar çerçevesinde satılacağı vakıf tarafından vakıf görevlisine bildirildikten sonra satışına teşebbüs edilirdi. Metrûk ve harap vakıf emlâki ise onarılıp tekrar faal hale getirilmesine çalışılmıştır⁹⁷. Atıl vakıf emlâk ve arsisinin ise vakıf menfaati gözetilerek kiraya verilmiştir⁹⁸. Bu gruptaki vakıfların sayısı 9 olup genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu vakıflar şunlardır:

Ayasofya-yı Kebîr Camii Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Muslihiddin Vakfı, Haydar Çavuş Vakfı, Kara İbrahim Paşa Vakfı, Kasım Paşa Vakfı, Kutbeddin Çelebi Vakfı, Sultan Mehmed Camii Vakfı ve Sultan Orhan Camii Vakfı.

Vakfın Gelir Kaynakları Hakkında

Vakfa gelir getirici şeyler olarak yazılan şeyler, sahibi olmayan yada mirasçısı kalmayan emlâk, arazi ve sair mallardır. Kimseye âit olmayan ve sahihsiz olan bu tür gelir getirici unsurların direkt vakfa gelir olarak kaydedilmesi dikkate değer olarak göze çarpmaktadır⁹⁹. Bu grupta değerlendirdiğimiz vakıflar 4 tane olup genele oranı ise yaklaşık olarak binde 9'dur. Bu vakıflar, Fatih Sultan Mehmed Evkafı, Haseki Sultan Vakfı, Gazi Süleyman Paşa Vakfı ve Sultan Bâyezid-i Veli Evkafı'dır.

Vakıfla İlgili Vergi, Borç ve Kira Hususunda Yaşanan İhtilaf

Vakıf arazilerinden alınacak vergiler; vakıf emlâkinde oturanlardan alınan kiralar ve genel olarak boçlar konusunda ihtilaflar yaşanmaktaydı. Bu anlaşmazlıklar, borcunu

⁹⁷ Örnek için bkz. *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 96.

⁹⁸ Örnek için bkz. *İstanbul Vakıf Tarihi*, s. 20.

ödemeyen reâyânın borcunu ödemeye yanaşmaması hususunda yaşanabildiği gibi; kira ve vergi borcu olmadığını ve kendisinden haksız yere para talep edildiğini öne süren vakıf reâyâsının şikâyeti sureti ile de olmaktadır. Borçlar konusunda yaşanan anlaşmazlık ve itirazlar ilgili mahallin kadısı tarafından muhakeme edilip karara bağlanmıştır¹⁰⁰. Bu grupta mütalaa ettiğimiz vakıf sayısı 8 olup, genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu vakıflar şunlardır:

Edirne Bostancı Ocağı Vakfı, Küçük Ayasofya Camii Evkafı, Mahmud Paşa Evkafı, Pir Ahmed Bey Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Çelebi Mehmed Evkafı, Sultan Mehmed Han Evkafı ve Sultan Selim Camii Evkafı.

Vergi ve Kirasını Vermeyen Reâyâdan Gerekli Borçlarının Tahsili

Vakfın arazilerini işleten vakıf âhâlisinin üzerlerine terettüp eden vergileri bazen vermediklerini, aksattıklarını görmekteyiz. Vergilerini yada kirasını vermeyenler önce uyarılırdı. Şayet yine borçlarını vermeye yanaşmazlarsa, kendilerinden bu borçları mahkeme yoluyla alınmaya çalışılırdı¹⁰¹. Bu grupta mütalaa ettiğimiz vakıflar 21 tanedir. Genele nispeti ise, yaklaşık olarak % 5'tir. Bu vakıflar şunlardır:

Ahi Çelebi Camii Vakfı, Atik Valide Sultan Evkafı, Bostaniyân-ı Hâssa Vakfı, Ebâ Eyyübü'l- Ensarî Vakfı, Fatih Sultan Mehmed Evkafı, Fenarîzâde Şemseddîn Çelebi Vakfı, Feyzullah Efendi Vakfı, Gazi Fazlullah Paşa Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Haseki Sultan Evkafı, Hüdaî Mahmud Efendi Vakfı, Kilarî Süleyman Ağa Evkafı, Mahmud Paşa, Mihrimah Sultan Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Camii Vakfı, Sultan Orhan Camii Vakfı, Sultan Selim Camii Evkafı, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı, ve Yeniçeri Bölüğü Vakfı.

Vakıf Arazi, Emlâk ve Mahsûlatı Hakkında Yaşanan İhtilaf

Arazi ve emlâk konusundaki ihtilâf, genellikle vakıflar arasında yaşanmaktadır. Sorun arazi sınırı ve bazen de herhangi bir yerin vergisinin toplanması hususunda yaşanırdı. Ayrıca, vakıf meralarının da diğer vakıf reâyâsı tarafından hayvan otlatılarak ihlâl edildiği görülmektedir. Vakfa ait emlâkın izinsiz kullanılması da anlaşmazlık sebebi sayılmaktaydı¹⁰².

⁹⁹ Örnek için bkz., *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 40 ve *İstanbul Finans Tarihi*, s. 56.

¹⁰⁰ Örnek için bkz., borç: *İstanbul Ticaret Tarihi*, s. 40; kira: *İstanbul Finans Tarihi*, s. 56; vergi: *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 27.

¹⁰¹ Örnek için bkz., *İstanbul Finans Tarihi*, s. 66.

¹⁰² Örnek için bkz. *a.g.e.*, s. 22.

Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı 15 olup genele nispeti ise yaklaşık olarak % 3'dür. Bu gruptaki vakıflar şunlardır:

Ebâ Eyyübü'l- Ensarî Vakfı, Evlâdlık Evkafı, Fatih Sultan Mehmed Camii Evkafı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Muslihiddin Vakfı, Haydar Çavuş Camii Vakfı, Mustafa Paşa Vakfı, Odabaşı Ali Çelebi Vakfı, Sultan Selim Han Evkafı, Süleyman Paşa Camii Vakfı, Şehzâde Sultan Mehmed Vakfı, Şeyh Selamî Ali Zaviyesi Vakfı, Şeyh Sinan Camii Vakfı Şeyhülislam Feyzullah Vakfı ve Yıldırım Bâyezid Han Vakfı.

Reâyâdan Fazla, Farklı ve Haksız Yere Vergi ve Kira Alınmaması

Vakıf esnaf ve reâyâsı muayyen bir kira karşılığında vakıf emlakini kiralamakta ve belli bir vergi mukabilinde toprağını işlemektedir. Vakti geldiğinde belirlenen kira yada vergisini ödemektedir. Ama her zaman bu normal işleyiş sözkonusu olamamaktadır. Vakıf idarecileri tarafından âhâlden bazen haksız yere fazla ve farklı vergi talep edildiği görülmektedir. Hatta talep edilen bu verginin tahsil edildiğine de tesâdüf edilmektedir. Bu haksız yere alınan vergi, âhâlinin şikâyetçi olması üzerine gündeme gelmektedir. İlgili yerin kadıları tarafından görülen bu davaların sonucunda kendisinden fazla vergi alınan reâyâyâ sözkonusu paraları iade edilmiştir¹⁰³. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı 10 olup, genele oranı ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Reâyâsından haksız yere vergi talep veya tahsil eden vakıflar şunlardır:

Ahmed Paşa Vakfı, Fatih Sultan Mehmed Evkafı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Mahmud Paşa Vakfı, Mustafa Paşa Evkafı, Sinan Paşa Vakfı, Sultan Bayezid-i Veli Evkafı, Sultan Mehmed Han Evkafı ve Şehzâde Sultan Mehmed Han Evkafı.

Vakfa Ait İltizam, Tevliyet, Mal ve Tasarruf Hakkının Devri ve Bu Konuda Yaşanan İhtilaflar

Bu grupta değerlendirmeye aldığımız vakıfların bazılarında yeniden mültezim atanması istenmiştir. Yöneticisi olmayıp da yeni yönetici atanan bu tür vakıflarda ihtilaf yaşanmamıştır. Asıl anlaşmazlıklar, tevliyeti mirasçılara intikal eden vakıfların onlardan alınıp başkalarına verilmesinde sözkonusu olmuştur. Mirasçılar, kendilerine yönetimi geçen vakfa tasarruf konusunda ihtilafa düşünce ciddi sorunlar yaşanmıştır. Bu tür vakıfların yönetim hakkı bazen

¹⁰³ Örnek için bkz. Fazla vergi: *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 47; farklı vergi: , s. 303; haksız vergi: s. 34 ve 242.

mirasçılardan alınıp başkalarına verilmiştir¹⁰⁴. Bu gruptaki vakıflar 20 tanedir. Genele oranı ise, yaklaşık olarak % 5'tir. Bu gruptaki vakıflar şunlardır:

Abdüsselam Vakfı, Cebeci Mescidi Vakfı, Çelebi Kadı Vakfı, Fazıl Ahmed Paşa Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Hacı Şaban Vakfı, Haydar Çavuş Camii Vakfı, Hersekzâde Ahmed Paşa Camii Evkafı, Küçük Ayasofya Camii Vakfı, Mehmed Vakfı Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfı, Muhiddin El-Fenârî Camii Evkafı, Muslihiddin Vakfı, Nazikî Hatun Vakfı, Piyale Paşa Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı, Sivas Zaviyesi Vakfı, Sultan Mahmud Vakfı, Sultan Mehmed Han Evkafı, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfı ve Şeyh Sinan Erdebilî Vakfı.

Vakfın Zarara Uğratılmasının Engellenmesi

Vakıf, hariçteki şahıslar tarafından zarara uğratıldığı gibi bizzat vakıf yönetileri ve mensupları tarafından da zarara uğratılmaktaydı. Vakıftan fazla ücret talep etme, vakfın parasını zimmetine geçirme yada hakkına razı olmayıp vakıftan gayr-i meşru yollardan menfaat sağlama, vakıf yöneticilerinin en çok rastlanan vakfi zarara uğratma şekillerindendi. Vakfa zarar veren yöneticilere görevden el çektirilerek zararları önlenmeye çalışılmıştır. Vakıf emlakine zarar vererek vakfi zarara uğratma da tesadüf edilen vakfi zarara uğratma şekillerindendi¹⁰⁵. Bu gruptaki vakıflar 6 tanedir. Değerlendirmeye alınan vakıflara nispeti ise, yaklaşık olarak % 1'dir. Emetullah Kadın Vakfı, Fatih Sultan Mahmed Evkafı, Haydar Çavuş Camii Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Paşa Vakfı, Sarıkadı Vakfı ve Sultan Mehmed Han Evkafı, bu gruba dahil ettiğimiz vakıflardandır.

Vakfa Görevli Atanması

Vakıf işlerine yardımcı olması için, yada boşalan görevler için vakıflara idareciler tayin edilmiştir. Bu görevlendirmeler, bazen ilk defa yapılmıştır. Vakfın arttan işlerini yürütmek için muhasebeci vesair görevlilerin atandığını görülmüştür. Bazı vakıflarda ise görevden ayrılan yada görevden alınanlardan boşalan mevkilere yeni vazifelileri tayin edilmiştir¹⁰⁶. Bu grupta mütalaa ettiğimiz vakıflar 7 tane olup genele nispeti ise, yaklaşık olarak % 2'dir. Bu vakıflar şunlardır:

¹⁰⁴ Örnek için bkz. *a.g.e.* iltizam: s. 32 ve 50; tevliyet: 121; tasarruf: s. 94; yaşanan ihtilafalar: s. 34 ve 145.

¹⁰⁵ Örnek için bkz., *İstanbul Finans Tarihi*, s. 219.

¹⁰⁶ Örnek için bkz. *İstanbul Vakıf Tarihi*, s. 16.

Dürrîzâde Mustafa Efendi Vakfı, Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfı, Haremeyn Evkafı, Kıbrısî Hacı Abdullah Vakfı, Rum Mehmed Paşa Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı ve Teşrifatî Akif Mehmed Vakfı.

Vakıf Arazilerinin Yeniden Tespiti

Vakıf arazilerinin sınırlarında zamanla meydana gelen değişiklikler üzerine sınırların yeniden tespiti zorunluluk kesbetmiştir. Ayrıca elde edilecek ürünlerden alınacak vergi oranının belirlenebilmesi için bağların ve sair meyve ağaçlarının bulunduğu arazilerin ölçülmesi de istenmiştir. Bu ölçüm ve tespitler sonucu vergi oranları da yeniden tespit edilmiştir¹⁰⁷. Bu gruba dahil olan vakıf sayısı 4 olup, genele nispeti ise, yaklaşık olarak binde 4'dür. Bu vakıflar, Fatıma Hatun Vakfı, Fatıma Sultan Vakfı, Hüseyin Ağa Vakfı ve Mahmud Paşa Vakfı'dır.

Vakfın Emlâkinin İstibdâli

Çalışmamızda vakıflarla ilgili en fazla tesâdüf ettiğimiz durum, "istibdal" dir. Emlâk ve arazi istibdâli 176 vakıfta sözkonusu olmuştur. Bu bölümde değerlendirmeye aldığımız vakıf sayısının 430 olduğu göz önünde bulundurulursa, bunun oldukça yüksek bir oran olduğu (%41) anlaşılacaktır.

İstibdâl, vakfın emlâk yada arazisinin bedeli olan emlâk yada araziyle değiştirilmesidir. İstibdâl, genellikle vakıf kiracısı veya vakıf arazisine mutasarrıf olan şahısların sahip oldukları, aynı yada farklı yerlerdeki emlâk yada arazileriyle değişme suretinde olmuştur. Birbirleriyle istibdal edilen arazi yada emlâkin niceliksel yönü farklıysa da, nitelik bakımından birbirine denk olmalarına dikkat edilirdi. Yani kıymet/değer bakımından aynı olan sözkonusu değiştirilen malların niceliksel yönünün her zaman aynı olmadığı görülmektedir. İstibdal evle evin, evle arazinin, araziyle arazinin, araziyle evin değiştirilmesi şeklinde olmaktadır. Değiştirilen emlâkin (ev, dükkânın) adetleri de birbirinden farklı olabilmekteydi. İstibdâlin bazen de vakfın kiracı olmayanlarla yapıldığı da görülmektedir. Bu gruba dahil ettiğimiz vakıf sayısı oldukça fazla olup, 97 tanedir. Bu vakıfların tamamına yakını İstanbul Vakıf Tarihi'nde yer almaktadır¹⁰⁸. Genele nispeti ise yaklaşık olarak % 23'tür. Bu vakıflar şunlardı:

¹⁰⁷ Örnek için bkz. *İstanbul Tarım Tarihi*, s. 155.

¹⁰⁸ Örnek için bkz., *a.g.e.*, s. 16 ve 23 vd.

Abdullah Ağa Vakfı, Abdülbaki Efendi Camii Vakfı, Abdüsselam Vakfı, Acem Yakup Vakfı, Ahmed Paşa Vakfı, Ayşe Hatun Vakfı, Ayşe Sultan Vakfı, Bali Paşa Vakfı, Bayram Paşa Vakfı, Bezirgânzâde Vakfı, Bosnevî Mehmed Ağa Vakfı, Cafer Efendi Vakfı, Çakır Baba Mescidi Vakfı, Çakırbaşı Hasan Paşa Vakfı, Çavuşbaşı Ali Ağa Vakfı, Çivizâde Vakfı, Davud Ağa Vakfı, Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfı, Dîvan Sakaları Mühimmatı Vakfı, Emetullah Hatun Vakfı, Emine Hatun Vakfı, Emînzâde Ahmed Ağa Vakfı, Fatıma Hatun Vakfı, Fetva Emîni Halil Efendi Vakfı, Fîruz Ağa Vakfı, Gazi Mustafa Paşa Vakfı, Gülistan Hatun Vakfı, Hacı Ahmed Ağa Vakfı, Hacı Derviş Vakfı, Hacı Hamza Beg Vakfı, Hacı Hasan Vakfı, Hacı İbrahim Beg Vakfı, Hacı Kethüda Vakfı, Hacı Mehmed Ağa Vakfı, Hacı Mustafa Vakfı, Hacı Ramazan Ağa Vakfı, Halil Efendi Vakfı, Hammamî Muhiddîn Vakfı, Hamza Fakih Vakfı, Hasanzâde Vakfı, Hatice Hatun Vakfı, Havva Hatun Vakfı, Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfı, Hoca Pirî Vakfı, Hoca Üveys Vakfı, Hubî Hatun Vakfı, İbrahim Efendi Vakfı, İbrahim Paşa Vakfı, İmam Süleyman Efendi Vakfı, İskender Ağa Mescidi Vakfı, İsmail Ağa Vakfı, Kaptan Piyale Paşa Vakfı, Kaşıkçı Mustafa Efendi Vakfı, Kâtip Bali Vakfı, Kâtip Hacı İbrahim Vakfı, Kayış Mustafa Ağa Vakfı, Kızıлтаş Camii Vakfı, Kiremitçi Mustafa Ağa Vakfı, Koca Hacı Mehmed Paşa Camii Vakfı, Kômürcü Hacı Osman Vakfı, Lala Hüseyin Paşa Vakfı, Mahmud Ağa Vakfı, Manisalı Mehmed Paşa Camii Vakfı, Mehmed Ağa Vakfı, Mehmed Bin Abdullah Vakfı, Mehmed bin Abdulmennan Vakfı, Mehmed Çavuş Vakfı, Muhasebeci Ahmed Efendi Vakfı, Murad Paşa-yı Atîk Vakfı, Mustafa Beg Vakfı, Nişancı Mehmed Paşa Camii Vakfı, Nişancı Paşa Vakfı, Okçu Musa Vakfı, Öksüzce Vakfı, Payaszâde Mustafa Çelebi Vakfı, Rabia Hatun Vakfı, Revanî Çelebi Vakfı, Rukiye Hatun Vakfı, Ruznâmçeci İbrahim Efendi Vakfı, Sadrazam Kara İbrahim Paşa Vakfı, Sadrazam Süleyman Paşa Vakfı, Sadrazam Şehîd Mehmed Vakfı, Safiye Hatun Vakfı, Serettıba Ömer Efendi Vakfı, Seyyid Ahmed Şükrü Vakfı, Seyyid Halil Efendi Vakfı, Suffî Mehmed Paşa Vakfı, Sultan Mehmed Camii Vakfı, Sultan Selim Han Vakfı, Süleyman Ağa Vakfı, Şaban Efendi Vakfı, Şah Sultan Vakfı, Tersane Emîni Hüseyin Ağa Vakfı, Tuzcu Hasan Efendi Vakfı, Vezir Mustafa Paşa Vakfı, Yalî Camii Vakfı, Yavaşça Şahin Camii Vakfı.

Vakfın Arazisinin İstibdali

Vakıf arazisinin istibdâli konusunu, 22. maddedeki “emlâk istibdâli” bahsinde birlikte değerlendirdiğimizden dolayı, burada ayrıca değinmeyi lüzumsuz görmekteyiz. Ama şurasını belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz. “Arazi istibdâli” konusu, “emlâk istibdâli”nden sonra en çok sözkonusu olmuş bir husûstur. 79 vakıfda *arazi istibdâli* yapılması gündeme

gelmiştir. Bunun geneli nispeti ise yaklaşık olarak % 18'dir. Arazisinin istibdâli talep veya tavsiye edilen vakıflar şunlardır¹⁰⁹:

Abdî Efendi Vakfi, Abdullah Ağa Vakfi, Ahmed Ağa Camii Evkafı, Ahmed Paşa Vakfi, Ahmed Usta Vakfi, Atik Valide Sultan Evkafı, Ayasofya Camii Vakfi, Aynî Hasan Efendi Vakfi, Ayşe Hatun Vakfi, Ayşe Hatun Vakfi, Azîze Vakfi, Bahtiyar Mustafa Vakfi, Bezirgânzâde Vakfi, Boluvîzâde Vakfi, Cevher Ağa Vakfi, Davud Ağa Vakfi, Defterdâr Hacı İbrahim Efendi Vakfi, Demirci Çiftliği Zaviyesi Vakfi, Efdâlzâde Vakfi, Elvan Dede Vakfi, Fatıma Hatun Vakfi, Fîruz Ağa Vakfi, Fîruze Hatun Vakfi, Gazi Feyzullah Paşa Vakfi, Geyvanzâde Süleyman Ağa Vakfi, Hacegî Vakfi, Hacı Bayram Kaftanî Vakfi, Hacı Musa Vakfi, Haremeyn Evkafı, Hasan Paşa Vakfi, Hatice Hatun Vakfi, Hayrunnisa Hatun Vakfi, Helvacıbaşı İskender Ağa Camii Vakfi, Hızır Beg Vakfi, Hoca Dursun Vakfi, Hoca Hüseyin Vakfi, Hubî Hatun Vakfi, İshak Fakih Vakfi, İskender Bey Vakfi, İsmihan Sultan Vakfi, Kaptan Hasan Paşa Vakfi, Kara Mehmed Halife Vakfi, Kasım Paşa Vakfi, Kâtip Bali Vakfi, Kâtip Sinan Mescidi Vakfi, Kayış Mustafa Ağa Vakfi, Kıbrısî Şeyh Abdullah Vakfi, Kırımî Seyyid Ahmed Vakfi, Koca Mustafa Paşa Vakfi, Mahmud Ağa Vakfi, Mimar Kemal Vakfi, Molla Gürânî Vakfi, Molla Kestel Vakfi, Mustafa Efendi Vakfi, Nalbend Camii Vakfi, Nigâr Hatun Vakfi, Rabia Hatun Vakfi, Ragıb Mustafa Paşa Vakfi, Revanî Çelebi Vakfi, Rıdvan Bin Abdullah Vakfi, Rukiye Hatun Vakfi, Sekbanbaşı Yakup Ağa Camii Vakfi, Selman Ağa Vakfi, Seretıbbâ Hamza Vakfi, Seydi Ömer Vakfi, Seyyid Mehmed Efendi Vakfi, Sufi Mehmed Paşa Vakfi, Şahkulu Tekkesi Vakfi, Şakire Hatun Vakfi, Şehzâde Sultan Mehmed Han Vakfi, Şeyh Ebulvefâ Vakfi, Şeyh Sinan Erdebilî Vakfi, Şeyh Süleyman Efendi Vakfi, Şeyhülislam Muhaşşi Sadi Efendi Vakfi, Torumzâde Hacı Mehmed Vakfi, Ümmü Gülsüm Hatun Vakfi, Yavaşça Şahin Camii Vakfi, Yazıcı Mehmed Ağa Vakfi, Zülfikar Ağa Vakfi.

Tablo 3: Vakıfların kayda geçirilme gerekçeleri

(Gerekçeler yerine sıra numaraları yazıldı.)

Gerekçe	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	Toplam
---------	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	--------

¹⁰⁹ Örnek için bkz., *a.g.e.*, s. 161 ve 329 vd.

Genele	Vakıf adedi
0.005	2
0.005	2
0.02	7
0.02	10
0.002	8
0.03	11
0.001	5
0.002	9
0.09	37
0.04	16
0.09	39
0.02	9
0.009	4
0.02	8
0.05	21
0.03	15
0.02	10
0.05	20
0.01	6
0.02	7
0.004	4
0.23	97
0.18	79
0.100	430

VAKIFLARIN MERKEZLERİ

Tezimize kaynak teşkil eden eserlerde vakıfların merkezleri hakkında her hangi bir bilgi mevcut değildir. Eserlerdeki sözkonusu bilgiler vakıfların kayda geçirilme sebepleriyle sınırlıdır. Burada ihtilaf konusu bazen uzun, bazen kısa ele alınmış; müstagalatın (gelir getiren vakıf malının) hangi vakfa ait olduğu belirtilmiş, vakfın işleyiş tarzından bahsedilmiş, vakfiye şartları hatırlatılmış, sorunun çözülmesi için ilgili mercilerden bahsedilmiş, şahitlerin ifadelerine yer verilmiş, haksızlığın giderilmesi istenmiş, ancak vakfın merkezinin neresi olduğu hakkında en küçük bir bilgi derç edilmemiştir. Konuya bir örnek vermek daha açıklayıcı olacaktır:

Fatih Sultan Mehmed Vakfi, arazisi en geniş vakıfların başında gelmektedir. Mevcut kayıtlarda 45 yerde müstegalatı bulunmaktadır. Mesela Dersaadet'te Fatih Sultan Mehmed Câmî'ine yakın olan Küçük Karaman çarşısındaki arsası, bir başka vakfa ait olan Beyceğiz ve Kâtip Muslihiddin mahallerinde iki dükkânla değiştirilecektir. Olay, incelenmesi için Haremeyn-i şerîfe'nin müfettişi El-Hac Halîl'e havale ediliyor. Gönderilen hükümde, vakfın adı, müstegalatının cinsi ve niteliği, bulunduğu yer, vakfiyeye ve kanuna (örfe ve şer'e) uygun davranması gerektiği belirtilip bildirilmiştir¹¹⁰. Ancak vakfın kendisinin bulunduğu yer hakkında her hangi bir bilgi kayda geçirilmemiştir.

“Aynîşah Sultan vakfına ait Terkos'ta bulunan Aynîşah Sultan Çiftliği tarla, otlak ve korusuna, Sultan Mehmed Han Vakfi mütevellileri ve diğer şahıslar tarafından müdahale olunmamasına dair hüküm¹¹¹”de de, meydana gelen ihtilaf ve ihtilafa konu teşkil eden

¹¹⁰ *İstanbul Vakıf Tarihi*, İstanbul 1998, s. 37.

¹¹¹ *A.g.e.*, s. 210.

arazilerin mahiyeti hakkında tafsilatlı bilgi verilmesine rağmen, vakfın merkezinin nerede bulunduğunua dair her hangi bir malumat mevcut değildir.

“Emetullah Kadın vakfının gelirlerini toplamakla görevli şahsın vekili olup vakfa ait bir miktar parayı zimmetine geçiren şahsın bulunduğu yerden alınarak mahkeme olunmak üzere İstanbul’a gönderilmesine dair hüküm”de aynı şekilde konu hakkında tafsilatlı bilgi verilmiş olmasına rağmen vakfın kendisinin bulunduğu yer hakkında bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, mevcut eserlerin hepsinde vakıfların müstegallatının bulunduğu yerler kayda geçirilmiştir. Bir vakfın birçok yerde müstegallatının bulunması, merkezi hakkında tahmin yapmamızı da güçleştirmektedir. Padişah vakıflarının bazılarının merkezi Dersaadet diye tahmin edilebilir. Ancak bu vakıfların, Dersaadet’in bir çok yerinde bulunan müstegallatı sebebiyle isimlerinin kayda geçirilmiş olması, net ve açık bir tahminde bulunmamıza imkân tanımamaktadır.

SONUÇ

İstanbul'daki vakıflar genellikle, Dersaadet'te yoğunlaşmaktadır. Haslar ve Üsküdar, Dersaadet'ten sonra vakıfların yoğunlukla bulunduğu yerler arasında yer arasındadır. En geniş arazilere sahip olan vakıfların padişah ve şehzadelere ait oldukları görülmektedir. Vakıfların hemen hemen toplumun her kesimi tarafından tesis edilmiştir. Padişah, yüksek rütbeli devlet adamları, orta dereceli devlet memurları, hanım sultanlar, şehzadeler, kadınlar, din adamları vb. ile herhangi bir görev veya rütbesi olmayan halktan insanlar, vakıf kuranlar arasında yer almaktadır.

Vakıflar, tür ve işlev olarak çok farklı alanlarda hizmet vermektedirler. Bu husus, vakıfların Osmanlı sosyo-ekonomik-kültürel hayatındaki tartışmasız önemini göstermektedir. Devletin toplum hayatındaki hizmet ve görevlerinin büyük bir kısmı, vakıflar eliyle ifâ edilmiştir. Böylece toplumsal dayanışmayı zedeleyebilecek amiller asgariye indirilmiştir.

İstanbul'daki vakıfların coğrafi dağılımı üzerinde yaptığımız bu mütevazî araştırmamızın, XVIII. yüzyıl İstanbul'undaki vakıfların türü, dağılışı, fonksiyonları hakkında araştırmacılara yardımcı olacağı kanaatindeyiz.

BİBLİYOGRAFYA

- Ana Britannica*, “Vakıf” Maddesi, XXI. Cilt, İstanbul 1992.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988.
- ÇETİN, Osman: *İslâm Vakıfları*, Bursa 1990.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; *XIV. ve XVII. Yüzyılda Osmanlılar’da Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Editör): *Osmanlı Devleti Tarihi*, I. Cilt, İstanbul 1999.
- İslâm Ansiklopedisi*, “Evkaf-ı Hümayun Nezareti” maddesi, XI. Cilt, Diyanet Yayınevi, İstanbul 1995.
- İslâm Ansiklopedisi*, “Vakıf” maddesi, VI. cilt, MEB Yayınevi.
- İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*; Zaman Yayınları, İstanbul 1994.
- İstanbul Esnaf Tarihi*, I. Cilt. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997
- İstanbul Esnaf Tarihi*, II. Cilt. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.
- İstanbul Finans Tarihi*, I. Cilt, . İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.
- İstanbul Tarım Tarihi*, I. Cilt, . İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997
- İstanbul Tarım Tarihi*, II. Cilt, . İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.
- İstanbul Ticaret Tarihi*, I. Cilt, . İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1997.
- İstanbul Vakıf Tarihi*, I. Cilt, . İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı İstanbul Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1998.
- Meydan Larousse*, “Vakıf” Maddesi, XII. Cilt, İstanbul 1998.
- Osmanlı Ansiklopedisi*; Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 1996.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Elmalı Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Ankara 1995.
- ....., *Menşei ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıf*, Ankara 1983.
- ....., *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995.
- PAKALIN, M. Zeki; *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III. Cilt, MEB Yayınları.